



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY, MORS OG V. HAN HERRED

1983

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG
VESTER HAN HERRED

1983

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THISTED AMT

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion: Mette Fastrup,
Hanstholmvej 185, Tved.
7700 Thisted.

ISSN - 0107 - 9395

THISTED BOGTRYKKERI
1983

Indhold:

Mette Fastrup: Kære medlemmer	5
Johannes Nielsen og Henning Skov: Rekrutpsykose	7
Claus Bjørn: Genoptryk af lokalhistoriske klassikere om Thy og Mors	22
Olaf Nørgaard: Spillemandscentret i Ørum	23
Anders Præstegaard: Fiskeri ved Hanstholm - før havnen blev bygget	34
K. Stenstrup: Niels Sörensen Heede	38
Uffe Larsen: Thylands glemte højskole - Villerup	60
Frands Ole Overgaard: En egn og en ø - Jegindø	72
Tom Mortensen: Andagtsbogen fra Øsløs	104
Årsberetninger:	
Museet for Thy og Vester Hanherred	106
Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune	117
Hanstholm lokalhistoriske Arkiv	121
Lokalhistorisk Forening for Sydhavnæs	122
Lokalhistorisk Forening for Hunstrup og Østerild	123
Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø	123
Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø	124
Til medlemmerne	126
Regnskab	127
Bestyrelsen	128

Kære medlemmer!

Der indløber året igennem forespørgsler fra folk, som har indsendt eller overvejer at indsende bidrag til Historisk Årbog. Spørgsmålet lyder hver gang: Kan det bruges, kan det komme med i årbogen?

Svaret vil i så godt som alle tilfælde være: Det kan først siges, når alt materiale er i hus, og årbogen begynder at tage form hen på sommeren – omkring 1. august.

Uden denne opsamling af stoffet kan det ikke lade sig gøre år for år – på det foreliggende grundlag – at udforme den bedst mulige årbog med behørig hensyntagen til såvel geografi, emner, artiklernes art, kvalitet og længde.

Alle bidrag modtages med tak – året rundt. Men den endelige udvælgelse foretages først, når det samlede materiale foreligger.

Vedrørende beretninger fra museer, samlinger, lokalhistoriske foreninger og arkiver vil årbogen for fremtiden trække den tidsmæssige skillelinie ved 1. juli. Beretningerne vil herved kunne dække året fra juli til juli og den nuværende flydende grænse kan afløses af et fast holdepunkt. Forhåbentlig til glæde for alle parter.

Venlig hilsen

Mette Fastrup.

Rekrut-psykose

Af JOHANNES NIELSEN, Psykiatrisk Hospital, Risskov, og
HENNING SKOV, Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg

*Rekrut-psykose er titlen
på en psykiatrisk forelæsning om en rekrut fra Thisted,
holdt af daværende professor i psykiatri ved
Københavns Universitet, Knud Pontoppidan i maj 1895*

Overlæge Johannes Nielsen skriver som indledning:

Forelæsningen er et grelt eksempel på halvfemsernes intellektuelle hovedstadshovmod overfor bønderne og nok i særdeleshed overfor de jyske bønder samt den såkaldt dannede klasses hovmod overfor almuen, som man anså for mindrebegavede. Forelæsningen er i det hele taget et eksempel på stands- og klasseforskelle på et niveau, som vi har svært ved at forestille os i dag knap 100 år senere. Sidst, men ikke mindst, tegner den et billede af det barske soldaterliv i København med diskriminering af bønderkarle og i det foreliggende tilfælde af en karl fra Thisted-egnen i en sådan grad, at han brød sammen og fik, hvad professor Pontoppidan i sin forelæsning kalder en rekrut-psykose.

Ud fra Knud Pontoppidans beskrivelse af, hvad der gik forud for Thisted-rekruttens depression, er det forståeligt, at han udviklede en sådan depression, der i øvrigt sandsynligvis blev helbredt, så snart han vendte tilbage til sit hjem i Thy. Man kan selv dømme efter at have stiftet bekendtskab med Knud Pontoppidans forelæsning for de medicinske studenter.

Forelæsningen blev holdt i maj 1895 og gengives her efter Knud Pontoppidans »Psykiatriske Forelæsninger og Studier«, udgivet år 1895 og fotografisk genoptrykt af Janssenpharma A/S, 1982. Af diskretionshensyn vil journalen kun blive citeret i et kort uddrag. Med disse ord indledes forelæsningen:

»Mine herrer.

Denne unge patient, en bondekarl fra Jylland, er for tiden militærarbejder og har været i tjenesten siden 1. f.m. Men han ligner alt andet end en krigsmand, således som han sidder her ynkeligt grædende. I en hel uge have vi været vidne til denne endeløse flæben og tuden. Han klynger sig til enhver, der kommer i hans nærhed, som et hjælpeløst og forskræmt barn, og hans hoved synes ikke at rumme nogen anden tanke end den, at han vil hjem til Thisted«.

Patienten var indlagt på 6. afdeling, Kommunchospitalet, København, fra den 15.5.1895 til den 27.5.1895. Dagen efter indlæggelsen den 16.5.1895 skriver professor Pontoppidan bl.a. følgende i journalen:

»Siden indlæggelsen har patienten flere gange være flæbende, kan ikke besvare noget spørgsmål, uden at dette indledes med rindende tårer, og svarene er som regel ufuldstændige og i høj grad barnlige. Han tror at have begået noget kriminelt ved at have mødt syg i tjenesten; hvori hans sygdom består, lykkes det ikke at få at vide. Regneopgaver udføres nogenlunde korrekt, men med en kolossal træghed. De mest elementære kundskaber i geografi ere ham nærmest fuldstændig fremmede. Indgående oplysninger lykkes det ikke at få på grund af hans fjogede, vedvarende spørgsmål, om han er en forbryder. Han er orienteret, men ikke hallucineret. Hans udseende er meget barnligt, fjoget som helhed, noget stort hoved uden fremtrædende degenerationstegn når undtages en dygtig høj gane og en lidt langt fremrykket hårgrense på panden«.

Forelæsningen fortsætter:

»Vi have her, m.h., en type; den unge mand gengiver nøje billedet af en række tidligere patienter. Hvert år, når det nye mandskab har givet møde, plejer vi at få en og anden herind i en ganske lignende jammerfuld tilstand. Det er bestemte elementer, der sammensætte denne rekrut-psykose, og man kan opstille en nogenlunde konstant række af ætiologiske faktorer.

1) For det første drejer det sig altid om landboere, mest jyder. Det er ikke just altid imbecile personer, men dog enfoldige, naive mennesker, ukendte med den store verdens tummel og besvær. Vor patient har åbenbart kun et lavmål af intelligens. Med sin måbende mund og hele fjogede udtryk minder han ganske om »den pantsatte bondedreng«. Og dog skal han have gået skolen igennem uden van-

skelighed, prætenderer endog en tid at have været en flink nr. 1. Han skriver også net og nogenlunde ortografisk, regner upåklage- ligt og har gjort god fyldest hjemme i faderens landbedrift. Men det må erindres, at fordringerne have været beskedne, og ved nærmere prøvelse viser han sig f.eks. så godt som ganske blottet for geografi- ske kundskaber.

Efter at have givet ham lejlighed til at vise sin almindelige skrive- færdighed, lader jeg ham med bortvendt ansigt skrive en del opgiv- ne tal og ord med venstre hånd. De ser da, at han producerer en ty- delig spejlskrift. Dette experiment, som ofte falder positivt ud hos børn (i øvrigt også hos voksne mennesker) skulle have en vis betyd- ning for påvisningen af svag begavelse. For at forstå dette må man se lidt nærmere på, hvorledes fænomenet fremkommer.

Normalt er enhver abduktionsbevægelse af den ene hånd associe- ret med abduktionsbevægelse af den anden. Alle kombinerede bi- manuelle bevægelser, der tillader os at gøre brug af denne associa- tion, foregå så at sige af sig selv, medens det fordrer opmærksomhed og overvindelse, når der samtidigt med abduktionsbevægelser af den ene hånd kræves abduktionsbevægelser af den anden. Hvis vi nu innervere vort skrivecentrum, men imod sædvane lader impul- sen virke på venstre arms og hånds muskulatur, vil der være en til- bøjelighed til at føre skriftrækkene fra højre til venstre og med skrå hældning til venstre. Jo mere automatisk vi kan lade muskulaturen virke, desto lettere kommer der spejlskrift; jo mere opmærksomme vi er på, hvad der foregår, desto snarere korrigerer vi den tilstedvæ- rende tilbøjelighed. At kunne skrive spejlskrift betyder altså en evne til så at sige at gøre sig dum, at suspendere enhver bevidst hæmning og kontrollerende indskriden og lade den naturlige ten- dens til associationsbevægelser virke uforstyrret. For så vidt kan man være for intelligent til at skrive spejlskrift; men det er også kun i denne forstand, at der kan tillægges forsøget nogen værdi som in- telligensprøve. Ikke desto mindre har det sin interesse at se, at det er lykkedes at påvise spejlskriftens større hyppighed dels hos halv- idioter og epileptikere, dels i choreaen og andre infantile nerveli- delser samt hos kvinderne.

2) Den næste erfaring, der fortjener at fremdrages, er denne, at allerede skrækken for det forestående bringer disse vordende krige- re ud af ligevægt. Vor forrige patient af denne art, en karl fra Ros-

kildeegnen, som med rædsel havde set indkaldelsesdagen imøde, rev sig i sidste øjeblik løs fra moder og kæreste og løb ad landevejen til København; han havde så at sige lukket øjnene og blindt kastet sig ud i det ubekendte. Denne jyde er ikke blot for første gang i hovedstaden, men har end ikke nogensinde været syd for Limfjorden eller set andre byer end Thisted. Siden han i efteråret var til session, har han hele vinteren »ikke haft lyst til noget«, jævnlig grædt ved tanken om at skulle være soldat og udmalet sig militærlivet i de mørkeste farver. Dertil kan for hans vedkommende føjes et par særlige omstændigheder, der have været medvirkende til, at han allerede, da han mødte til tjeneste, bar på sin sindssygdom i begyndende udvikling. For det første var han opfyldt af masturbatoriske ængstelser og lod sig forlyde med, at han havde ødelagt sig selv ved onani og »ikke var som de andre karle«, om hvem han sagtens har vidst, at de, når de skal i tjenesten, har brug for deres fulde mandbarhed og mandhaftighed. Dernæst har han været stærkt hypokondert optaget af et traume, ved hvilket han har tænkt sig sin militære fremtid yderligere kompromitteret. Han blev nemlig i vinter slået af en hest i højre side af underlivet og har klaget sig så meget derefter, at man endog har antaget tilstedeværelsen af et brok og ordineret ham en bandage. Ved indkaldelsen mødte han med en hertil sigtende lægeattest, uden at der dog kunne konstateres noget hernie. Det synes også, som om hans klager, der have været af temmelig vag natur, står i forbindelse med hans seksuelle hypokondri, så at han nu selv omtaler sine underlivssmerter som en blandet virkning af slaget og masturbationen.

3) Når nu sådanne individer møder som soldater med spirene til en sindssygdom, er der et ætiologisk moment, der mere end noget andet afgiver den determinerende årsag til sygdommens udbrud, nemlig hjemveen. Opvoksede under snævre forhold og lav horisont bliver de stærkt jordbundne; hjemlængslen gør sig mere imperativt gældende end hos de fleste andre mennesker. Dette har også været tilfældet med vor patient. Under sine besøg hos den enkelte familie, han kendte herovre, har han kun talt om sin længsel efter Jylland, ikke kunnet spise den gode mad, der blev sat for ham, eller ladet sig adspredt og opmuntret. Denne hjemve kan optræde med en så overdreven styrke og navnlig betinge så udtalte ikke blot sjælelige, men også legemlige forstyrrelser, at det bliver berettiget

at betragte den som en virkelig sygdom. Den tekniske betegnelse for tilstanden er nostalgi (jeg søger tilbage), og den beskrives ofte som en særegen form af melankoli. Det er bekendt, at de forskellige nationaliteter viser forskellig disposition for en sådan sygelig hjemme. Navnlige have de sydlige bjerglande ord for at virke ejendommeligt dragende ved deres landlige skønhed og ynde. Goethes Mignon er et klassisk eksempel på denne følelses magt. Men også indenfor et lands enkelte provinser gør den sig gældende med forskellig styrke efter tilværelsens forskellige kolorit, og jeg skulle tro, at det herhjemme er den jyske jordbund, der stærkest drager sine sønner. Jo mere ensomt og afsides man lever, desto inderligere føler man sig bundet til stedet. De somatiske symptomer, der ledsager den nostalgiske melankoli, er navnlig appetitløshed, fordøjelsesbesværligheder og afmagring. Depressionen kan nå betydelige grader og fører ikke sjældent til livslede og selvmord. Hallucinationer må regnes for sjældne. Derimod er der en særegen tendens til impulsive handlinger. Vi får således at gøre med ildspåsættelser, foranstaltede af unge pyromaner, der under nostalgiske forstemning have villet bryde ud af det hele med en voldsom handling. Der er andre af disse unge patienter, som, når de holdes borte fra hjemmet, komme til at nære et umotiveret had og uvilje mod deres nye herrer og give denne følelse luft i voldshandlinger; vi har haft rekrutter, der ledede af en sådan uklar hævnfølelse have forløbet sig alvorligt overfor deres overordnede.

4) Den næste faktor, der må regnes med, er det uvante militærlivs indflydelse. Allerede de somatiske livsbetigelser undergår en forandring. Således tilstås der som regel i rekruttiden kun en sparsom søvn, og forplejningen er ofte mangelfuld i sammenligning med landboernes om end ikke altid meget nærende så dog særdeles rigelige kost. Denne mand er nok vant til arbejde, men af en mere støt, jævnt fordelt art; under det raske soldaterliv, der bestandigt holder ham i ånde, har han følt sig anstrengt, øvelserne have taget stærkt på ham, navnlig under løb har han slet ikke kunnet få vejret og haft en fornemmelse af, at maven svulmede op. Om aftenen led han af smerter og ømhed i lemmerne, og han stod op med svimmelhed og ildebefindende.

Ved siden heraf betegner kasernelivet en fuldstændig forandret åndelig atmosfære. Den militære præcision må understøttes ved



Sådan så en rekrut ud anno 1895 på den tid, da den omtalte thybo fik en ilde medfart i København. Soldaten på billedet er anonym.

jævnlig opstramning og opstroppen, og den nødvendige bestemt-
hed kommer desto lettere til at tage sig ud som hårdhed, jo mindre
kvik man er i vendingen, og jo vanskeligere man har ved at få øjne-
ne og benene med sig. Derfor er vor patient bestandig bleven for-

fjamsket og fortunlet; han har ikke blot følt sig legemlig anstrengt, men også ude af stand til at samle sine tanker. Han har, som han siger, ikke haft sin gode forstand i tjenesten. Yderligere er et sådant landsbybarn eksponeret derved, at han let bliver en skive for kammeraternes vittigheder. Han beklager sig da også over, at de har grint af ham og kaldt ham en gammel kærling. I øvrigt har der, efter hvad vi har fået oplyst, ingenlunde været tale om ondartet efterfølgelse, men der bliver dog altid en forskel på københavnerne, for hvem de indbyrdes drillerier er en dagligdags ting, der ikke anfægter deres forsorne gemytlighed, og så på den anden side denne jøde, som ikke slutter sig til kammeraterne og som i sin tunghed, sin alvor og – lad os tilføje sin større ærekærhed er ude af stand til at tage situationen med samme lethed. Allermest plejer det at være underofficerernes optræden, der giver anledning til klage. Således var en af vore patienter bleven stærkt afficeret ved, at sergenten gjorde ham det forslag, der ikke kan gengives med de originale drastiske udtryk, men som, omskrevet i sirlig stil indeholdt en henstilling, om det ikke var bedst, at man applicerede ham et frimærke på Nates og returnerede ham som ubrugelig. Sådanne »Kasernhofblüthe« har De og jeg, mine herrer, nemt ved at tage for, hvad de er. Vi opfatter først og fremmest disse taleformler efter deres humoristiske værdi, men på en stakkels fyr som denne virker jargonen forskrækkende. I nærværende tilfælde synes i øvrigt de overordnede at måtte frikendes for enhver hårdhed. Der er åbenbart taget meget facilt på patienten. Særligt har løjtnanten søgt at trøste og opmuntre ham, en venlighed, der fra den syges side besvaredes på ganske umilitærisk måde, idet han til de tilstedeværende underofficerers målløse forfærdelse tog premierløjtnanten om halsen, dattede ham og kaldte ham en god mand. Det blev i det hele taget snart ganske umuligt at beholde denne rekrut på kasernen. Han fik den idé, at han ikke kunne leve ret længe, fremkom bestandigt med religiøse talemåder og udtalte frygt for, at Gud ikke ville tilgive ham. Også her på hospitalet tror han, at han skal straffes, kommer og spørger, om han er en forbryder, mener at have begået noget kriminelt ved at møde syg i tjenesten. Men melankolien bunder ikke dybere, end at han sover fra sine sorger som et barn, spiser vor gode mad med appetit og hurtigt er bleven i alt fald en del beroliget. Der er grund til at håbe, at han under forandrede forhold og navnlig efter tilbage-

venden til hjemmet vil genvinde sit helbred. Men jeg skønner ikke rettere, end at han for bestandig må være ubrugelig til al militærtjeneste.

Der er selvfølgelig mange andre måder, hvorpå den unge soldat kan blive sindssyg, således ikke sjældent i skikkelse af akut mani. Men den her beskrevne form mener jeg, som jeg begyndte med at sige, at måtte betragte som typisk for en vis klasse af landalmuens rekrutter. Hvis jeg har ret i, at unge mennesker af de højere samfundslag er mindre disponerede for denne psykose, afgiver den et eksempel på den åndelige dannelses betydning som værn overfor psykiske lidelser. Det er *F. Lange*, der har gjort opmærksom på, at den civilisatoriske udviklingsproces snarest må antages at virke styrkende på hjernen, så at den vinder i modstandskraft, medens faren for sindssygdom er forholdsvis større hos dem, der »forsumpe« af mangel på planmæssig tilførsel og bearbejdelse af åndeligt stof. Jeg skal ikke her komme ind på diskussionen om, hvilken begrænsning der formentlig må gives en sådan opfattelse. Men i tilfælde som det foreliggende viser den i alt fald sin gyldighed. For de defekte individer, om hvilke der her er tale, lader det sig let erkende, at der ligger en fare i deres svigtende evne til at finde sig tilrette under livets skiftende forhold«.

Diskussion:

Pontoppidan udleverer patienten på en diskriminerende måde allerede i første sætning, hvor han benævner ham som »bondekarl fra Jylland og alt andet end en krigsmand«, og beskriver ham som »ynkelig, grædende med uendelig flæben og tuden – et hjælpeløst, forskræmt barn«. Når man har læst forelæsning, forstår man faktisk godt, at Thisted-rekrutten ifølge Knud Pontoppidan ikke syntes at »rumme nogen anden tanke i hovedet end den, at han ville hjem til Thisted«.

Pontoppidans opstilling af årsagelementer til, hvad han kalder en rekrut-psykose, er set med nutidens øjne naiv og grel.

På trods af, at den pågældende rekrut skriver og regner godt og har været nummer et i sin skoleklasse, beskrives han som »havende et lavmål af intelligens«, fordi Pontoppidan synes, at han, i sin depressive tilstand, måber og ser fjoget ud.

Det lægges ham også til last, at hans geografiske kundskaber er



Professor i psykiatri, Knud Pontoppidan, Københavns Universitet.

små. Det skyldes givetvis, at ingen i landsbyskolen i Thy har undervist ham i geografi. Det akademiske hovmod overfor landboerne viser sig blandt andet i sætningen: »Fordringerne hjemme i faderens bedrift har givetvis været beskedne«.

Pontoppidan forsøger på en utrolig naiv og selvfølgerlig helt forkert måde at overbevise sine studenter om, at patientens spejlskrift tyder på åndssvaghed. Han siger til sidst, at en sådan skrift ses hos halvidioter, epileptikere og kvinder! Der var nok ingen, eller i alt fald så godt som ingen, kvinder blandt de medicinstuderende i 1895, og de, der eventuelt var til stede, turde givetvis ikke protestere.

Herefter lægges det Thisted-rekrutten til last, at han ikke har været syd for Limfjorden eller set andre byer end Thisted, underforstået at dette efter Pontoppidans mening kunne være medvirkende til hans påståede lave intelligensniveau. Det var sandsynligvis helt normalt for bønderkarle i Thy i 1890'erne, at de ikke havde været syd for Limfjorden, før de blev indkaldt som soldat.

Bemærkningen om, at rekrutten i tiden fra sessionen i efteråret 1894 til indkaldelsen i foråret 1895 jævnlige græd og ikke havde lyst til noget, tyder på, at han allerede før indkaldelsen har haft en begyndende depressiv tilstand, fremkaldt af angsten for at skulle være soldat og være væk fra forældre, søskende og venner i lang tid. Der til kommer hans onani-skyldfølelse, fremkaldt af den tids og også senere tiders umenneskelige, såkaldt kristne fordømmelse af onani. Den har været medvirkende til at drive mange mænd ud i en depressiv tilstand.

Thisted-rekrutten burde nok have været fritaget for militærtjeneste på grund af den depressive tilstand i månederne før indkaldelsen. Hvis der havde været mulighed for at blive militærnægter og lave socialt arbejde i stedet, havde vi sikkert kunnet finde denne thybo blandt militærnægterne, men noget sådant blev først muligt som en forsøgsordning fra 1960'erne, indtil de nuværende, faste rammer for udstationering af militærnægtere til socialt/kulturelt arbejde trådte i kraft i 1970.

Som et tredje element af betydning for forståelsen af udviklingen af den pågældende rekruts depression erfarer vi gennem Pontoppidans forelæsninger, at rekrutten under arbejdet på gården derhjemme i Thy er blevet sparket af en hest i underlivet med en mulig lyskebrok til følge. Lægen i Thisted har tilmed skrevet en attest på dette. Da man ved undersøgelsen i København ikke finder tegn på brok, kalder man rekrutten sygdomsoptaget og hypokonder. Det er imidlertid meget sandsynligt, at der under det hårde arbejde som

karl på gården derhjemme har været brokfremsald, der ikke har kunnet ses ved en måske noget lemfældig undersøgelse af en patient, som man på forhånd havde dømt til at være hypokonder, dårligt begavet, og som tilmed bare var en bondekarl fra Thy.

Som et sidste årsagsmoment til depressionen nævner Pontoppidan hjemvé, og under hans forsøg på at beskrive og analysere hjemvé får han lejlighed til at være diskriminerende mod bønder og jyder i særdeleshed, idet der tales om »snævre forhold og lav horisont hos disse mennesker«. Det er givet, at rekrutten fra Thisted havde hjemvé, men det er meget tvivlsomt, om den på nogen måde var sygelig. Den forstærkedes naturligvis af, at han allerede før afrejsen var deprimeret, og at han under rekruttidens første, meget hårde periode blev endnu mere deprimeret.

Pontoppidan kommer i denne forbindelse ind på helt irrelevante beskrivelser af hjemvé under forskellige himmelstrøg og slutter med at påstå, at jyder skulle være særligt disponerede til hjemvé og – læst mellem linjerne – til en sygelig form for hjemvé.

Herefter beskriver Pontoppidan imidlertid symptomer, der meget vel kan passe med, at den pågældende rekrut har haft en ret svær depression af såkaldt psykogen eller reaktiv art, altså en depression, der væsentligst er fremkaldt af ydre begivenheder. Han beskriver visse rekrutters had til et urimeligt officersvælde og kadeverdisciplin på kaserner med mangelfuld forplejning og sparsom søvn og sikkert også ofte urimeligt hårde, fysiske strabadser. Dette liv beskriver han som et raskt soldaterliv, og når dette liv og visse officerer lægges for had af visse rekrutter, mener han, at det må være en sindssyg reaktionsmåde. I dag vil de fleste nok mene, at det var en meget normal reaktionsmåde.

Der er intet mærkeligt i, at rekrutten fra Thy på baggrund af sin depression og det kulturchok, han har fået i København og på kasernen, har haft vanskeligt ved at samle sine tanker og selv har følt, »at han ikke har haft sin gode forstand som rekrut«.

Pontoppidans bemærkning om, at rekrutten som et landsbybarn skulle være særligt eksponeret for psykisk sygdom i forhold til folk, der er opvoksede i byen, svarer nok i nogen grad til den tids vrangopfattelser. På baggrund af Pontoppidans beskrivelse af rekrutten under opholdet på 6. afdeling (psykiatrisk) på Kommunehospitalet bliver det helt klart, at der er tale om en svær depression med selv-

bebrejdelser, selvforringelse med formodning om, at Gud aldrig vil tilgive ham, og en fornemmelse af, at han sandsynligvis ikke får lov til at leve ret længe. Det forhold, at beroligelse, god mad på hospitalet og løfte om hjemsendelse meget hurtigt får depressionen til at svinde, tyder på, at depressionen har været af psykogen-reaktiv art, og jeg deler Pontoppidans håb om, at rekrutten efter tilbagevenden til hjemmet har genvundet sit psykiske helbred. Pontoppidans sætning: »Jeg skønner ikke rettere, end at han for bestandig må være ubrugelig til al militærtjeneste« burde have været formuleret på den måde, at »denne rekrut på grund af den depression, han har udviklet, bør fritages for militærtjeneste«.

Pontoppidan mener, at den nævnte rekruts reaktion er typisk for en vis klasse af »landalmuen«, som skulle være særligt disponerede for sådanne reaktioner, og i denne forbindelse fremkommer han med den ret uhyrlige påstand, at åndelig dannelse skulle være et værn mod psykiske lidelser, og han gør sig endvidere delvis til talsmand for den vrangforestilling, at »den civilisatoriske udviklingsproces må antages at virke styrkende på hjernen, så den kan vinde i modstandskraft, mens faren for sindssygdom er forholdsvis større hos dem, der forsumpe af mangel på planmæssig tilførsel og bearbejdelse af åndeligt stof«. Han siger dog i en bisætning, at denne teori har visse begrænsninger, men han fortsætter med at sige, at han er forvisset om, at teorien har gyldighed i det foreliggende tilfælde, og han placerer i sin slutreplik rekrutten under en gruppe, han kalder »defekte individer, der i deres svigtende evne til at finde sig til rette under livets skiftende forhold løber en stor risiko for at blive sindssyge«.

Jeg er enig med Peter Kramp og Ole Rafaelsen, når de i deres forord til Janssenpharmas genoptryk af Knud Pontoppidans psykiatriske forelæsninger og studier, der første gang blev udgivet i 1895, skriver følgende: »Knud Børge Pontoppidan er uden al tvivl Danmarks mest omdebatterede psykiater. I sine unge år »højlydt beundret og næsten tilbedt« for så at blive centrum i den mest stormfulde »antipsykiatriske« bølge, der til dato har raset her i landet, en stormflod, der får den nutidige diskussion om psykiatriens mål og midler til i sammenligning mere at minde om et hyggeligt bølge skvulp en sommerdag på Furesøen«.

Knud Pontoppidan var en mester i at give beskrivelser af syg-

domsforløb af patienter, som det også fremgår af forelæsnngen: »Rekrut-psykose«, men man savner den dynamiske fremstilling såvel biologisk som psykologisk. Han kunne stille diagnoser og prognoser, men både han og hans samtidige psykiatere havde hverken tro på eller mulighed for at behandle, og han var, som det klart er fremgået, meget præget af tidens sociale og klassemæssige opfattelser.

Der er ingen tvivl om, at vi i psykiatrien er nået et godt stykke videre siden 1890'erne – men der er givetvis stadig diskriminerende sociale og klassemæssige opfattelser, der burde korrigeres. Mange vil nok nikke genkendende til flere af diskriminationstendenserne i Pontoppidans forelæsning fra 1890'erne. De findes stadig, om end i en betydeligt mere afsvækket form end i 1890'erne, såvel i psykiatrisk regie som i andre forhold.

Der er for mig ingen tvivl om, at historiske studier er særdeles vigtige, og at vi kan lære meget af historien, ikke mindst af fortidens fejltagelser.

I årene efter hjemsendelsen arbejdede patienten ved landbruget forskellige steder i Thy. I en alder af 62 år blev han indlagt på Koldby Sygehus på grund af en febril lidelse, der beskrives som lungebetændelse (pnumonia crouposa). Efter oplysningerne i journalen at dømme, skønnes der imidlertid snarest at have været tale om en hjernebetændelse (meningitis).

Der blev rettet forespørgsel til lægerne på Psykiatrisk afdeling, Kommunehospitalet i København, om de eventuelt kunne finde journalen på den rekrut, Knud Pontoppidan holdt forelæsning over i maj 1895.

Journalen blev fundet af Kerstin Thorslund på trods af, at vi ikke kendte hverken navn, fødselsdato eller journalnummer.

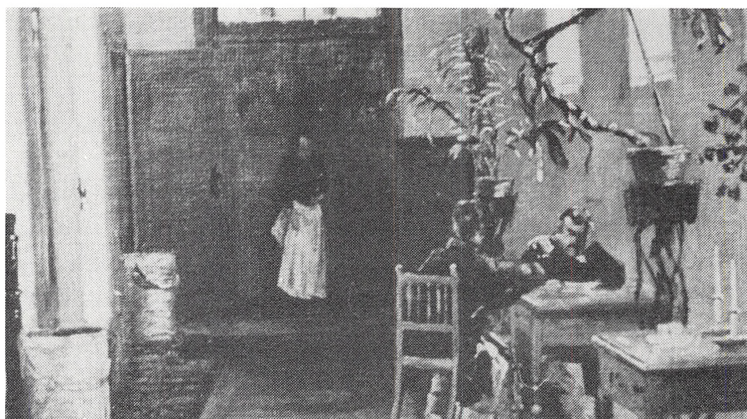
I en artikel i Medicinsk Forum, 1982, skriver Niels Reisby blandt andet følgende i relation til omstående foto af et maleri udført af maleren Fridolin Johansen under dennes indlæggelse på 6. afdeling: »På et af kontorerne på Københavns Kommunehospitals psykiatriske afdeling (det, der tidligere hed 6. afdeling) hænger et smukt interiør fra mandsafdelingen, dateret 1893. Billedet stammer altså fra den periode, hvor der førtes en stormfuld offentlig debat om 6. afdeling anført af forfatterinden Amalie Skram med personlige angreb på afdelingens overlæge, Knud Pontoppidan. Det var

denne diskussion om psykiatriens mål og midler, som Pontoppidan senere betegnede som »den antipsykiatriske bølge« beskrevet i bogen »6te Afdelings Jammersminde« fra 1897.

Dette bærer billedet på ingen måde præg af. Det synes malet en sollys eftermiddag, hvor lyset falder ind gennem de højtsiddende vestvinduer. To patienter sidder læsende på gangen under en af de store potteplanter på den karakteristiske konsol, der kan findes på billederne fra psykiatriske afdelinger langt op i dette århundrede. På bordet med lysestagerne står en netop forladt kaffekop. Roen understreges af plejersken, der synes stoppet op lige inden for døren.

I væggen til venstre står dørene åbne ind til »cellerne«, og spannene er til brændsel til kakkelovnen, der opfyredes fra gangen. Også spytbakken er med, og bemærk over dørene felterne med gaslygterne. De blev tændt hver aften af en mand, der medbragte en stige. Amalie Skram klagede over den støj, dette gav, og sagen blev drøftet i borgerrepræsentationen, hvor borgmester Borup erkendte, at denne skildring af de lokale forhold var korrekt, og »der er her et forhold, Kommunen ikke kan være bekendt«. Om dette kan der læses i borgerrepræsentationens forhandlinger den 28.10.1895.

Billedet er tydeligvis malet af en professionelt uddannet kunstner: kompositionen er sikker, lysvirkningerne dygtigt beskrevet, og billedet er gennemarbejdet i alle detaljer.



Et kig ind på sjette afdeling, Københavns Kommunehospital, som der så ud, da den uheldige Thisted-rekrut var indlagt dér



Foruden årstallet 93 er billedet signeret i nederste højre hjørne med initialerne FJ som vist i forstørret udgave af ovenstående fotografi. Ved hjælp af Weilbach's kunstnerleksikon kan disse initialer f.eks. henføre til Fridolin Johansen (1868-1908), om hvem det bl.a. anføres:

»På Zartmanns Skole . . . viste han sig som en fuldt udviklet kunstner, han kunne være så opfyldt af sit arbejde, at kammeraterne blev revet med og ligesom syntes at arbejde under ham. Men han var en udpræget bohémenatur og nedbrød i løbet af få år sit helbred. Efter at være indlagt på en nerveklinikk genvandt han imidlertid under et rekreationsophold på Mors 1893-1894 sin tidligere arbejdskraft, men fra midt i 90'erne og til sin død malede han kun sjældent ting af værdi. Alligevel er den lødige del af hans produktion (vel et halv hundrede billeder) tilstrækkelig til, at han vil blive mindet som et af den tids største talenter«.

LITTERATURREFERENCER:

Borgerrepræsentationens forhandlinger 28.10.1895.

Pontoppidan, K.: 6te Afdelings Jammersminde. Th. Lunds Efterfølger. København 1897.

Skram, A.: Professor Hieronimus. Pax, Oslo 1974. (1. udgave København 1895).

Weilbach's Kunstnerleksikon. Red.: M. Bodelsen & P. Engelstoft. Achehoug 1949, bd. 2 p. 78 (ved P. Uttenreiter).

Genoptryk af lokalhistoriske klassikere om Thy og Mors

Blandt de tidlige topografiske skildringer af egne i Danmark hævder K. Aagaards beskrivelse af Thy fra 1802 og C. Schades behandling af Mors fra 1811 sig blandt de bedste. Begge forfattere besad et indgående kendskab til de lokaliteter, de beskrev, og de søger begge at give en fuldstændig fremstilling af naturforhold, landbrug og andre erhverv, levevis og befolkningens særpræg. Begge værker har været udsolgt i umindelige tider, og antikvarisk har de kun kunnet erhverves for høje beløb.

Ved en anonym donation er Landbohistorisk Selskab blevet i stand til at udsende begge disse topografiske klassikere i november 1983. Landbohistorisk Selskab er et videnskabeligt udgiverselskab, oprettet 1952, og det har gennem årene udgivet en lang række kilder til belysning af den danske landbefolknings liv og til behandlinger af mange emner af landbrugets og landbosamfundets historie fra middelalderen til vore dage. Netop i dette efterår udsender selskabet den første samlede behandling af de danske middelalderlige bondeoprør – Jørgen Würtz Sørensen: *Bondeoprør I Danmark 1438-1441*.

K. Aagaards bog har titlen: »Fysisk, oekonomisk og topographisk Beskrivelse over Thy«. Viborg 1802 ved Landbohistorisk Selskab 1983. 272 sider. Indbundet 210 kr.

C. Schades bog hedder: »Beskrivelse over Øen Mors«. Aalborg 1811 ved Landbohistorisk Selskab 1983. 408 sider, illustreret med 14 tavler. Indbundet 298 kr.

Ved køb af begge bøger er prisen 425 kr. Bøgerne bestilles hos Landbohistorisk Selskab, Hestehavnen 3, 5250 Odense S. (09) 12 10 30.

Claus Bjørn.

Spillemandscentret i Ørum

AF OLAF NØRGAARD, Holstebro

I Historisk Årbog for 1981 og 1982 findes biografier over nogle spillemænd fra Helligsø, Ydby, Hurup og Hvidbjerg Vestenaa, og det er nævnt, at nogle af disse havde forbindelse med spillemænd fra Ørum. En nærmere undersøgelse har vist, at der i Ørum på denne tid var et helt musikcentrum. I denne artikel bringes biografier af nogle musikere og spillemænd fra dette centrum.

Erik og Johan Christian Jensen

I den vestligste af Hedegaardene i Ørum, det nuværende Storkjærvej 5, matr. nr. 31 a, Ørum Sogn, boede der i 1840 et ægtepar Jens Eriksen og Mette Nielsdatter, han født 1779 i Svindborg, Ørum Sogn, og hun født 1817 i Skaarup Møllehus, Vestervig Sogn. De fik fire børn, hvoraf kun de tre nåede voksenalder.

Erik Jensen, født 6. oktober 1841.

Niels Christian Jensen, født 26. maj 1843.

Johan Christian Jensen, født 4. april 1845.

Jens Eriksen døde i 1847, og enken giftede sig allerede året efter med ungkarl Christen Jensen Kobberø, der dog døde 1849. I dette ægteskab var der en søn, Jens Christensen Kobberø, hvis efterkommere endnu er ejere af slægtsgården. Mette Nielsdatter, der året efter fandt en ægtemand nummer 3 og igen blev enke 1891, døde først 1896. Flere af hendes efterkommere har gjort sig bemærket ved en indsats ud over det almindelige.

Erik Jensen voksede op i moderens og stedfædrenes gård, og han blev konfirmeret 30. maj 1856 i Hvidbjerg Vestenaa Kirke. Hans vidnesbyrd var: Kundskab »udmærket god«, opførsel »meget god«.

Ved folketællingen 1860 finder vi ham som snedkerlærling hos morbroderen Jens Nielsen Snæver i Villerup, Vestervig Sogn. Senere aftjente han sin værnepligt i Ingeniørkorpset, 6. kompagni, nr. 99, og kom under denne tjeneste til at deltage i krigen med Tyskland 1864. Han udmærkede sig under krigen, men vidnesbyrdene herom er stærkt afvigende og skal derfor ikke gengives. Efter ansøgning fik han i 1876 tildelt erindringsmedalje.

Han blev hjemsendt 16. november 1864 og har derefter sandsynligvis opholdt sig i moderens og stedfaderens gård. 20. november 1868 bliver han i Ørum Kirke viet til pigen Mette Marie Andersdatter, datter af gårdejer i nabogården Anders Christian Ubbesen. Ved folketællingen 1870 findes han i Hedegaardene hos svigerfaderen, der da er blevet enkemand. Han kaldes da snedker, og i 1873 og 1876 kaldes han gårdmand.

Ved købekontrakt af 30. januar 1881 køber han af morbroderen Jens Nielsen Snæver dennes gård i Helligsø, matr. nr. 4 a, det nuværende Vestervej 32, og nogle år senere køber han ligeledes af morbroderen en anden gård, matr. nr. 15, som blev lagt sammen med førstnævnte, således at dennes samlede hartkorn kom op på godt tre tønder. Disse gårdes beliggenhed fremgår af kortet side 10 i årbogen 1965, og nogle fotografier er gengivet i Jul i Thy 1977.

Allerede medens Erik Jensen boede i Ørum, havde han forskellige offentlige hverv, og da han var kommet til Helligsø, blev han valgt ind i sognerådet og var en lang tid både sognerådsformand og sognefoged. Han havde også forskellige andre tillidshverv, var således en lang årrække formand for vurderingsmændene for ejendoms-skyld i Hassing-Refs herreders skyldkreds.

Som nævnt havde han i sin ungdom lært snedkerfaget, og han fortsatte med at arbejde i dette, efter at han var blevet landmand og gårdejer. Han fremstillede således et smukt og solidt chatol, der ejes af et barnebarn. Desuden har han lavet to orgler eller stueharmonier, hvoraf det ene endnu findes i familien.

Erik Jensen og Mette Marie fik 6 børn, hvoraf en søn og to døtre nåede voksenalder, den ene datter var ugift og barnløs, den anden, Kristiane, blev gift med Anders Peder Pedersen Smed fra Helligsøgaard, medens sønnen Jens Erik Jensen overtog faderens gård. (Se årbogen for 1979 side 49, og Jul i Thy 1977 side 3).

Erik Jensen var vokset op i et miljø, hvor der var mange, der dyr-



Gårdejer og sognefoged Erik Jensen og Mette Marie Andersdatter.

kede musik, og han havde lært at spille på fløjte allerede i sin ungdom. Professionel spillemand var han ikke. Han spillede kun for at glæde sig selv, sin familie og sine naboer. Blandt familiens omgangskreds i Ørum var den tidligere omtalte spillemand Peder Lauridsen, Svankjær, senere Mødsted og fra 1902 Hurup. Han og Erik

Jensens broder Johan spillede sammen og fortsatte dermed, efter at Erik Jensen var flyttet til Helligsø.

Fløjten findes endnu hos et af børnebørnene, Eva Vestergaard, men det har ikke været muligt at finde nodebøger, og vi ved derfor ikke, hvad der blev spillet, når de tre kom sammen. Der kan måske findes nogle oplysninger i de nodebøger, som Peder Lauridsen har efterladt.

Alle de tre børn og mange af børnebørnene og deres efterkommere dyrkede musikken. Der er opbevaret et stærkt afbleget fotografi, som må være taget omkring 1900. Vi ser her datteren Kristine sidde ved et af de omtalte orgler, sønnen Jens Erik Jensen står med violinen, Erik Jensen sidder med fløjten og hustruen Mette Marie sidder med en tyk bog, måske en salmebog.

Erik Jensen døde ret pludseligt af blindtarmsbetændelse 23. februar 1906. Nekrologer i dagspressen og vidnesbyrd fra samtidige giver et stærkt indtryk af den tillid, som han, tilflytteren, nød blandt sognets beboere, og den store betydning, som han havde haft for dette sogn. Næsten hele sognet fulgte ham til graven på Helligsø kirkegård, hvor gravstedet endnu er bevaret.

Den næste af sønnerne, Niels Christian Jensen, blev gårdejer i Spails i nabosognet Hvidbjerg Vestenaa. Om han dyrkede musik vides ikke, og han skal derfor ikke omtales nærmere.

Den yngste, Johan Christian Jensen, opholdt sig i Hedegaard, indtil han i 1862 kom på Ranum Seminarium, hvorfra han blev dimitteret 1865. Han havde derefter nogle vikariater, indtil han i 1867 blev lærer i sit fødesogn. I 1876 blev han lærer i Hvidbjerg Vestenaa, hvor han virkede til sin tidlige død 7. september 1888. Han blev begravet på Hvidbjerg Vestenaa kirkegård, hvor hans og hustruens gravsted findes endnu.

Han var som broderen Erik tidligt blevet grebet af Indre Mission og virkede stærkt for dens udbredelse. Begge brødrene var blandt pionererne for denne bevægelse, hver i sit sogn.

Johan Jensen spillede violin, hvad han vel havde lært på seminariet, men han var ikke professionel spillemand. Forøvrigt var Indre Mission på denne tid en afgjort modstander af alle dansegilder.

Den talrige efterslægt er flyttet fra egnen, og der er ikke gjort forsøg på at opspore noder eller instrumenter.

Søren, Niels, Johannes, Jens Christian og Ane Marie Jensen

Disse søskende stammer fra den østligste af Hedegaardene, det nuværende Storekjærvej 2, matr. nr. 28 a. Bedstefaderen Jens Christensen sad på denne gård omkring midten af attehundredtallet, hans datter Christiane Jensdatter blev gift med en Jens Sørensen, der var søn af en husmand i Sønderhaa. Som det var skik dengang, tog de nygifte bolig på svigerforældrenes gård og arbejdede her som medhjælpere.

Ved skøde, tinglæst 22. juni 1865, overdrog Jens Christensen sin gård til svigersønnen. Prisen var 2.000 rigsdaler + aftægt efter en samtidigt oprettet kontrakt. De 2.000 rigsdaler blev betalt ved, at køberen overtog en pantegæld på 900 rigsdaler, og fyldestgjorde sælgeren »på anden måde« for det resterende beløb.

Det var en handel, der ikke tydede på velstand, hverken hos køber eller sælger. Hvorledes det er gået med sælgeren, ved vi ikke, men med køberen gik det hele tiden ned ad bakke.

Allerede 1867 blev der tinglæst udleje af en del af jorden indtil 1907. Senere blev der taget pantelån hos private, i 1890 et lån på 1.000 kr., i 1895 et nyt lån på 1.500 og i 1900 endelig et på 500 kr. På disse lån blev der ikke betalt afdrag.

Jens Sørensen og Christiane Jensdatter fik 6 børn, hvoraf det ene døde få timer efter fødslen. De øvrige var

Søren Christian Jensen, født 28. maj 1853, død 4. februar 1933.

Niels Jensen, født 30. januar 1855, død 7. februar 1934.

Johannes Jensen, født 2. december 1859, død 12. marts 1946.

Jens Christian Jensen, født 5. februar 1863, død 25. juni 1931.

Ane Marie Jensen, født 1. april 1867, død 26. oktober 1923.

De fem søskende gik i Ørum Skole, hvor ovennævnte Johan Christian Jensen var lærer 1867-1876. Ved konfirmationen havde alle »meget godt« i opførsel, i kundskaber havde brødrene »meget godt«, medens søsteren havde »godt«.

Søren Jensen

Den ældste af sønnerne forlod hjemmet meget tidligt. Han rejste en tid rundt med Cirkus Miehe, Ydby. Senere lærte han at spille

hos musikdirektør Carl Møller, Grenaa. Under militærtjenesten var han musiker ved Viborg Regimentsorkester.

I 1891 flyttede han til Thisted, hvor han siden ernærede sig som musiker. I de yngre år spillede han mest kornet, senere tuba, kontrabas og fløjte.

Han var medlem af Thisted Orkesterforening, var her meget aktiv og blev for sine fortjenester udnævnt til æresmedlem 22. oktober 1926. Han nåede at spille under fire musikdirektører, nemlig Hans Nielsen, Fr. Zorn, Rostrup og Ryming. I øvrigt er hans virksomhed kun lidet kendt. Han var en hyppig gæst i Hedegaard og optegnede her nogle af brødrenes melodier, optegnelser som desværre er gået tabt.

Søren Jensen, der i 1906 fik navneændring til Hedegaard, var gift med en gårdmandsdatter fra Visby, og der var i dette ægteskab én datter, Johanne, født 28. september 1888. Hun blev gift med en stenhugger fra Bornholm, Hofstedt Jensen, og fik 5 børn og en del børnebørn. I denne efterslægt lever mange minder om den højtbe-gavede og dygtige musiker, men der findes ingen noder og ingen instrumenter. Der er dog mulighed for, at der kan findes noder, f.eks. hos efterkommere af Søren Hedegaards kolleger i orkesterforeningen eller i arkiver i Thisted.

I Thisted lokalhistoriske Arkiv findes et fotografi af Thisted Orkesterforenings medlemmer, taget 1900. Her står Søren Hedegaard med sin tuba yderst på højre fløj i anden række.

De fire søskende på Hedegaard

Niels kom i urmagerlære. Efter udstået læretid flyttede han hjem til Hedegaard, hvor han boede siden. Han reparerede ure for naboerne og arbejdede i øvrigt ved landbruget.

Johannes kom i tømrerlære, men også han flyttede efter udstået læretid hjem til forældrene. Ved folketællingen 1901 er han bosat på Hedegaard. Han kaldes da tømrermester, og der bor på gården også en tømrersvend. Han må altså have drevet en betydelig virksomhed i disse år. Traditionen fortæller, at han har bygget det nuværende stuehus på Storekjærvej 2, og det er sandsynligt, at dette er rigtigt. Han fremstillede talrige møbler, dels til anvendelse i hjemmet, dels til fremmede. Det meste er nu spredt for alle vinde og gået

tabt, hvad der må beklages, da det har været solidt arbejde. Det her afbildede chatol af strandingstømmer står hos en bekendt, Else Søndergaard, Bedsted. Det er tænkeligt, at der på egnen vil blive fundet flere af disse møbler, når ovenstående bliver kendt.



Et chatol af strandingstømmer, fremstillet af Johannes Jensen, Hedegårdene i Ørum.

Den yngste af sønnerne, Jens Christian, blev ved landbruget. Det er sandsynligt, at han og søsteren aldrig har været borte fra Hedegaard.

Ved skøde, tinglæst 10. juli 1902, overdrog Jens Sørensen sin gård til de tre yngste sønner. Betingelserne var overtagelse af nedennævnte gældsposter.

Gæld til Landkreditforeningen	10.000
Forskellige prioriteter	3.000
Sælgerens løse gæld	2.000
Aftægt til kapitalværdi	3.520
	<hr/>
Ialt	18.520

Det var en »handel uden penge«, hvad der ikke kan undre, da penge både for køber og sælger var en mangelvare, og denne tilstand fortsatte efter ejerskiftet. Niels og Johannes forstod ikke at få noget økonomisk udbytte af deres håndværk, og alle tre brødre var dårlige landmænd. Om datteren findes der meget sparsomme oplysninger, men disse går ud på, at der ikke var særlig propert og ordentligt i hjemmet, som hun efter moderens død i 1908 og faderens i 1913 var ene om at bestyre. Ane Marie døde i 1923. Der blev da ansat en husbestyrerinde, hvad der betød en ny og hidtil ukendt udgift. Hertil kom vanskeligheder for husbestyrerinderne med tilpasning til det lidt ejendommelige liv på gården.

Hele familien blev af naboerne anset for originaler, og dette har ikke været helt uberettiget. De har tydeligt været meget særprægede og meget gammeldags i vaner og tankegang.

Den økonomiske tilbagegang synes at have taget stærkere fart efter 1920 og især i 1926, da der tinglæses forskellige pantebreve og skadesløsbreve. Ved skøde, tinglyst 15. juni 1927, blev gården solgt til en af kreditorerne. Prisen var 50.000 kr. Men allerede en måned senere solgte køberen den videre. Prisen var da 55.000 kr., og man kan formode, at brødrene har været nødt til at sælge, og at de derfor ikke har fået så høj en pris, som de burde have haft.

De tre brødre var nu ruinerede og subsistensløse. Det lykkedes dog at rejse så mange penge, at de kunne købe et lille parcelhus, det nuværende Hedegaardsvej 39, matr. nr. 26 o, skødet tinglyst 18. juni 1927. Her boede de til deres død i meget små kår. Den længstlevende, Johannes, blev til sidst enejer af huset, og han solgte det i 1941. Køberen overtog pantegælden, og Johannes fik ret til at bebo en stue til sin død.

Med årene blev han som alle andre gamle en ensom mand. Da han efter et længere sygeleje døde 12. marts 1946, var det som om mindet om hans mangeårige virke pludselig blev levende, og han blev fulgt til graven af en stor skare af sognets beboere. Naboerne



Folkedanserholdet fra Ørum, fotograferet mod stuehuset i Lille Gadegaard, Hedegaardsvej 25, Svankjær. Yderst til venstre Johannes Jensen med violinen, til højre Jens Jensen med harmonikaen, i midten, i civil, gårdejer Ole Andresen, Ørum, der var en af stifterne af folkedanserklubben.

samlede ind til en mindeplade til graven, men graven er nu sløjfet og mindepladen forsvundet. Kun få erindrer, hvor han, den sidste og måske en af de største af de gamle spillemænd, har fået sit sidste hvilested.

Jens og Johannes Jensens musik

Alle fire søskende fik lært at spille i deres tidlige ungdom, Johannes og Niels spillede violin, Ane Marie og Jens harmonika. Ane Marie og Niels spillede kun for at glæde sig selv og familien, Johannes og Jens blev dygtige spillemænd og var således med til at præge folkedansen i Ørum og omegn i mere end et halvt århundrede.

Hvem der har været deres læremestre, ved vi ikke, men det er sandsynligt, at den ældre broder, Søren, har været en af dem. De kan også have lært af deres skolelærer Johan Christian Jensen og af Peder Lauridsen, der var lidt ældre, og som ofte var på besøg i Hedegaardene.

Ingen af de fire søskende fik lært noderne. Spillemændene måtte altså have hele deres repertoire i hovedet. Dette var dog ikke nogen hindring for alsidighed og afveksling i programmet, for selv om den tids dansegilder varede hele natten og langt op på formiddagen, kunne de to musikanter spille hele tiden, uden at det var nødvendigt at gentage en melodi.

Det var som sagt kun Jens og Johannes, der spillede, men Niels var i reglen også inviteret med. Han førte an i dansen, men kunne dog en sjælden gang afløse Johannes ved violinen.

Karl Brændgaard, Bedsted, født 1914, spillede sammen med Johannes Jensen i tiden 1926-1934. Efter hukommelsen har han givet en del af musikprogrammet ved et danse-gilde:

Trekantet sløjfe, Firkantet sløjfe, Totur i vals, Tretur i vals, Firtur i vals, Halvfemtedur i vals, Københavnsk sekstur, Hop i tønde, Galoppen, To ting, Svejsdans, Toppede høne, Fingervals, Trippervalsen, Kostevalsen, Syvspring, Klinkevals Gammel ottemandsdans, Baglæns kontradans, De tre små sorte, Bette mand i knibe, 40 graders kulde, Rheinlænderpolka, Johannes' fynbo, Svensk maskerade, Længe nok har jeg bondepige været, Skamlingsbanken, Landmandsbanken, Det var en lørdag aften, Solen stod op, førend klokken var seks, Husker du i høst, Trædballehus polka, Flere polkaer og Hamburger.

I 1927 var der en kreds af Ørumegnens beboere, der blev enige om at danne en forening, der kunne sørge for, at de gamle danse og melodier blev bevarede. Medlemmerne kom sammen til danse-aftener i forsamlingshuset, det nuværende Hvidbjerggaardsvej 2. En lokal skrædder leverede dragterne, og Jens og Johannes Jensen leverede musikken.

I 1933 fik denne forening besøg af repræsentanter fra »Foreningen for Folkedansens Fremme«. De så på dansene og nedskrev en del af melodierne. Det meste af dette store materiale har siden ligget urørt i Folkedanserforeningens arkiv, og det vil, når det forhåbentlig i en ikke alt for fjern fremtid bliver offentliggjort, give et rigt billede af folkedansen på denne egn.

Johannes Jensen var både spillemand og komponist. Den ovennævnte Johannes' fynbo er komponeret af ham, og en nabo har optegnet »Mi ejn Towtur«, som dog senere er bortkommet. Nogle melodier, optegnet af broderen, Søren Hedegaard, er ligeledes forsvundet. En stor del må ligge i Folkedanserforeningens arkiv.

Sammenfatning af resultaterne

De i denne artikelrække biograferede spillemænd er alle udgået fra mellemklassen, nogle fra husmændenes, andre fra de mindre

gårdmænds klasse. Mange er håndværkere, nemlig 1 urmager, 2 murere, 4 snedkere eller tømrere.

Mange har været energiske, fremadstræbende og har ydet en indsats ud over det almindelige.

De tre spillemænd på Hedegaard endte i fattigdom, alle de andre har været velhavende.

En stor del af de huse og gårde, som spillemændene har boet i, er bevaret. Desuden er bevaret meget af det, som håndværkerne har fremstillet.

Af instrumenter er bevaret en fløjte, en klarinet og to violiner, den ene med violinkasse.

En spillemands nodebøger er bevaret, nogle af melodierne er indført af en anden spillemand. Desuden er bevaret det store af andre optegnede materiale fra Ørum og en del af Peder Lauridsens trykte nodebøger.

De tre spillemænd på Hedegaard har ingen efterkommere. Alle de andre har talrige, hvoraf mange dyrker musikken.

Siden disse undersøgelser blev påbegyndt, har et spillemandslaug i Århus udgivet en del af Jens Christensen Ettrup's musik og hans biografi. Det er mit håb, at disse biografier kan blive årsag til flere lignende udgivelser, der sammenholder en spillemands musik med hans miljø. Sådanne arbejder kan måske give nye oplysninger om folkedansen i Sydthy på denne tid.

LITTERATUR:

Gamle danse fra Mors og Thy. København 1973.

Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred. 1965, 1979, 1981 og 1982.

Jul i Thy, Thisted. 1977.

Kirkebøger, skøde- og panteprotokoller i Landsarkivet, Viborg.

Paul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie. Bd. V, København 1959. Oplysninger fra de biografedes efterslægt og naboer.

Slægtstavle over Mette Nielsdatters forslægt og efterkommere, udarbejdet af J. K. Skov, Værløse.

»Spillemandsmusik fra Sydthy«, efter Jens Christensen Ettrup. Udgivet af Spillemandslauget Østjyderne, Århus. 1982.

Thisted Amts Avis, 17. september 1888, 5. marts 1906, 14. og 19. marts 1946.

Thisted Amts Tidende, 1. marts 1906, 10. februar 1933, 18. marts 1946.

Jens Thybo: Kun god er Gud. København 1926. 2. del.

Fiskeri ved Hanstholm - før havnen blev bygget

Af ANDERS PRÆSTEGAARD, Hanstholm

Dette for at give en beskrivelse af, hvordan stranden så ud fra 1904 og fremefter. Jeg husker, at der var grus over hele stranden fra syd-vest hjørne af Bjerget og videre østpå formentlig til Vigsø.

I læ af Helshage var en lille vig, Helsvig, som var landingsplads for små både, der fiskede hummer, i kranjer, senere tejner, og pilkede torsk fortrinsvis til tørring. De fiskede også makrel med dørg og fangede sild i garn.

I 1904 kom de første motorbåde på stranden. De gik ud fra Rosør ca. 200 meter vest for den nuværende Roshagemole. Da der var dybere vand et kort stykke længere vestpå, var der noget som kaldtes »skudelanding«, formentlig et sted hvor skuderne i fordums tid holdt til, da der er en dyb, ret bred rende ind til land.

Fiskeriet foregik som nævnt fra Rosør, indtil Roshagemolen kom så langt ud, at der blev bagsø, så det blev umuligt at sætte både ud, ligeså at lande, så blev bådene flyttet hen i Helsvig, men der var der ikke så gode forhold.

Imidlertid var molen kommet så langt ud, at der var så gode læ- og landingsforhold i Rosvig, at der kunne kommes ud med 2-mands robåde. Motorbåde kunne ikke komme ud i Helsvig med vestlige vinde, så de flyttede om i Rosvig før første verdenskrig 1914-1918. Rosvig blev benyttet, indtil bådene kunne komme til at ligge i Hanstholm Havn.

Som før nævnt bestod stranden af grus i store mængder. Jeg husker – det må være et sted mellem 1914-1920 – der var kastet store mængder grus op ad molens vestside. Det lå et godt stykke udenfor åbningen. Molens åbning var lavet, for at materialer kunne komme igennem og østpå. Resultatet var, at havet åd sig ind ved landingspladsen, så det var vanskelig at sætte bådene ud.



Sommerdag på landingspladsen ved Hanstholms første motorbåd, indkøbt i 1904 eller 1905. Båden fik navnet »Niels Juel« og måtte under første verdenskrig føre flag som tegn på, at man ikke var ude i krigersk ærinde. Oppe på båden står Anders Præstegaards morbror Anton Jensen med sønnen Peter, mens den anden søn, Niels, holder sig til Anders Præstegaard. Nedenfor båden står fra venstre Petrine Borup, der siden blev gift med Anders Præstegaard, med Niels, der er søn af P. C. Grønkjær. Mads Præstegaard støtter sig til rælingen. Længst til højre Anton Jensens kone, Marie. Billedet er taget i 1915 eller 1916.

Der blev holdt et møde imellem fiskerne, hvor det vedtoges, at alle skulle møde næste morgen tidlig hver med en skovl for at grave en rende langs med molen, så havet kunne komme igennem åbningen. Vi sled den ganske dag, men en enkel sø jævnedet det hele igen, så det hele var omsonst. Imidlertid var det blæst op til hård kuling og svær sø, så redningsvæsenet satte dobbelt vagtpatrulje ud for natten. Min far skulle have vagt sammen med Thomas Hvas, men han var så træt af at grave, så jeg tog hans vagt sammen med Thomas. Vi havde været østpå neden for Baun i vagt huset og var kommet vestpå igen. Vi ville hen til molen for at se, hvordan det var der. Vi stod en tid og så på, om der kom mere grus op. Mens vi så derpå, kom der nogle svære brodsøer, som brød igennem grusdæmningen ca. 25-30 meter vestpå, så vandet fik løb bagom gennem åbning i molen. Det gentog sig, så i løbet af kort tid var den ophobede mængde skyllet igennem. Der var den mest øredøvende larm, mens det stod på, så vi var næsten bange for at være for nær på.

Senere blev åbningen fordybet, så der har ikke været ophobning siden.

Strandlinien ved landingspladsen gik fra åbningen og østpå til høfdens yderende, der er en stor granitsten øst for molen. Somme tider var stranden om den, somme tider 5-10 meter indenfor, men der var altid grus på stranden, så selv om det blæste noget, kunne vi godt male bådene, når den tid var.

Det var først efter det første gang blev vedtaget at bygge havn i 1917, at der skete forandring på stranden. Der blev sat gang i at køre grus op til bygning af havn. Store ralbjerge lå forskellige steder. Desværre endte de i de fæstningsværker, tyskerne anlagde her og andre steder, så stranden blev ryddet for grus. Endvidere blev de hvide kalk- og flintsten brugt til bund i vejanlæg, så nu kunne havet rigtig komme til at skære bort af kysten.

Øst for havnen ligger en stor granitsten ude i havet. I 1928 da jeg begyndte som strandfoged, kørte vi med hestevogn efter strandingsgods ca. 20-30 meter udenfor stenen på fast strand. Kort tid derefter så jeg stenen komme ud af sandbrinken på land. Hvor mange år, der var forløbet, siden den blev dækket med land og klittag, ved jeg ikke, men Anders Borup fortalte et sagn om stenen. En mand var nede ved stranden, måske efter rav eller andet som drev i land. Han fandt en vante, som lå på den store sten, han tog den med hjem.



Øvelse med søredningsbåden ved Rosvig, ca. 1920.



Anders Præstegaard på »MR 13«, fotograferet i 1930'erne.

Konen strikkede én magen til, så han fik et par ud af det. Manden var senere ude at pilke torsk, da en havfrue dukkede op af havet og sagde til ham: »Du mand som vanten fandt, og som vanten bandt, tag den snøre ind og ro i land, det skuler i nar (nord), det tuder i kjær (kæret), det rumler over vor brostens dar (dør)«.

Manden gjorde som det blev sagt. Kort efter brød en voldsom storm løs fra nord, ligeså svær hav. Men manden var kommen vel i land, takket være havfruen.

Roshagemolens læmole blev ikke lagt der, hvor de praktiske folk med kendskab til forholdene ønskede, den skulle have ligget – lige vest for skudelandingen – så det dybe vand der var blevet i læ på østsiden af molen. Selv med østlig vind med deraf meget lavvande ville der altid være vand nok til bådene. Dertil ville Roshagen også skabe en del læ mod østen sø.

Jeg spurgte en gang en ingeniør, som besøgte molen, hvorfor man ikke havde taget hensyn til det lokale kendskab. Hertil svarede han, at det nok var en økonomisk beslutning. Det var billigere at bygge på den ophøjede stengrund, Hagen. Resultatet blev, at molen kom til at ligge for langt fra bådepladsen.



Spredte udsagn om Niels Sørensen Heede fra samtid og nutid

»... en berømt Uhrmager og Mechanicus«. (Folketællingslisten 1787).

»Foruden de anførte Landsbye-haandværkere har Mors 2de meget duelige Uhrmagere: Niels Hede i Jørsbye, som forfærdiger fortrinlig gode Lommeuhre, og Christen Hede i Nykjøbing, som gjør Stueuhre, der ansees for lige så gode som de bornholmske«. (Provst C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors 1811).

»Uhrmageren Niels Heede i Jørsbye har forfærdiget ypperlige Lommeuhre, men da han nu er en Olding, ventes ikke, at flere nye Uhre vil komme fra hans Haand«. (Provst C. Schade: Indberetning om Kunstflidens Tilstand på Morsø Land i Aarene 1810-1911).

»Deres gamle lommeur med signaturen Niels Heede, Morsø Land, er et eksempel på, hvor godt det danske landhåndværk kunne være«. (Hans P. Korsgaard, urmagermester, Varde. J.P. 22/10 1977).

Om den berømte Uhrmager og Mechanicus
Niels Sörensön Heede
*hans Slægt og pårørende i Jordsbye Sogn
med enkelte Linjer ned mod vor Tid*

Af K. STENSTRUP, Aalborg

Announce i Jyllands-Posten den 25. maj 1980:

Standur fra Mors. Rustrød med guldstaffering. Fra
1700-tallet. Værk: Niels Sørensen Hede.

Nogle minutter efter at have set ovenstående var jeg den lykkelige ejer af uret, mens sælgeren med gråd i stemmen røbede for mig, at hans forældre for flere år siden havde fået det af en navngiven og nulevende kongelig skuespiller, der skyldte dem penge. Og nu syntes sælgeren altså, at uret burde tilbage til sit hjem. Jeg glemte at forklare ham, at Aalborg ikke ligger på Mors, selv om retningen fra København er så nogenlunde. Jeg agter heller ikke at verificere hans forklaringer, som meget vel kan være rigtige.

Nogle dage efter havde vi besøg af mine søskende, hvoraf en enkelt endnu bor i vor fødeby Jørsby. De beså naturligvis min nyerehvervelse med interesse, og vi søgte hver for sig at huske, om vi havde hørt noget om en mand i Jørsby, der lavede ure på en tid, da man nærmest skulle tro, der slet ikke var ure der. Efter vor erfaring plejer de mere moderne ting først at vise sig på øen, når andre er forsynet.

Vi endte som så ofte før med at repetere de få ting som far, Laust Toft, der blev født i Jørsby 1877, fortalte om vor slægt i gammel tid. Han fortalte, at vor oldefar var sognefoged, og at han boede i en større gård, der lå lidt nord for kirken i svinget, hvor Poul Hansen (Nygaard) byggede. En gang, og det var nok, da jeg læste til lærer, sagde han, at der var én af de gamle, der var degn i byen, og han lod forstå, at det vist var meget længe siden. Endelig husker jeg, han

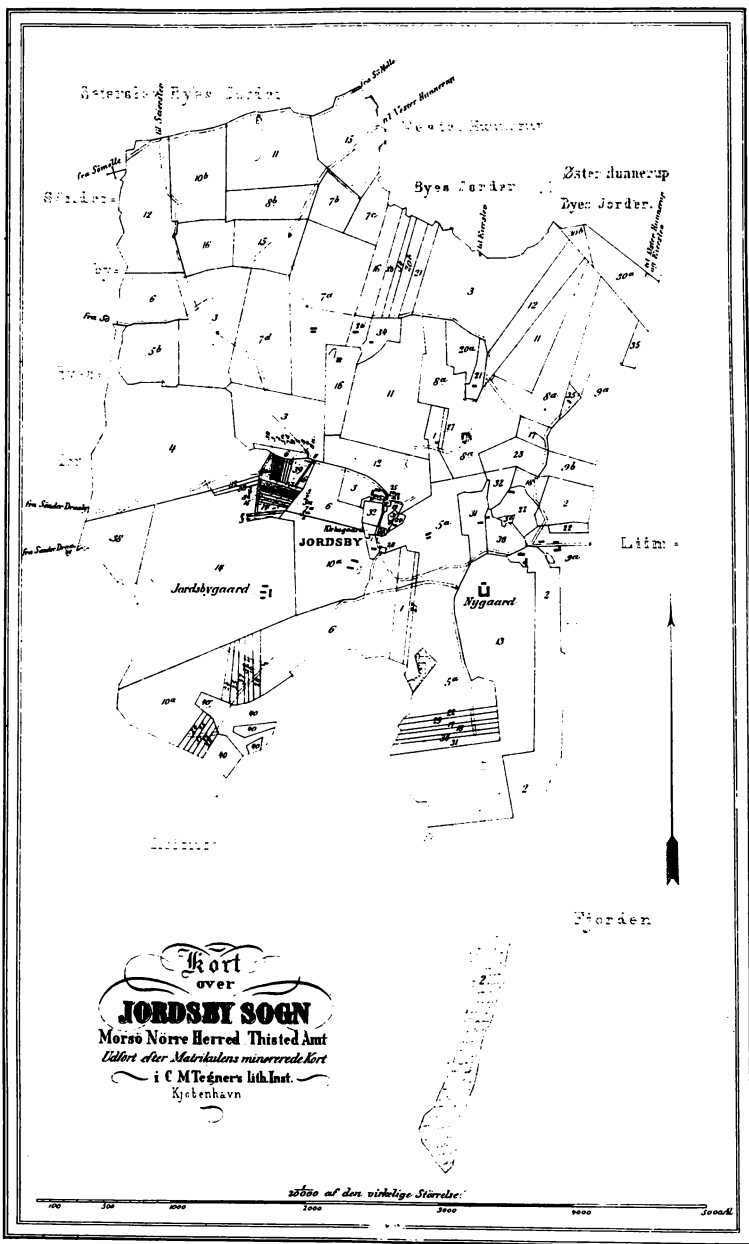
har fortalt mig, at der skulle have ligget nogle små steder, omtrent hvor vi boede, der blev kaldt Heden eller Jørsby Hede.

Nu har jeg så i de ca. tre år, der er gået siden, samlet oplysninger om sognet i tiden fra omkring 1700 og op mod vor tid med henblik på at finde et og andet om Niels Heedes liv og virke, om de slægter, der stod ham nær, og selvfølgelig om de af hans arbejder, der har overlevet. Hans faglige kunnen har jeg ingen forudsætninger for at vurdere, men jeg har tilladt mig at citere udtalelser om hans arbejder såvel af hans samtidige som af nulevende fagfolk med specielt kendskab til urmagerfaget og dets historie.

Det har heller ikke mindsket min interesse for Niels Heedes op-rindelse, at jeg hurtigt fandt ud af, at han hører til den talstærke Toft-familie, der i årene op til 1700 levede i sognet. Navne som Lars Jensen Toft, Christen Jensen Toft, Joseph Jensen Toft og Søren Jensen Heede finder vi i kirkebogen, der ganske vist er påbegyndt i 1760. Alligevel finder man navne som de ovennævnte, f.eks. Lars Jensen Toft, død i Jørsby 1774, 84 år gammel. Deres fader har åbenbart heddet Jens Toft, og han, eller en endnu ældre af slægten, har vel fået navnet Toft efter en forlængst glemt lokalitet. Hvis man studser over, at jeg nævner Søren som broder, selv om han kaldes Heede og ikke Toft, så hænger det sammen med, at Lars' børn og Sørens børn ifølge kirkebogen er søskendebørn. Lars og Søren skulle således være brødre, hvilket er så meget mere at tro, som de begge er Jens-sønner. Søren får sit hjem på Heden, og som så mange andre, der boede der, hængte navnet ved ham og hans slægt. Han bor i den gård eller det hus, som jeg i den medfølgende folketælling fra 1787 har kaldt nr. II, og som andet steds kaldes præstens annex-gård. For en ordens skyld vil jeg dog gøre opmærksom på, at Lars Tofts enke hed Kirsten Jensdatter. Det kan altså tænkes, at Søren er broder til hende og ikke til Lars. Dette forhindrer dog ikke, at slægten, vi kender fra Hedegaard, nedstammer fra Maren Laursdatter Toft og hendes første mand, Jens Sørensen Heede, en broder til Niels Sørensen Heede.

Jørsby Hede (Heden)

På det følgende kort, som siges at være fra ca. 1795, finder man ret nord for Jørsby Kirke i en afstand af et par km en lille bebyggelse



Folketælling i Jørsby 1787:

I

Mads Andersen, gårdejer og bonde, 50 år, g. 2. gang.
Maren Holster, hans kone, 51 år, g. 1. gang.
Anders Madsen, søn af 1. ægteskab, 15 år, ug.
Margrete, datter af 2. ægteskab, 3 år, ug.

II

Poul Andersen, mand, 40 år, g. 1. gang, bonde, husmand.
Maren Laursdatter, hans kone, g. 2. gang, 43 år.
Grete Jensdatter, datter af 1. mand, 10 år.
Maren Jensdatter, datter af 1. mand, 6 år.
Inger Jensdatter, datter af 1. mand, 4 år.
Anders Poulsøn, barn af 2. ægteskab, 2 år.

III

Else Heede, madmoder, g. 1. gang, 69 år, bondehus.
Else Christensdatter, plejedatter, 21 år, ug.

IV

Jens Fisker, 69 år, brolægger.
Anna Nelsdatter, steddatter, 33 år, besovet 2 gange, betler.
Maren Pedersdatter, uægte, 9 år.
Karen Olufsdatter, uægte, 3 år.

Ovenstående er alle, der bor på Heden 1787.

Søren Jensen og hans familie boede i II, der altså er præstens annexgård. Både Søren, hans kone Maren Sørensdatter og sønnen Jens Sørensen døde kort før folketællingen, og Maren Laursdatter er allerede gift igen med Poul Andersen fra den større nabogård, nr. 1, hvor hans ældre broder boede. Denne kaldes i kirkebogen 1794 for Mads Heede. Han var gift 1. gang med Joseph Tofts datter Margrethe, moder til Anders Madsen, f. o. 1772. Anders Madsens datter Johanne blev i 1835 gift med Peder Lassens yngste søn, Jens Pedersen, der fik Peder Lassens gård og levede til o. 1880.

Søren Jensen Heede og hans familie, annexgården på Heden

I 1782, den 12. marts døde Søren Heede (Søren Skrædder) som aftægtsmand hos sin søn Jens Sørensen i annexgaarden efter at have været enkemand i godt 10 år. Som nævnt var Jens gift med sin kusine Maren. Vi ved ikke, hvor mange søskende Jens havde ud over brødrene Jørgen og Niels, men der var vel en stor børneflok, som skik var i de tider. Søren kaldes præstens annexbonde, Jørgen er præstens husmand og tømrer, og Niels er jo bedst kendt som urmager og mekanikus, men nævnes da også som gårdejer ved flere lejligheder. Fælles for dem er det, at de er bønder og håndværkere.

I folketællingen 1787 er kun opført tre af Jens og Marens børn, men vi ved, at de havde mindst tre mere: Mads, Søren og Maren. Maren er født 9/10 1772. Ved hendes dåb var følgende faddere: Joseph Toft, Peder Boe, Niels Sørensen Heede, Sidsel Larsdatter Toft og Else Therchelsdatter, tjenende hos Peder Lassen.

Her har vi navnene på de fleste af de mennesker, der flokkes om Peder Lassen, som netop samme år kom til Jørsby. Man undres måske over, at der er to piger i familien, der hedder Maren Jensdatter, og som begge lever i bedste velgående i 1787, den ene 15 år og den anden seks år gammel. Det samme fænomen møder vi i Peder Lassen familien, hvor tre drenge får navnet Jens Pedersen, og to af dem med en aldersforskel på 35 år bor i mere end 30 år i nabogårde.

Men det er altså den ældste, Maren Jensdatter, der 1799 bliver gift med Jens Nielsen, som køber stedet og får navnet Heede med oven i købet. I hans og hans søn Jens Jensen Heedes tid lægges de to største hedegårde sammen. De gamle bygninger nedrives, og nye opføres på matr. nr. 15, den nuværende Hedegaard. Her dør Maren Laursdatter Toft i 1812, og her dør også Maren Jensdatter i 1829. Jens Jensens datter Grethe, født 1850, blev gift med Jens Pedersen Bertelsen, der døde 1912, mens Grethe levede til 1924. Få år efter solgte børnene Hedegaard til Alfred Futtrup.

Heden er ikke mere. End ikke navnet har været kendt af os eller af vore forældre. Vel hedder Futtrups gård Hedegaard, men hvor mange ved det ud over ejerne? Men Jens Bertelsens gård med Grethe og hendes datter Kathrine husker vi. Grethe vandrede hvileløs rundt i den forblæste have og snakkede med indbildte personer,

mistroisk truede hun med stokken, når vi drenge blev for nærgående, og Kathrine vovede sig sjældent ud i dagslyset. Jeg forestiller mig, at Maren Lausen Toft har levet en lige så kummerlig tilværelse på den samme jord, da hun rykkede ind som kone i gården to hundrede år før.

De to små huse på Heden ligger på samme plads endnu. Niels Post og Marie boede i det ene, og Mikkel Jensen og Ane i det andet. Peder Lassen var farfar til Mikkel, og han var tipoldefar til Marie. Min far boede på den samme jord, men i et noget senere opført hus. Lars Jensen Toft var hans tiptipoldefar.

Lars Jensen Toft og hans efterkommere

Formodentlig er Toft et stednavn, hvis oprindelse fortæber sig i det uvisse, selv om der i matriklen 1688 er visse antydninger, der kunne friste til at undersøge sagen nærmere. Lars Jensen og flere af hans brødre bruger navnet, der nu har været at finde i sognet uafbrudt siden den første Lars Toft.

Kirkebogen 1766: »Den 24. februar gik Mads Laursen før Dag hjemmefra til Hjordemaal for at søge Råd hos Degnen Christen Olesen for Tunghørighed og passerede lykkeligt over Feggesund. Men da han samme Dag, noget før Sol gik ned, vilde hjem, faldt han, formedelst Isens Skørhed igjennem, og endskønt Mølleren og Sundmændene søgte at redde ham, druknede han. Den 8. Juni blev han flydende oven i Vandet, fundet af Sundmændene og den 10. Juni jordet, 44 Aar 2 Mdr. gammel«.

Kirkebogen 1797: »Natten mellem d. 4. og 5. November omkom Husmand Niels Toft i Jordsbye i en liden Aa imellem Thorup og Sundbye, blev af sine Sønner ført hjem og begravet i Jordsbye 11/11, 84 År«.

Om den sidste ulykke kom jeg for en tid siden til at fortælle bagermester Laurits Toft i Karby, og han sagde så, at da han var dreng i Sundby, fortalte hans fader ham historien og viste ham grøften, vist nærmest for at forklare ham, hvor lidt der skal til for at komme galt af sted, når man drikker mere brændevin, end man kan tåle. Han havde fået den opfattelse, at ulykken var sket få år før, og da slet ikke, at det drejede sig om en mand, der var født i Jørsby i 1713!

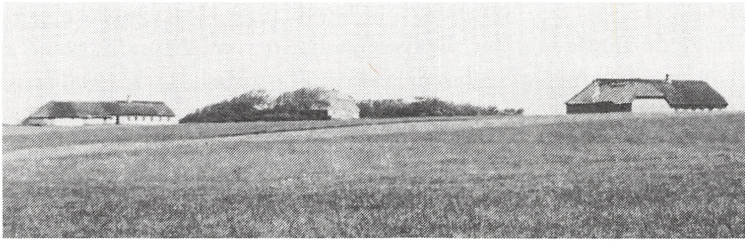
Med alle de forbehold, som de manglende kirkebogsnotater medfører, må de to nævnte uheldige mænd være brødre i et tidligt ægteskab. Lars Jensen er ikke meget over tyve år, da Niels kommer til verden, og godt tredive, da Mads bliver født i 1722. Men sønnen Christen Laursen Toft, der overtager fæstet efter sin fader, og hos hvem moderen Kirsten Jensdatter nyder ophold i sine sidste år, er først født først i 1740'erne, og hans to søstre Maren og Zidsel i samme årti.

Christen Toft var gift med Inger Michelsdatter Hald, og også i deres ægteskab var der en stor børneflokk. Tit nåede kun halvdelen eller endnu færre at blive voksne. Her skal kun nævnes de, der direkte kan sættes i forbindelse med Niels Heedes liv, eller hvis efterslægt vi kan følge i sognet til først i vort århundrede.

Christen Toft blev skoleholder på et tidspunkt mellem 1782 og 1787 og nævnes ved sin død 1799 som skolemester og forsanger. Jeg erindrer her om den snart 200 år gamle familietradition.

Ved sit ægteskab 29/12 1802 med sognefoged Søren Jacobsens datter, Mette, overtager Christen Tofts ældste søn Laurs Christensen sognefogedgården, matr. nr. 3, som er fæstegård under Ullerup. Søren Jacobsen dør 1807 som aftægtsmand i gården og hans kone Karen Andersdatter 5 år senere. De blev henholdsvis 75 og 84 år gamle. Laurs Christensen Toft, kaldet Las Kræn, har nok været familiens stærke mand. Han holder selv fast ved roret, indtil han i 1847 bliver slået ihjel af en hest, 75 år gammel. Da er hans søn Christen Laursen 45 år og har været gift en halv snes år. Parret har da 6-7 børn, hvoraf den sidste er den nyfødte Mads. Alligevel er det Las Kræn, der er mand i huset, mens Christen figurerer som indsider med kone og syv børn! Det står klart for mig, at han ikke har været i stand til at købe gården, som vel de fleste fæstere i de år gjorde.

Christen Lausen Toft overtog så vidt vides både fæstet og sognefogedhvervet, men han døde 1860. Hvad der så sker med gården er uklart, men 9 år senere sælges jorden til Niels Chr. Nielsen og lægges sammen med nabogården, matr. nr. 12. Også her nedrives de gamle bygninger, og nye opføres, hvor det nuværende Engholm ligger. Af de mange børn blev kun Mads, f. 1848, og Mariane, f. 1846, i Jørsby. De fik hver sit lille husmandssted ved sogneskallet til Sdr. Dråby. Mads blev gift med en datter af »Bette Lavst«, der ellers



Mads Tofts hus til højre. Hans datter, Jane med familie bor til venstre. Begge huse nedrevet omkring 1935. I midten bor sognefoged Jens Søndergaard.

hed Laurits Lauritsen ligesom sin fader, som havde Jørsbygaard fra o. 1800. Mariane blev gift med Niels Olesen. De to små brug er nu lagt sammen og ejes i dag af Mads' to børnebørn Alfred og hans søster Marie. Mads og Karen fik 11 børn, hvoraf de fem blev særdeles voksne. Jane døde et par dage før, hun skulle have hundredeårs fødselsdag, Laust var nær de halvfems, Christen og Jens kun midt i firserne, mens Søren, den yngste af flokken, døde for et par år siden, 91 år gammel. Af Toft-familien var der omkring 1920 henved 20 mennesker i sognet, men nu er der tre tilbage. Den første Toft, der her er omtalt, var Lars Toft, f. 1690, den sidste, der gik under navnet, var min far Lavst Toft. Han var den 6. generation i ren mandslinie, og ville jeg være ubeskeden og tælle mig selv, min søn og min sønnesøn med, så når vi 9 slægtled på 300 år. Men undskyld! De to sidste har ikke boet i sognet.

Tilbage til degnens to søstre. Maren er der gjort rede for. Det er



Mads Kristensen Tofts hus, som det så ud en vinterdag omkring 1920. Huset blev nedrevet ca. 1935.

hende, der gør det helt sikkert, at familien på Hedegaard hører til begge de gamle familier. Det samme gælder vel de andre grene af Toft-familien med det allerede nævnte lille forbehold: Kirsten Jensdatter.

ZidseL skal også med. Hun er født 1749. Da hun var godt tyve år, kom Peder Lassen til byen. Jeg vender tilbage til ham og hans familie. Her skal kun peges på den kendsgerning, at han må have virket umådelig attraktivt på kvinder, unge og gamle, ugifte og gifte. Han har givet disse kvinder en tro på, at de var Gud til velbehag, når de stillede sig uforbeholdent til rådighed for ham, og »menigheden« var om ikke stor, så trofast. ZidseL var beredvillig, selv da Peder Lassen påplagde hende at sige, at det var hendes halvfjollede fætter, der var fader til barnet, der var født i maj 1773, og som kom til at hedde Mads.

Mon dog ikke ZidseL tabte troen på profeten? Hun giftede sig i februar 1776 med den 22 år ældre Peder Christensen Boe. De bor nogle år i en af de fæstegårde, der hører til Nygaard (Boxergaard), men flytter så til Sdr. Dråby. Historikeren August F. Schmidt beretter i en af sine bøger om morsingboer i gamle dage om en Sidsel Toft, der samler ungdommen fra Nordmors til nogle usædvanligt vilde drikkegilder i sin storstue. Mon det ikke er ZidseL Laursdatter?

Inden vi forlader familien Toft, skal den tredje broder, Joseph Jensen Toft, også omtales. Hans data kendes ikke — præsten i Sejerslev omtaler ham i et brev til biskop Brorson som »en mand her i Jørsby«. Hans kone hedder Else Pedersdatter (1727-1770). En datter hedder Margrethe og er gift med Mads Andersen (kaldet Mads Heede). De bor som før nævnt i den største af hedegårdene, og Mads' yngre broder Poul bliver gift med Maren Laursdatter, da hendes første mand, Jens Sørensen Heede, døde i 1784. Mads og Margrethe har en søn, der hedder Anders Madsen, f. 1772. Det er hans datter, Johanne, der i 1835 bliver gift med den unge Jens Pedersen og sammen med ham overtager Peder Lassens gård. Fra dem nedstammer mange af de mennesker, hvis børn gik i skole sammen med mig i Jørsby 1918-1923. I dag er der vist kun én tilbage. Han er ugift, og bor i et af de gamle hede huse (matr. nr. 34).

Det er Joseph Toft, der bringer forstyrrelsen omkring Peder Lassen til sognet i 1772. Et par skøder, fundet frem på Landsarkivet i

Viborg for ikke mange dage siden, synes at kaste nyt lys over begivenhederne. Skriften er svær at tyde, men det ser ud til at være Peder Lassens yngre broder, Jens Lassen, der 1769 køber hus eller gård i Jørsby. Joseph Jensen Toft medvirker til handelen, og allerede da lægges nok spiren til den uro, der bryder ud i lys lue, da Peder Lassen køber gård af Laurits Ammitsbøll i 1772. I hvert fald er præsten i Sejerslev ikke i tvivl om Joseph Tofts andel i postyret, og han beklager sig over hans skændige opførsel i et brev til biskop Brorson af 16/3 1771. Det er måske værd at notere sig, at Joseph Tofts kone, Else Pedersdatter var død få måneder før, 25. marts 1770.

Det kan være vanskeligt at forestille sig, hvordan Niels Heede blev urmager. Man har ment, at der af og til på vestkysten strandede skibe, som medbragte engelske standure, der så kom i hænderne på håndsnilde kystboere. De formåede så at eftergøre dem med større eller mindre held. Det er da også en kendt sag, at der langs kysten af den nørrejyske ø omkring midten af 1700-tallet kendes enkelte, der lavede standure, som tit lignede de engelske til forveksling. På samme tid skete der tilsvarende på Bornholm, hvor familien Arboe udviklede kunsten til en lokal industri. Endelig ved vi, at der ikke længe efter kom engelske urmagere til landet, f.eks. Green-slægten til Sønderjylland.

Men det er, som om Niels Heede ikke rigtigt passer ind i mønstret. Han er ikke kystbo, og har ingen kendt tilknytning til andre af de nævnte urmagerslægter. Han lever så tidligt, at han er en af de første urmagere i landsdelen. Der er næppe mere end 4-5 mestre, der kan tænkes at have lært ham kunsten. Der siges om ham, at han i 1787 var »en berømt uhrmager og mechanicus«, og det tør vel udlægges som et ret sikkert udsagn om, at han da havde været mester i tilstrækkelig lang tid til at befæste sit ry som en usædvanlig fremragende håndværker. I det flere gange omtalte ur, nr. 65, er skrevet på bundbrættet med blyant – 12158 -. Hvis det er en dato – og jeg har ikke fantasi til at forestille mig, hvad det ellers skulle være – så er uret lavet i 1758, den 12. januar, eller som nr. 12 dette år (12/58). En anden ting, det nok er værd at bemærke er, at Niels Heede er den eneste urmager uden for København, der lavede lommeure i sidste del af det 18. århundrede. Der er således gåder nok at arbejde videre med. Niels har ikke tilbragt hele sin ungdom på heden. Der er ting, der tyder på, at han kan have været vidt omkring i verden.

Visse ting i hans arbejder peger snarere på Frankrig end på England. Der er også i hans ure træk, der minder om Jens Villadsen Bundgaard, der hvad alder og arbejdsområde angår, meget vel kan have været læremesteren. Den ene mulighed udelukker da heller ikke den anden. Hvad der så får Niels Heede til at vende tilbage til sin fødeby er svært at se, og skal man forsøge at finde en sammenhæng, så ender man nok med at måtte søge den i hans nære forhold til kredsen omkring Peder Lassen, og det kan meget vel være forhold, der ligger tilbage i tiden. Peder Lassen kommer fra Thyholm, og det gør Jens Villadsen Bundgaard også. Hvorfor Niels Heede bor i Peder Lassens gård ligger heller ikke klart. Han kan jo have været fæstebonde hos Ammitzbøll, da denne sælger gården til Peder Lassen. I Ejerslev kirkebog 1782 står Niels Sørensen, gårdejer, som forlover sammen med Thomas Krøll ved to trolovelser. Vi ved, at Niels Heede køber Boxergaard, en fæstegård hørende til Nygaard, sammen med Peder Lassen. Han er bonde som så mange andre landhåndværkere, og der er ingen tvivl om, at han ikke alene er med i kredsen af Peder Lassens religiøse meningsfæller, og at han i kraft af den anseelse, han uden tvivl nyder i vide kredse, også er i stand til at redde »profeten« ud af de værste vanskeligheder, han rodede sig ind i. For eksempel er det da sandsynligt, at det er ham, der sørger for, at Peder Lassens »piger« i 1776 bliver gjort respektable. Han tager jo selv den ene af dem, Karen Skærbæk, til ægte. Et træk, der også taler til hans ære er, at han gør Peder Lassens søn med Karen til sin stedsøn og oplærer ham i murerfaget. Og da han dør som 20-årig, oplærer han Peder Lassens legitime søn til faget. Det er ham, der køber Strandgaard i 1801. Det fremgår af skiftet efter P. Lassens første kone, at Niels og hans familie selv afholder alle udgifter til deres ophold på gården. Jeg er indtil for nylig uden videre gået ud fra, at Niels og hele familien boede hos P. Lassen i al den tid, denne ejede gården og senere, indtil han selv døde i 1815, men ved nærmere eftertanke er jeg ikke så sikker. Familierne boede sammen ved folketællingerne 1787 og 1801, og da alle Niels Heedes børn døde allerede først i halvfemserne, er det vel næppe sandsynligt at tro, at det aldrende ægtepar skulle være flyttet, medmindre det da skulle være til Strandgaarden, der jo kan være den »Boxergaard«, som Peder Lassen og Niels Heede ejede, og som den nygifte Jens Pedersen i 1801 *efter* folketællingen flyttede ind i.

Peder Lassen missionerer for sin »bekvemme vej til salighed«. Han synes at være helt uden vilje til at høre på de kirkelige myndigheder, der ikke stiltiende kunne lade de efter deres mening uhyrlige forhold passere. Det var jo i 1772, Struensee og Brandt blev stillet for en ekstraordinær domstol og dømt til døden, og selv om der også den gang var forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager, så lod man dog 26. april 1775 en kgl. allernådigst anbefalet commission dømme Peder Lassen til følgende straf: Han skal betale 364 rdl. til processens omkostninger, og desuden bøder for de besovede kvinder og noget til børnenes opdragelse, og gå i slaveriet i 4 år, og hvis han ikke kan betale, da sin livstid.

Præsten er meget utilfreds med, at Peder Lassens tilhængere ikke straffes, og han mere end antyder, at de burde i tugthuset. Det ser ud, som om Peder Lassen har opnået ret til at føre sin sag frit for Højesteret. Det har han vel også benyttet sig af, og det er sandsynligt, at han er sluppet billigt om ved den hårde fængselsstraf, måske betalt sig fra den på en eller anden måde. I hvert fald kautitionerer hans svogre på Thyholm endnu engang for ham, da han i 1776 optager et større lån, der meget vel kan være brugt til at klare de idømte mulfter og omkostninger. Dertil kommer så en myte, som jeg først har hørt fornylig. Da Peder Lassen indbragte sin sag for Højesteret, gik den tænkssomme Niels Heede i gang med problemerne, og han så hurtigt, at den eneste farbare vej ville være den rigtige gave på det rigtige sted. Efter at have tænkt den kendsgerning igennem, kunne han straks gå i gang. Niels havde ry som en af de bedste til at lave lommeure her til lands, og et fint lommeur var i de dage virkelig en gave for stormænd. Niels brugte al sin flid på dette ur, og det blev et kunstværk, som ikke alene kunne gå, som et ur skal kunne, men også kunne spadsere hen ad bordet til stor undren for imponerede tilskuere. Det blev så overrakt en mand med magt over tingene, og Peder Lassen-sagen endte i den store bog for glemte sager. Om det var Niels' skyld vides ikke, men historien kunne meget vel være årsag til den højst usædvanlige tilføjelse til Niels Heedes navn 12 år senere i folketællingen 1787: »berømt Uhrmager og Mechanicus«. Jeg erindrer ikke andetsteds i disse lister at have set vurderende bemærkninger. Det ses ikke, at Peder Lassens omdømme, har taget varig skade. Hans mange børn klarer sig godt og bliver gift ind i ansete familier i og udenfor sognet.

Som allerede bemærket var Niels Heede en velhavende og anset mand. Vi ved, han var født til små kår, selv efter tidens og stedets forhold. Heller ikke hans giftermål bragte ham nogen økonomisk gevinst. Han har således kun sit håndværk og sit handelstalent at takke for sin gode stilling. Det må derfor være en rimelig slutning,



K. Stenstrups Niels Heede-ur.

at han har en betydelig produktion af ure bag sig, selv om vi næppe i dag er i stand til at finde stort mere end en halv snes stykker. Den kendsgerning, at jeg ved første forsøg fandt tre standure i Jørsby, kunne tyde på, at det i nabosognene for slet ikke at tale om hele Mors, ville være mulighed for at finde et betydeligt større antal. Endelig er det tidligere nævnte forhold, at der findes 2 andre urmagere med navnet Niels Heede meget vel i stand til at sløre et gammelt urs identitet. Det indtryk, jeg har fået ved at beskæftige mig med emnet i et par år, er, at han ret tidligt – o. 1760 – har fremstillet standure og været optaget af bondearbejde. Kan han have været fæstebonde i Ammitsbølls gård, da Peder Lassen købte den? Det ville jo forklare, hvorfor han boede der! Senere er det vel mest lommeure, der optager ham. Der er måske også et større marked for lommeurene, efter som vi rykker frem mod år 1800, så meget mere som det kun var få urmagere, der var i stand til at lave lommeure af kvalitet. Et eksemplar kan ses på Det danske Urmuseum, Den gamle By i Århus.

Standuret, som er signeret »Niels Sörenson af Jordsbye, No 65, er mit eget, så det kender jeg bedst. Dets historie er som allerede fortalt kort. Jeg købte det i København sidst i maj 1980 ubcset pr. telefon, fordi jeg selv er udgået fra Jørsby Hede i året 1910, og jeg fik den indskydelse, at det ville være passende, at vi tilbragte nogle år sammen med at lære hinanden at kende!

Kassen er 180 cm høj og er helt uændret. Bagklædningen er i et stykke fra gulv til top. På den måde får man plads til det lange pendul, og lodderne stopper først, når de står på gulvet. Klappen i midten fastholdes af to hængsler, der i al sin enkelhed består af to kramper hver. Den lukkes med en simpel haspe af træ. Systemet virker godt. Klappen er bygget op på en plade, der udgør bagsiden. På den er rammelisterne fastgjort med træpløkke, og de forskellige udskæringer og affasninger ser ud til at være udført med stemmejern eller lignende simpelt redskab. Hele kassen virker solid og stabil og er bemærkelsesværdig fri for råd og svamp. Men visse dele er noget medtaget af ormeangreb, som dog nu er bragt til standsning. Malingen er klar rød med guld på lister og kanter, øjensynlig af nyere dato. Ved en omhyggelig inspektion findes spor af tidligere bemalinger i hvidt, grønt og blå. Jeg har tidligere peget på Niels' broder, tømrer Jørgen Sørensen Heede, som sandsynlig mester for denne



Sognefoged Jens Søndergaards ur.

kasse og vel mange lignende. I samme forbindelse vil jeg gøre opmærksom på, at selve kassens form og udsmykning meget ligner den, Jens Villadsen Bundgaard, der selv var udlært snedker, har anvendt til et ur, der er afbildet i Ole Mathiesen: Gamle ure, side 36, tekst side 37. Skiven med blykranse og tal for timer og minutter har også en stiliseret blomst, som markerer halve timer. Der er sekundviser med egen blykrans, og endelig er der en ejendommelighed, jeg ikke har fundet hos andre af de snese af ure, der er billeder af i P. Christensens, Lampe og Hertzums bøger og artikler om land-

urmagere i Nordjylland, nemlig at de to opræk ikke er anbragt symmetrisk på skiven. Det bør vel også gentages, at man med lidt god vilje kan sætte fremstillingsdatoen til 1758. Spandrillerne ligner ikke noget, jeg har set andet steds, og er efter min formening af nyere dato. Værket er et pendulreguleret ankergangsværk, der drives af simple blylodder, som trækkes op én gang i døgn. Uret er dertil forsynet med repetérværk. Alt fungerer tilfredsstillende med undtagelse af, at klokken slår 12, når den burde slå 1. Men det kan man jo vænne sig til, og fejlen kan sikkert også let rettes.

Sognefoged Jens Søndergaards ur:

Dette ur har tilhørt Christen Jensen, Peder Lassens sønnesøn og har sikkert stået på gården, indtil hans enke Grethe døde i november 1921. Det kan have været Niels Heedes eget ur eller Peder Lassens ur, og må således betragtes som et helt enestående eksemplar! Jens Søndergaard er tipoldebarn af Peder Lassen, og han har ladet foretage en nænsom restauration af uret ved præsten i Skarum. Hvis ikke dets historie var så vel oplyst og dokumenteret, ville det have været en alvorlig mangel, at det ikke er signeret eller dateret.

Hedegaard-uret:

Som allerede fortalt er det nuværende Hedegaard den ejendom, der var Heede-slægtens hjem i to århundreder. Da Alfred Futtrup købte gården og sad inde i stuen for at skrive papirer, fik han øje på klokken og sagde halvt i spøg: Jeg får vel klokken med? Det har vel været Per, den mest snaksomme af de tre søskende, der svarede: Ja, hvis du giver ti kroner mere.

Det ur har da sikkert været på heden, siden Niels lavede det til sin far eller måske til sin broder. Seks generationer levede i de skiftende bygninger, og det eneste inventar, der overlevede, var klokken. Det er egentlig synd, at den snilde Niels ikke kunne lave et ur med indbygget lydbånd for slet ikke at tale om videobånd. Så kunne vi have mødt de mennesker, vi her har hørt tale om, og som vi nu nøjes med at forestille os. Uret er ellers udstyret med alle de funktioner, et kostbart ur i de dage kunne have, og det er fuldstændig intakt. Og så er det oven i købet tilbørligt signeret.

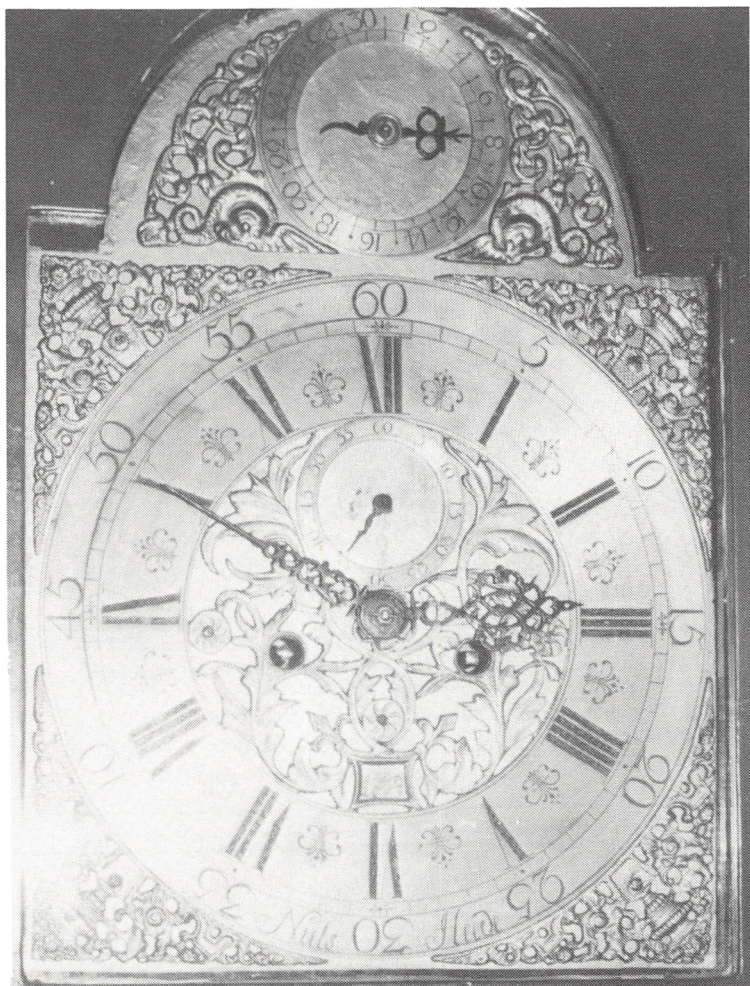


Hedegaard-uret.

Klokken på Engholm:

Ejner Søndergaard på Engholm har mange skøder at holde styr på. Jeg tror, der er 9 matrikelnumre, bl.a. 3 a, 12 a og 16 b. På 3 a boede Las Kræn (Laurs Christensen Toft). Hans moder, skoleholderens enke, døde der. Sønnen Kræn Lausen (Chr. Lausen Toft)

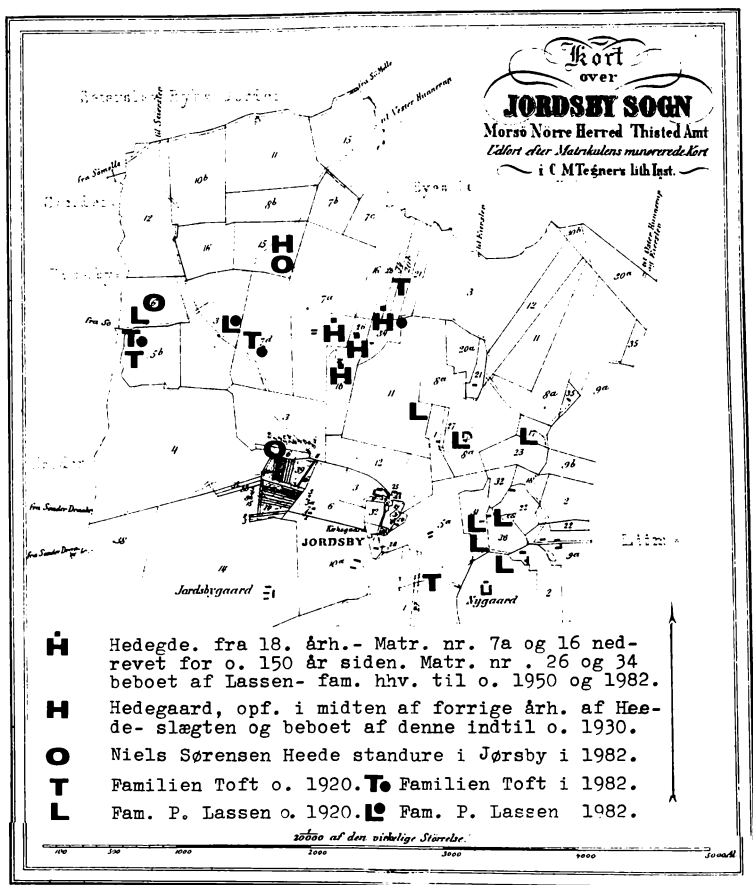
døde der i 1860, og hans enke, Inger Marie, boede så i det hus, der står endnu, og som vel engang var stuehus i Niels Jensens gård – det oprindelige Engholm. Det er derfor meget naturligt, at et fint Niels Heede-ur har overlevet på Engholm. Det er nok ikke kommet fra matr. nr. 16, for der var jo det ur, der nu står på Hedegaard. Derimod kan det via Niels Madsen, der hører til en gammel slægt i Jørsby (matr. af 1688), og som dertil var svigersøn til Nygaard, me-



Klokken på Engholm.

get vel være kommet til det første Engholm. Det kan også være kommet via matr. nr. 3. Skoleholderen Chr. Laursen Toft var jo Niels Heedes fætter!

Det er et meget smukt ur med en særpræget signatur på selve skiven, der er rigt dekoreret og i messing: Kassen er lavet af Karl Snedker i Flade i dette århundrede.



For ikke at fortabe mig i petitesser fra en tid, der ikke er os mere fjern, end at det er let at skaffe sig oplysning om slægts- og ejerforhold, har jeg på et kort indtegnet de omtalte slægter i sognet o. 1920 og 1983. I 1920 var der endnu omkring 40 personer, hvoraf halvde-

len var børn. I dag er der fem, der alle er pensionister. Jeg håber, signaturforklaringen kan være en hjælp for den lokalkendte til at kunne placere de omtalte personer. De to gamle hedehuse, matr. nr. 26 og 34 har været i Lassen-slægtens eje, nr. 26 dog kun til omkring 1930. Jeg har ikke kunnet finde plads til signatur. I denne årbogs årgang 1970 beretter forfatteren M. P. Ejerslev udførligt om den religiøse bevægelse, der her kun er berørt. I årgang 1977 findes en artikel om urmageriets historie i Thy og på Mors ved Jens Lampe og Holger Hertzum. For at få fuldt udbytte af mine iagttagelser omkring Niels Heede må det anbefales at læse disse artikler.

Niels Sørensen Heede døde i Jørsby i 1815. Året før var hans kone Karen Skærbæk død. De blev henholdsvis 78 og 66 år, og deres børn døde tidligt i første halvdel af 1790'erne.

Thylands glemte højskole - Villerup (1867-1877)

Af UFFE LARSEN, Bedsted

De seneste års fremkomst af nye efter- og højskoler i Thy giver en naturlig anledning til at rette blikket bagud for at søge at samle brikker til en mosaik om de frie skolers historie i landsdelen. En artikel i Thisted Dagblad 23. oktober 1982 omhandlede Thys højskoler gennem tiderne, men var især en grundig beskrivelse af Hundborg Højskole (1895-1913). Den ældste, Villerup Højskole, levnes kun få linjers omtale, fordi »man kender så lidt til dens virke«. Denne konklusion holder også stik efter forsøg på at gøre studier i marken, det vil sige udspørge egnens ældre beboere med evne til at fastholde og videregive mundtlige overleveringer. Faktisk er kendskabet til skolen så ringe, at det må provokere til lokalhistorisk forskning. Hvad var det for en skole? Hvordan var personen bag den, forstander Klausen?

I 1850'erne voksede der højskoler frem overalt i landet. Størst og blandt de mest ansete var i mange år Hindholm på Sydsjælland. I vinteren 1876-1877 sad der tidligere Hindholm-lærere som forstandere på 8 højskoler rundt i landet, blandt andet på Villerup i Thy.

Villerup Højskole oprettedes i 1867 med seminarist Karl Klausen som forstander. I et forsøg på at finde karakteriserende oplysninger er der foretaget en gennemsøgning af månedsskriftet »Hindholm«, årgang 1865-1867. I vinterhalvåret 1865-1866 ansattes på Hindholm to nye lærere, den ene var »lærer Clausen fra Kjerteminde«. I sommeren 1866 startede på Hindholm en skole for »piger af bondestanden« med blandt andre Clausen som lærer. Samme sommer bringer tidsskriftet »Hindholm« en artikel – »Forår i Danmark« – underskrevet »Klausen«. Navnet staves skiftevis med C og K i forskellige kilder. Artiklen er præget af de nationale følelser

efter nederlaget i 1864, men den afslører også tanker og følelser, der kan fortælle noget om den mand, som senere skulle blive Thys første højskoleforstander. Indledningsvis citeres Grundtvigs »Fæderneland, som paa Afgrundens Rand« og senere udtrykkes, at de gamle trygt kan lægge sig til hvile med vished om at »Danmarks og Frihedens Sag er lagt i gode Hænder, i Sønnernes faste og Døtrenes bløde Hænder«. Endvidere siges det, »at Tiden snart er kommen, da Manden vil værdige Kvinden mere Opmærksomhed end hidtil og tage med paa Raad i lidt mere, end hvad der netop angaar Bagning og Brygning. Manden vil dog vedblive at være »Hovedet« og Kvinden billedlig talt vedblive at være »Hjertet«. Lad da »Hoved« og »Hjerte« være lige gode om Frihedens Gaver, saaledes at de begge kunde udvikle sig frit, og da i Pagt med hinanden udgjøre et sandt menneskeligt og kristeligt Ægteskab. Og naar Manden er vidne til den blide Alvor, hvormed Kvinden indgyder den Unge Kjærlighed til Gud og Kongen, da vil han selv glæde sig derover, og da vil hun ikke være langt fra at kunde overbevise ham om, hvad der er hendes egen urokkelige Tro, at:

*Vi har endnu det Bedste tilbage;
Det laa gjemt hos den Gamle af Dage«.*

I november 1866 omtales Clausen som lærer i dansk og engelsk.

I november 1867 står der i »Hindholm«. »Hr. Clausen har selv begyndt en Højskole i Thy«.

Forstander Klausens første ansøgning om statstilskud findes på Rigsarkivet. Det gengives her i noget forkortet form:

Til Cultusministeriet.

Undertegnede Karl Klausen har oprettet en Folkehøjskole i Villrup By ved Vestervig. Skolen begyndte den 1. November 1867 med et halvaarligt Cursus for voxne Bønderkarle og talte da 12 Elever med 1 Lærer. Sidstafvigte 1. Maj aabnede jeg et Cursus for voxne Bønderpiger, der blev besøgt af 7 Elever. Herved havde jeg Bistand af min Hustru, der i 3 Aar har været Lærerinde ved Holsteinsminde Institut (Hindholms pigeafdeling) i Sjælland. Jeg har været Lærer paa Hindholm Højskole fra 1. November 1865 til 1. November 1867 og blev af Herr Stephansen (Hindholms forstander) anbefalet til Thyboerne.

Undervisningsfagene er: Historie, Geografi, Dansk, Physik, Chemi, Geometri, Tegning, Skrivning, Regning, Landmaaling, Nivellering, Jordbundslære og Sang. En Aften i hver uge (Onsdag) holder jeg offentlig Foredrag for Omegnens Beboere, og gaar da især ud paa at give dem Lys i Fædrelandets og Kirkens Historie, og disse Aftenmøder lader til at vinde mere og mere Interesse. — Læreren i Randrup (Vestervig Sogn) Herr Nielsen, der har frekventeret Landbohøjskolen, har af og til understøttet mig ved Undervisningen — — .

Ved en Del af Thyboernes Bistand blev jeg i Sommer ved Aktie-tegning sat i Stand til at købe Stedet, hvori Skolen holdes, for 2.700 Rd. og har indrettet Plads til 25 Elever. Til Foraaret agter jeg med Guds Hjælp at udvide Localet ved Tilbygning. — — Jeg har af mine egne Midler anvendt 1.000 Rd. paa Skolen, men mangler endnu adskilligt, som er nødvendigt ved Undervisningen, som physiske og chemiske Apparater. — —

Jeg vover allerunderdanigst at bede det høie Ministerium at bøn-høre dette Andragende (om statsstøtte).

Villerup pr. Vestervig den 15. Dec. 1868.

Allerunderdanigst,
Karl Klausen,
Forstander, Seminarist.

Forstander Stephansens vedlagte anbefaling karakteriserer Klausen med vendinger som »retsindig Tænkemaade — flittig og med folkeligt Sind — Dygtighed som Faglærer — har erhvervet sine Medlæreres og Lærlingernes Agtelse — Han vil samvittighedsfuldt, med Iver og Dygtighed virke for denne Sag«.

Dateret den 10. Juni 1867.

Provst Ingerslev, Vestervig, (tilsynspligtig) medsender en meget varm anbefaling, der vidner om personligt venskab mellem forstanderparret og provsteparret. Formanden for Vestervig Sogneråd giver sin anbefaling efter besøg på skolen. Skoledirektionen for Hassing-Refs Herred videresender ansøgningen med anbefaling (dateret 6. marts 1869 — Fibiger, Neergaard).

Den 28. februar 1870 afsender forstander Klausen igen en ansøg-

ning til ministeriet med anmodning om støtte. Heri skriver han bl.a.:

»Jeg skal endvidere tillade mig at anføre, at ifølge en fra mig udgaaet offentlig Indbydelse, samledes et Antal Almueskolelærere i Østervandet Skole pr. Thisted afvigte Mai Maaned, hvor jeg da talte for Nødvendigheden af en mere udbredt Kjendskab til Agerdyrkningskemi, hvilket havde tilfølge, at 6 af de tilstedeværende Lærere lode sig indtegne til at tage Undervisning i nævnte Fag, for siden at indføre samme saavel i Børneskolen som især ved Vinterafenskolerne paa Landet.

Min Skole (i Sommermaanederne) for voksne Bønderpiger, hvis Undervisning nærmest ledes af min Hustru har efter Omstændighederne havt god Fremgang«.

Provst Ingerslev anbefaler ansøgningen (4. marts 1870) og bruger bl.a. følgende vendinger: »— — Da han (KK) i økonomisk Henseende har meget at kæmpe med, er der al Grund til hjertelig at unde ham enhver Understøttelse — — påskønner værdig Virksomhed — — unge Mennesker, der nyder hans Vejledning ere under en i det hele god og ønskelig Paavirkning — —«.

Hassing-Refs Herreders skoledirektion anbefaler ligeledes ansøgningen (18. marts 1870) — efter inspektion: »Det er os kjært at kunde bevidne, at vi have faaet Indtryk af, at Læreren med Flid og Alvor leder den Sag, han har taget i sin Haand. — Navnlig viser de stor Dygtighed i Kort- og Bygningstegning og i mathematisk Berregning«. (Underskrevet af Fibiger og Nedergaard). Folketællingen fra 1870 giver et konkret billede af højskolehusstandens sammensætning. Kun 8 af navnene har vedføjelsen »skole-discipel«, men der kan godt have været flere elever, muligvis hjemmeboende.

Husstanden består af (navn-alder-fødested-stilling):

Karl Klausen	40 - Nyborg	- Husfader, skoleforst.
Martha Larsen Worm	36 - Skallerup, Mors	- Husmoder
Johanne Ane Yde	18 - Harring Sogn	- Kokkepige
Marie Madsen	17 - Hassing Sogn	- Stuepige
Mads Hedegaard Pedersen	15 - Ydby Sogn	- Skole-discipel
Peder Kristensen	22 - Ydby Sogn	- Skole-discipel
Niels Nielsen	23 - Odby Sogn	- Skole-discipel
Hans Frederik Karl Leerskov Madsen	15 - Helsingør	- Skole-discipel (hjemmehørende i Vang Sogn).

Kristoffer Nielsen	19 - Hvidbjerg v. Aa - Skole-discipel
Kristen Stentoft Holst	17 - Nors Sogn - Skole-discipel
Nicolai Laurits Hillmann Holst	16 - Nors Sogn - Skole-discipel
Thomas Josefesen Astrup	15 - Vestervig Sogn - Skole-discipel

I 1876-1877 udsender kultur- og undervisningsministeriet et skema til alle højskoler – med krav om udfyldelse. Skemaet, som Klausen udfylder for Villerup Højskole, indeholder følgende oplysninger:

Skolen fordrer af Eleverne, at de inden Optagelsen maa kunde læse og skrive. Skolens Formaal er at bibringe de Unge et Grundlag for almindelig Dannelse og bibringe dem saadanne nyttige Kundskaber, som de kunde tage imod. Undervisningen meddeles mundtlig og Udenadslæsning bruges ikke. Alle skriftlige Arbejder indføres i en dertil anskaffet Bog.

Ugens undervisningsskema indeholder følgende fag og timer: Danmarkshistorie 6 Timer, Verdenshistorie 2, Geografi 3, Jordbrugslære 3, Maskinlære 3, Retskrivning 3, Landmaaling 3, Nivel- lering 3, Bygningstegning 3, Proportionstegning 3, Geometrisk Regning 3. Desuden 2 Gange ugentlig uden for de fastsatte Timer, Stiløvelser. – Af håndbøger bruges: Kofods Verdenshistorie, Barfods, Allens, Saxes, Holbergs Danmarkshistorie, Holtens Fysik, Erslevs Geografi og Johnstons Agerdyrkningskemi. – Skolen er i besiddelse af fysiske, kemiske, landmålings- og nivelleringsapparater. - M. Kjerkegaard nævnes som privatlærer, og mejeriassistent Legaard har haft en række foredrag (2 timer ugtl.). – 24 elever har besøgt skolen i 2. halvår. Af dem var de 2 under 18 år, 19 var 18-25 år og 3 var over 25 år. 13 elever var fra gårdmandshjem, 7 fra husmandshjem og 4 fra håndværkerhjem. 19 elever var fra Thisted Amt, 3 fra Ringkøbing Amt, 1 fra Odense Amt og 1 fra Præstø Amt. Sidste sommer har der været 15 elever (piger). 11 elever var under 18 år, 3 var 18-25 år og 1 var over 25 år. 4 var fra gårdsmandshjem, 9 fra husmandshjem og 2 var fra håndværkerhjem. Alle pigerne var fra Thisted Amt. Skemaet suppleres med følgende: »Der holdes hver 2. Søndag Aften offentlig Foredrag, som har været besøgt af Omegnens Beboere, ofte talrigt. Skolens Lokale har været overladt Indre Missions Prædikanter til Forsamling. Disse Forsamlinger har undertiden været besøgt af henvend 600 Mennesker(!)«

Villerup Folkehøjskole d. 10. Jan. 1877, K. Klausen, Forstander.

Som et notabene er tilføjet: »Den Tilsynsførende, som det høje Ministerium maatte behage at sende for at undersøge min Skole, skal jeg selvfølgelig gjøre bekendt med alle Skolens Details«.

Følgeskrivelsen fra skoledirektionen for Hassing-Refs Herred lader formode, at direktionen ikke har været på inspektion for nylig: »— tillader os at ytre, at det ikke er os andet bekendt, end at bemeldte Skole fremdeles føres som hidtil væsentligst som Kundskabsskole (de rent grundtvigske som Galtrup på Mors benævntes vækkelsesskoler) og formene vi at kunde anbefale det ansøgte«.

I 1876 udpegede ministeriet teologen dr. Mathias Steenstrup som tilsynsførende med folkehøjskolerne. Om Steenstrup skriver Roar Skovmand: »Skønt hverken venstremænd eller grundtvigianer kom han hurtigt til at forstå disse skoler, måske bedst de grundtvigske. Han blev højskolernes bedste talsmand«. Det kan her bemærkes, at den første indre missionske højskole først startede sin virksomhed i 1887. Det var i Nr. Nissum.

I sommeren 1877 nåede Steenstrup til Villerup og skriver denne rapport, dateret 17. juni 1877:

»Villerup Sommerskole for Piger.

Der skal i alt have været 14 Piger i Sommer, hvoraf Halvdelen hører hjemme i Omegnen (indtil $\frac{3}{4}$ Mils Afstand). Nogle vare først i Juli gaaet hjem til Høbjergning. Den Dag, jeg besøgte Skolen, var der højest 10 til Stede, af hvilke et par hentedes fra Hjemmet. De fleste vare under 18 aar (i Fjor ligeledes de 11 af 15), 1 endog under 16 år.

Forstander Klausen opfatter sin Skole som en Kundskabsskole, hvorpaa Skoledirektionens Paategning paa hans Ansøgning af Januar nærmest peger. Paa mig gjorde Skolen et uheldigt Indtryk, men da Forstanderen i nogen Tid har søgt at sælge Bygningen og har rejst om for at finde en Virksomhed i en anden Egn af Landet, er det jo muligt, at Skolen har været drevet med større Slaphed i Aar end tidligere. Imidlertid bliver det i hvilket Tilfælde mærkeligt, at man i en Kundskabsskole selv i Vinterhalvaaret ikke bruger Lærebøger i et eneste Fag. De paa vedkommende Schema anførte Haandbøger bruges af Læreren. En Karl kan en Gang imellem laane en af dem, enkelte købe ogsaa en eller anden Lærebog i et Fag, f.Eks. Erslevs Geografi.

Pigerne blev i min Nærværelse prøvede i Oplæsning med lidt Analyse, i Retskrivning og i Geografi. De vare i det hele svage, dog læste de ret godt op, men der blev også sagt, at de kom til Skolen med god Færdighed i Læsning. De lærte ikke det mindste af Sætningsdannelsen. I Regning sagde Forstanderen selv, at de var daarligere, »men de havde jo heller ikke Brug for Regning«. Jeg fik det Indtryk af hans Maade at spørge paa, at det manglede ham selv paa Orden og Klarhed.

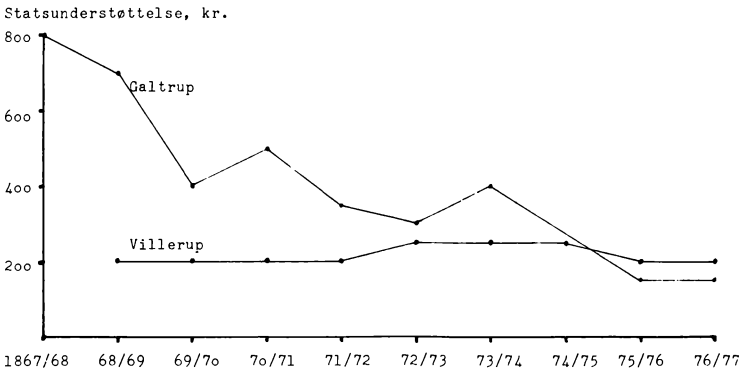
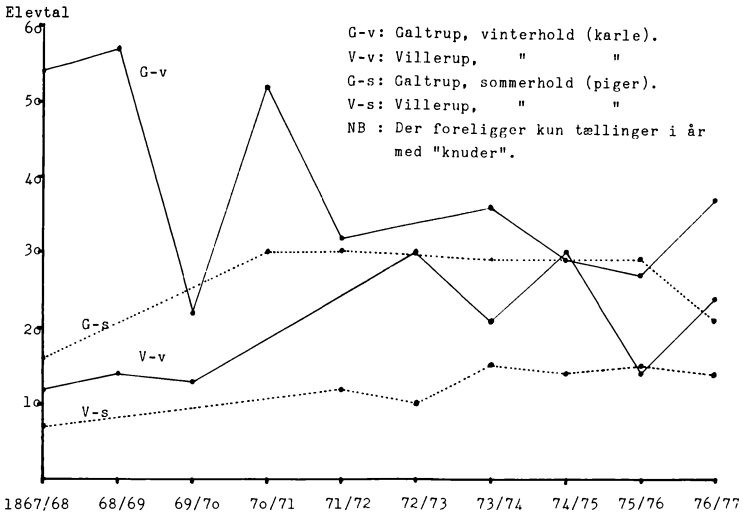
I Fædrelandshistorie var han kun naaet til Svend Estridssøns Tid. Jeg hørte ham holde et Foredrag om Erik Ejegod, vel flydende og ordrigt, men ikke anskueligt og tiltalende i nogen Retning; et opbyggeligt Foredrag, knyttet til en af Brorsons Salmer var også uden Fynd i Tanker og uden indtrængende Følelse.

Forstander Klausen gjorde Indtrykket af en Mand, som uden egentlig at være begavet, havde haft et let Nemme til at lægge sig efter mange, altfor mange Fag, men manglende Sans for at kære tilbunds med Orden. Han syntes heller ikke at være nogen fast Personlighed; han var kommen dertil som entusiastisk grundtvigianer; nu har han i længere Tid tilhørt den Indre Missionske Retning, og den Indre Mission holder Møder i Skolen. Han er i Aviserne traadt op imod det stærke grundtvigske Røre paa Mors, og har derfor bragt Elever til Skolen fra Modstandere af dette Røre. Jeg kunde mærke, at man i Omegnen ikke stolede paa hans Karakter; han gjaldt ogsaa for magelig. En paalidelig og anset Mand i Egnen erklærede, at havde Skolen været drevet med Dygtighed, vilde den nok have holdt sig.

I Sommer havde Klausen kun sin Hustrus Understøttelse til Pigeskolen (foruden et Par Foredrag om Ugen af en Mejerist). Hun syntes at være en alvorlig Kone (tidligere Lærer paa Holsteinsminde), der drev mange Slags Haandgjerningsøvelser med Pigerne, læste for dem, og forsøgte at oplyse dem i Samtaler, f.Ex. om, hvad en pige egentlig skal paa en Højskole for. Pigerne kommer nemlig, som mange andre Steder kun »for at lære Haandgjerning«.

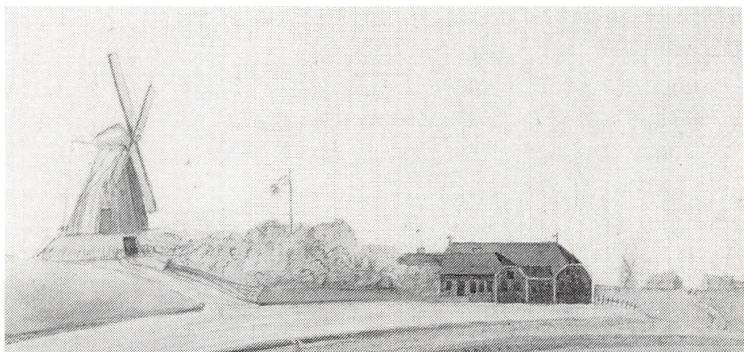
Til vinterskolen bruges en fast Lærer; den, der havde været det sidste Vinter, en tidligere Elev paa Staby Højskole, har jeg Grund til at tro var mindre dygtig til en saadan Virksomhed«.

Stakkels Klausen! Har man trang til at udbryde. Har dr. Steenstrup haft en dårlig dag, eller er det ved helt at gå i opløsning på



Kurverne viser elevtal og størrelsen af statstilskud for nabohøjskolerne Galtrup og Villerup. Perioden 1867-77 er lig med Villerup Højskoles levetid. I Stenstrup's rapport om Villerup Højskole står der bl.a.: »— Han (forstander Klausen, Villerup) er i Aviserne trådt op imod det stærke grundtvigske Røre på Mors, og har derfor bragt Elever til Skolen fra Modstandere af dette Røre«. — Kurverne viser, at Villerup virkelig gjorde »indhug« på elevtallet i Galtrup omkring 1874. Forhåbentlig kan en senere gennemgang af avisernes læserbreve fra denne periode afsløre ordlyden af Klausens polemiske angreb på grundtvigianerne på Mors. Statstilskuddenes størrelse var til dels afhængig af foregående års elevtal. Derfor forløber kurverne over tilskud som »forsinkede bølger« i forhold til kurverne over elevtal.

højskolen? — Der kan kun gisnes om årsagerne, men måske har Klausen i udslag af ægte grundtvigsk-liberalt frisind åbnet skolens døre for den gryende indre missionske bevægelse, som så har taget



I 1870 tegnede en elev på Villerup Højskole, Mads Pejtersen Hedegaard fra Ydby sogn, dette billede af en mølle. En sammenligning med kortet over møllerens jord i Villerup (tegnet samme år, af samme elev) synes at afsløre, at tegningen forestiller Villerup Mølle. Ældre folk, der kan huske denne mølle, mener dog ikke, at den så sådan ud, men hvilken mølle er det så? Villerup Mølle blev nedrevet ca. 1916. Kort forinden var tre ejendomme blevet solgt til Thomas Thomsen, »Grønvang«. Af disse ejendomme var møller Jens Gramstrups den midterste, med ca. 6 tdr. bygsødeland. — Sidstnævnte oplysninger er givet af Kirstine Pedersen, Vestervig, og Jens Kr. Pedersen, Trankjær.

magten fra ham. Disse missionens pionerer var ofte meget stærke personligheder med et dybt kendskab til den lokale folkekarakter, og det er vel ikke den eneste gang, at én nede fra »æ land« er kommet til kort i et forsøg på at indføre nyskabelser i Thy. Økonomisk har det — som tidligere nævnt — været 10 svære år for skolen, og Klausens religiøse omvendelse har sikkert betydet, at han har mistet støtten fra de mennesker, der oprindeligt bakkede ham op, bl.a. provst Ingerslev. Måske har fru Klausen som morsingbo haft lettere ved at forstå — og blive forstået — end hendes mand, der havde sin rod i det fynske

En kort beskrivelse af forstanderparret findes i Historisk Årbog 1951 (Johannes Thomsen: En gammel Thybo fortæller): »Han (Klausen) var Seminarist, meget frisindet og vist ogsaa af dem, der stiller Sagen paa Spidsen, noget ilter af Natur, og han kunde ikke forlige sig med Folkeskolen. Martha havde været paa Kolds Højskole som Elev. De var begge gode Mennesker, der i al deres Færd kun vandt sig Venner«.

Johs. Thomsen fortæller desuden i sine håndskrevne erindringer: Klausens havde ingen børn, men Klausens mor boede hos dem. Der var 16-20 karle om vinteren, og om sommeren lige så mange pi-

ger. Karlene husker jeg bedst, for de var naturligvis noget urolige. Der var på skolen en stor spisestue og en stor stue til undervisning. Derimod var der kun lidt plads til natlogi, og flere steder var der karle i kost og logi. Vi havde nogle flere gange: Jacob Nørgaard fra Bedsted, samt to karle fra Mors. De hed begge Jens. En gang, jeg gik fra skole, hørte jeg et vældigt spektakel fra højskolen. Da karlene kom om aftenen, fortalte de, at der havde været ildløs, som dog hurtigt blev slukket. Klausen kom tit og talte med far. Der er nu gået over 40 år, og Klausens, der rejste til Randers, er begge døde.

Elevtallet, som skulle indberettes til København, har været grundlaget for, at skolen kunne få tilført den livsvigtige statsstøtte. Om Klausen kun har medregnet fuldtids, voksne elever, kan man ikke kontrollere, men det har nok været nødvendigt at optage meget unge mennesker. Det gjorde Christen Kold forresten også, for som han sagde: »18-Aars-Alderen er Storslyngelalderen og Ur- og Pipehandelens Tid, og da er de Unge allerede blevet mere uimodtagelige for Poesiens Indtryk«. Senere skiftede Kold dog mening.

Elly Mardahl, Boddum, er under sit arbejde med slægtsforskning stødt på følgende oplysninger med tilknytning til Villerup Højskole:

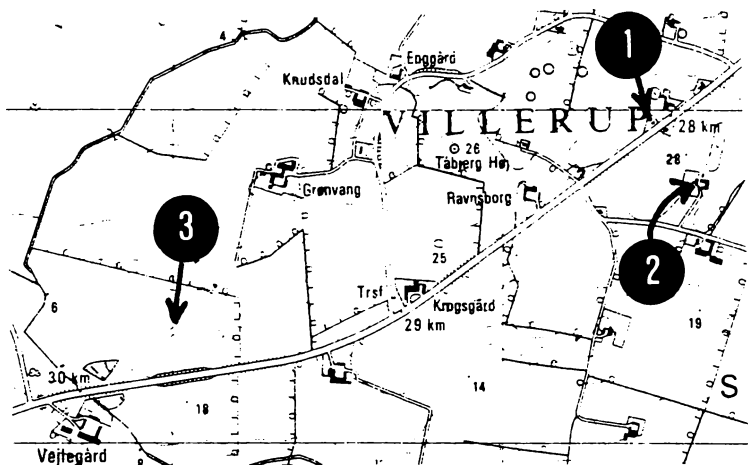
I 1876 sættes den 6-årige Chr. Christensen i pleje hos Jens Winther i Svankjær medbringende en sparekassebog med et ret stort beløb til at føde drengen op med. Da han er 7 år gammel, betales der 75 kr. for at få ham anbragt på Villerup Højskole. I 1892 emigrerer han til Amerika og bliver i en ganske ung alder mejeridirektør. Men det er en anden historie.

En efterlysning af oplysninger om højskolen – i form af et læserbrev i Thisted Dagblad – resulterede i en henvendelse fra Eline og Berner Hedegaard, Refs Hedegaard. Her havde man i en kasse på loftet fundet en samling elevarbejder fra Berner Hedegaards far, der var elev på Villerup Højskole i 1870. Hans navn var Mads Pejtersen Hedegaard, altså er folketællings angivelse af navnet ikke helt korrekt. Samlingen rummer plancher over foderplanternes kemiske sammensætning (»billedligt fremstillet af K. Klausen, Villerup«), hånd tegnede matrikelkort over egnens landbrugsejendomme, højdekurvekort, nivellering og vinkelmåling af arealer og en del modeltegninger. Materialet tyder på grundig teoretisk undervisning og gode evner hos den kun 15-årige elev.

Om højskolens lukning beretter Johs. Thomsen (Historisk Årbog 1951). »Da Clausen rejste, bad han mig, den læselystne Dreng, komme herop med en Sæk, som jeg fik fuld af Bøger, Blade og Billeder, og denne Sæk trillede jeg ned ad Bakken – jeg, der ikke ejede anden Bog end Valdemar Sejr! I Sækken fandtes Sange af den fynske Ungkarl Mads Hansen«. Johs. Thomsens søn, Niels Thomsen, Vestervig, mener ikke, sækken indhold er bevaret til i dag.

Samme kilde oplyser, at forstander Klausen rejste til Randers. Randers Lokalhistoriske Arkiv oplyser, at en skolebestyrer (for en friskole eller en privatskole) Klausen og hustru Martha har boet flere steder i Randers frem til 1891, hvorefter man ikke kan spore dem længere. Da arkivet i Randers ikke har til- og afgangslister, rettedes der en henvendelse til Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. I et svar herfra hedder det bl.a.: »Landsarkivet har uden resultat gennemgået dødsanmeldelsesprotokoller fra Randers byfoged og omliggende herreder for perioden 1891-1919. Karl Klausen synes således ikke at være død i Randers og omegn i den pågældende periode«. (Af- og tilgangslister førtes ikke efter 1875).

Villerup Højskole bestod af »et langt, gult hus med noget jordslåede mure og spåntag«. Oplyst af Niels Thomsen, Vestervig. Efter højskolens lukning var der indrettet 3-4 lejligheder i bygningen. I

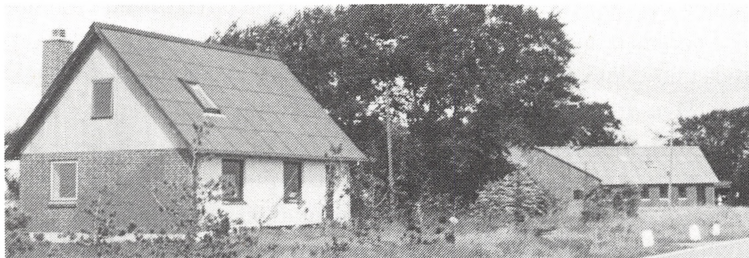


1. Her lå Villervup Højskole, hvis sidste bygningsdele blev nedrevet ca. 1922.
2. Her lå Johs. Thomsens gård, hvor flere af højskolens elever var indkvarteret.
3. Her lå Villervup Mølle, der blev nedrevet ca. 1916.

østenden har der været købmandsforretning, købmand Ole Ringgaard og købmand Bundgaard. Bygningerne blev nedrevet ad flere gange, ca. 1910 og 1922, og af materialerne blev opført et mindre hus, nu Vestervigvej 9.

Hvorfor er der skrevet så lidt fra og om Villerup Højskole?

I vore dage viser en højskole sit ansigt, bl.a. ved udgivelse af et årligt elevskrift, men det har økonomien nok ikke tilladt for ret mange skoler i forrige århundrede. Man gjorde som regel også kun lidt ud af at føre statistikker m.m. Dette kan illustreres af en anmærkning på et skema over elevtal m.m. fra Galtrup Højskole på Mors: »Forstander Povlsen Dal ser sig ikke i Stand til bestemt at opgive Tallet (på elever over en årrække), men meddeler, at det gennemsnitlige Tal var 30 Karle om Vinteren og 30 Piger om Sommeren«.



Sådan ser stedet, hvor Villerup Højskole lå, ud i dag. Billedet er taget fra syd, og den sydvest-nordøst-gående Vestervig-Koldby-landevej ses i forgrunden. Huset til venstre (Vestervigvej 9) blev opført af de sidste rester af højskolebygningen, da denne blev nedrevet i 1922. Den jord, der hørte til højskolen, blev solgt til naboejendommen, der ses til højre i billedet (Vestervigvej 11).

Galtrup (oprettet 1864) og Villerup Højskoler var højskolebevægelsens yderste forposter mod nordvest. Den avispolemik og konkurrence mellem de to skoler, dr. Steenstrup nævner i sin rapport efter besøget i Villerup, kunne være interesseret at få fremdraget.

KILDER:

H. Rosendal: Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844-1894 (1894).

Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892 (1944).

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 2. kontor: Andragender om Tilskud til Folkehøjskoler og Landbrugsskoler (Rigsarkivet).

Månedsskriftet »Hindholm«, udgivet af Hindholm Folkehøjskole, årgang 1865-1867.

Johannes Thomsen. En gammel Thybo fortæller (Historisk Årbog for Thisted Amt 1951, side 191-203).

Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg og Randers Lokalhistoriske Arkiv samt lokale meddelere takkes for hjælp under arbejdet.

En egn og en ø - Jegindø

200 års kirkeliv og vækkelse

Af FRANDS OLE OVERGAARD, Kirkehistorisk Institut,
Aarhus Universitet

Medens det er nogenlunde let at danne sig et indtryk af den almene historiske og kirkehistoriske udvikling i Danmark i de sidste par århundreder, er det betydeligt vanskeligere at skaffe sig kvalificeret viden om, hvad der skete på egns- og sogneplan. Oversigtsfremstillinger kan selvsagt kun i ringe grad tilgodese udviklingen indenfor et begrænset geografisk område. Det gjorde heller ikke så meget, hvis man blot i stedet kunne ty til en righoldig lokalhistorisk litteratur. Men det er desværre kun i ringe grad tilfældigt. Der er ganske vist i dette århundrede udkommet en række sogne- og egnsbeskrivelser, men det store flertal lader på visse punkter en del tilbage at ønske. Man får fyldig besked om oltidsfund, krige, katastrofer, ejendomsforhold, sognefogeder, kirkebygninger og præster, men oftest kun lidt eller slet intet om det åndelige kulturelle liv, der har været en væsentlig side af sognenes historie før og nu.

Folkelige institutioner og bevægelser spiller en forbavsende ringe rolle i mange »lokalhistorier«, hvilket er så meget mere overraskende, når man tager i betragtning, at der i mange sogne ofte henligger et stort utrykt kildemateriale, der kaster lys over foreninger, institutioner og bygninger og om personerne bag dem.

Heldigvis har tingene på det seneste ændret sig til det bedre. Stadig flere, navnlig universitetsstuderende og -lærere, har i de sidste 10-20 år gjort lokalområder til genstand for grundige specialestudier. Fra kirkehistorisk hold foreligger således det store værk om vækkelsernes frembrud i de danske sogne i første halvdel af det 19. århundrede!).

Om de gudelige vækkelsers forlængede arm: de store folkekirkelige retninger Indre Mission (IM) og grundtvigianisme og om de små og store frikirker og sekter, ved vi stadig for lidt. For slet ikke at

tale om de såkaldte »almindelige« folkekirkekristne, der altid er i flertal, men aldrig lader sig optælle, endsige organisere, og følgelig næsten altid trænges i baggrunden i historiebøgerne til fordel for de »mere interessante« og aktive kirkelige grupperinger. Hvor der foreligger egnsundersøgelser, er der således næsten altid tale om de missionske »samfund« og grundtvigske »vennekredse«.

Thy er en af egne, der bør studeres nærmere. Vi ved stadig altfor lidt om de sidste århundreders kirkeliv og vækkelse i denne del af landet. Det står fortsat tilbage at gennemføre en kulegravning af arkiver, blade, aviser og navnlig sognene for relevant materiale, i lighed med hvad der nylig er sket i naboejendene syd for Limfjorden²).

Det følgende må derfor kun opfattes som et første forsøg på at tage hul på en religiøs og kirkelig egnsbeskrivelse og vel at mærke primært i form af en gennemgang af udviklingen på Jegindø, hvor IM har spillet en altdominerende rolle lige til denne dag. Missionsfolkene har her i dette århundrede været en så indflydelsesrig gruppe, at de har kunnet besætte mange – undertiden alle – pladser i sogneråd, skolekommission og menighedsråd. I stedet for at isolere sig fra »anderledetænkende« i en kulturel ghetto af ligesindede har det missionske »samfund« involveret sig stærkt i øens liv, og den oprindelige minoritetsgruppe er med tiden blevet en væsentlig kulturel faktor.

Pietisme og gudelige vækkelser

Skal man tro Jens Thybos kendte skildring af menighedslivets opståen og vækst i Thy ca. 1870-1920, har der ikke været meget bevidst åndeligt liv i landsdelen før IM's komme. Der var mange steder enkelte, der åndeligt nærrede sig ved læsning i pietistiske skrifter. *Herrnhuterne* skal have haft tre tilholdssteder på egnen i 1700-tallet: hos en præst i Hassing, der havde selskab af nogle få vakte, samt hos en præst på Thyholm, der ligeledes plejede omgang med enkelte opvakte. Disse havde 1767-72 kontakt med »lægearbejderne« Erik og Marie Brau, der en tid opholdt sig på herregården Hindsels og opsøgte de få troende for at samle dem i små kredse. Ægteparret rejste 1772 til Øsløs i V. Han Herred, hvor pastor C. T. Præm (1753-91) kunne samle ca. 200 »brødre og søstre« fra hele området. Erik Brau var leder af den thyske herrnhutisme til 1779, da han rej-

ste til Fyn, og hvorefter ledelsen overgik til brødreresocietetet i Skjern. Ifølge Thybo, der bygger på J. Lundbys ikke altid sikre oplysninger, sygnede bevægelsen derefter hen, for kun at efterlade enkelte fromme sjæle og en række gudelige skrifter i sit kølvand³).

Der er dog en del mere at berette om pietismen og især dens fortsættelse, 1800-tallets gudelige forsamlingsbevægelse, som Thybo ikke berører. En række præster virkede for pietistisk vækkelse i første halvdel af 1700-tallet, der iblandt A. Winding i Vestervig-Agger (1722-68), P. Wilse i Søndbjerg-Odby (1743-73) og V. P. Rogert i Hvidbjerg-Lyngs (1728-50). Wilse byttede 1773 kald med sin søn, der var præst på Jegindø. Blandt Rogerts mest forstående tilhørere var familien på Hindsels, der ofte modtog besøg af de herrnhutiske udsendinge, emissærererne. Ejeren, P. Isager, flyttede 1775 til Christiansfeld, til hvis anlæggelse han havde udlånt 8000 og skænket 1000 rigsdaler.

Herrnhuterne havde ganske rigtig et centrum i Øsløs fra midten af 1700-tallet. Omkring 1800 var der her stadig en kreds, nu på ca. 40, der dog snart svandt stærkt ind. I omegnen og de tilgrænsende herreder var der ifølge emissærererne kun spredte rester af ældre vækkelse tilbage, således i Hjortdal og Kollerup i V. Han Herred og Saltum-Hunc i Hvetbo Herred, hvor der omtales 22 vakte år 1800. I Thy fandtes en del »venner« i ældre tid, navnlig på Thyholm. Emissæren regnede 1801 med 8 vakte på Thyholm og ca. 20 i det øvrige Thy, men han havde ikke megen forbindelse med dem og anså disse egne for særlig ugudelige.

Bedre stod det til på *Mors*, hvor der efter 1770 ganske vist ikke var herrnhutisksindede præster, men til gengæld fandtes et selvstændigt lægmandsrøre, der var ret så enestående for sin tid. Det begyndte omkring 1770 med forsamlinger i Ørding, Jørsby og Sundby, og vækkelsen holdt sig trods modstand fra øvrigheden. Emissæren traf 1791 11 vakte, der kendetegnedes af mærkelige legemlige rystelser, fredskys og stor omvendelsesiver. Kredsen, der gik under navnet »kyssesekten«, stod uden tvivl i gæld til herrnhuterne, men overholdt næppe den herrnhutiske kønsadskillelse, eftersom den anklagedes for alvorlig løsgæthed. Emissæren skelnede da også i 1790'erne skarpt mellem 11 »sværmere« og 29 andre.

De to grupper nærmede sig efterhånden til hinanden, og emissæren havde i 1801 kontakt med i alt 54 vakte på Mors. Tallet synes

nærmest stigende i de følgende år. De vakte boede ret spredt, men fandtes især i Sundby, Alsted og Ø. Jølby. Der var dog ikke tale om nogen større bevægelse. I årene 1810-1815 udeblev emissæren således helt. Da en ny udsending i 1815 for første gang kom til øen, fandt han kun 12 spredtboende vakte, der levede »som får mellem glubende ulve«. Ja, morsingerne var faldet i så grove laster, at emissæren aldrig havde set magen. Han vendte dog trofast tilbage år efter år. Nord for Limfjorden fandt han en gammel, vakt mand på Thyholm, men ellers skal alt have været dødt. I Øsløs traf han kun fem vakte, og det stod i almindelighed småt til i de følgende 10-15 år. Emissæren fik dog efter 1828 flere faste tilknytningspunkter. I Hanherrederne kom han veblivende hos nogle familier på Hannæs, formentlig i Øsløs sogn. I Thisted og det øvrige Thy fik han adskillige venner at besøge i 1830'erne, men der vides desværre intet nærmere om besøgene.

Også på Mors voksede de vaktens antal i 1830'erne. Emissæren havde ganske vist 1831 svært ved blot at få kost og logi, men i 1836 var han velkommen overalt. Grunden hertil var, at der netop dette år opstod en ny vækkelse, især blandt de unge, men også gamle »søskende« var blevet opflammet på ny. Ellers gjaldt det, at den herrnhutiske bevægelse var svag i årene efter 1815 og som helhed næsten uddød omkring 1830.

Den ny vækkelse, der opstod i 1830'erne, udsprang da heller ikke af lokale lægmandskredse, men af en lille gruppe præster og lærere, der var påvirket af den grundtvig-lindbergske bevægelse. Dette var uden sidestykke i Nørrejylland. På den anden side søgte de opvakte lærere at knytte kontakt med lægfolk og navnlig de resterende herrnhutiske familier på Mors. De fik desuden forbindelse med lægprædikanter fra Fyn, Salling og Hardsyssel, der blev indbudt fra 1837. Samtidig begyndte man selv at optræde som forsamlingsledere. Bevægelsen fik derfor her samme karakter som andetsteds i landet, men der fremtrådte dog færre lokale lægmandsledere end syd for Limfjorden i bl.a. Salling og Hardsyssel og på Vejle-Horsensengen.

Et vækkelsescentrum fik Thy i *Snedsted Seminarium*. Dette fik 1830 en ny forstander og sognet en ny præst fra Grundtvigs første disciplkreds, *G. P. Brammer*. Han havde ganske vist på dette tidspunkt atter opgivet disciplforholdet, men endnu i de første Snedsted-år

følte han sig som en af de kristelige præster, der i Grundtvigs ånd arbejdede for en kirkelig vækkelse. Og skønt befolkningen efter hans mening var præget af sløvhed, pengegriskhed og egoisme, så fandt han snart, at hans prædikener gjorde indtryk på tilhørerne. På seminariet indprentede han eleverne evangeliet med værdifuld hjælp fra lærer P. K. Algreen, som var blevet vakt under påvirkning af Sønderhå-præsten J. C. Sørensen, der fra 1831 som præst på Mors blev et samlingsmærke for de vakte.

Brammers og Algreens samarbejde fik utvivlsomt stor betydning for seminaristerne. Men deres veje skiltes inden længe, idet Algreen fik forståelse for Grundtvigs anskuelser og fra 1835 knyttede kontakt med forsamlingsbevægelsen og dens ledende mænd. Han samlede til forstanderens store ærgrelse flere elever (deriblandt Christen Kold) til små ugentlige møder. Snedsted Seminarium fik på dette tidspunkt ry for at være særlig kristeligt takket være Algreens og Kolds virksomhed. De to mænd knyttede kontakt med vakte syd for Limfjorden og på Mors. Deres forsamlinger på seminariet førte til Algreens afskedigelse, foranlediget af forstanderens klage til ministeriet. Dette skridt vakte stort røre og medvirkede – mod Brammers forventning – blot til forsamlingsrørets fremme på egnen. På seminariet søgte forstanderen med hård hånd at holde eleverne fra gudelige sammenkomster, men de seminarister, der havde forbindelse med Algreen, lod sig ikke rokke og fik efter deres ansættelse stor betydning for vækkelsen i de sogne, hvor de fik deres virke.

Brammers efterfølger, *L. C. Müller* (1842-1848), var en ivrig grundtvigianer og stillede sig forstående over for de vakte. Han var langt fra tilfreds med thyboerne. De var nok flittige kirkegængere, men magesløse til at hykle og lyve. Vækkelse lykkedes det ham vistnok kun at fremkalde blandt seminaristerne. På seminariet var der stadig en kreds af opvakte, og de stod uden tvivl Müller nærmest, selvom han på god grundtvigsk vis var forbeholden overfor forsamlingsvæsenet og lagde hovedvægten på kirken og sakramenterne.

Fra det øvrige Thy kendes kun spredte vidnesbyrd af beslægtet art – hvilket ikke nødvendigvis er ensbetydende med, at der ikke har været mere. I Sønderhå var nogle unge i slutningen af 1820'erne begyndt at få noget begreb om kristendommen. I Hørdum fandtes en vakt skolelærer og i Haring en troende familie på hovedgården Øland, der i 1840'erne fik besøg af trosfæller blandt

seminaristerne. I Ørum protesterede 35 beboere kraftigt mod indførelse af Evangelisk-kristelig salmebog. I nabosognet Vestervig søgte Pastor P. L. B. Ingerslev at fremkalde nyt liv. Han stod i forbindelse med Snedsted-kredsen og i et velvilligt forhold til de vakte, men satte ikke selv påviselige spor. På Thyholm var der en tid uro omkring den københavnske vækkelsesleder P. C. Petersen, der var hjælpelærer i Hvidbjerg skole 1837-1838. Hans eneste ven på Thyholm skal have været den opvakte lærer Iver Pedersen i Lyngs. Petersen flyttede 1838 til Hillerslev, hvor også den vakte lærer Morten Christensen virkede.

Sammenfattende kan man sige, at der var vakte, men så vidt man ved, var der kun tale om ret spredte vidnesbyrd. De store underskriftsindsamlinger i 1830'erne (for E. Pontoppidans pietistiske lærebog og sognebåndsløsning og imod ritualforandringer), der samlede mange vakte fra det meste af landet, fik kun opbakning af tre i Thy (P. C. Petersen, hans hustru og Morten Christensen). På Mors derimod, hvor vækkelsen i 1830'erne og 1840'erne berørte næsten alle sogne i Nørre Herred, fik den store ritualadresse 1839 ikke mindre end 126 underskrifter. I Sønder Herred var tilslutningen yderst ringe. Kun 10 vakte familier eller seks personer skrev under⁴).

Når det kommer til stykket, er det ikke meget, vi ved om vækkelsen og de vakte i den enevældige statskirkes sidste levetid. Almuefolk efterlod sig sjældent breve og lignende, og deres virksomhed gik oftest i graven med dem, med mindre andre påtog sig at berette om deres liv. Det selvsamme problem gør sig også – trods øget læse- og skrivefærdighed – gældende i tiden efter 1800-tallets midte. Det er for eksempel yderst vanskeligt at sige ret meget om de vigtige tiår, der fulgte på grundlovens og religionsfrihedens indførelse 1849. Fastere grund under fødderne får vi først fra 1870'erne og 1880'erne, da IM og grundtvigianismen for alvor begyndte at tage form af retninger, med alt hvad der deraf fulgte.

Frikirker og sekter

En af de ting, vi især har for lidt kendskab til, er den frikirke- og sektvirksomhed, som grundloven legaliserede, og som mange steder – navnlig i Vendsyssel – i høj grad var med til at præge det religiøse og kirkelige billede i 1850'erne og 1860'erne. Frikirkerne og

sekterne kom ganske vist aldrig til at spille en afgørende rolle. Der-til vandt de for få tilhængere, men de har dog haft langt større betydning, end de kirkehistoriske fremstillinger og de såkaldte »afvigende trosbekenderes« antal lader formode. Da historien næsten altid skrives af sejrherrene – i dette tilfælde IM og især grundtvigianismen – glimrer de ikke-folkekirkelige vækkelser oftest ved deres fravær i de historiske fremstillinger. Sikkert er det, at de aldrig fik noget stort omfang i Thy, men de fortjener at blive omtalt, hvor vækkelse og kirkeliv skildres.

Til førstegrøden hørte *mormonerne*. 1854 oprettedes under »Vend-sysselskonferencen« en »gren« i Gøttrup, V. Han Herred. Ifølge folketællingen 1855 var der da seks mormoner, hvoraf de to dog var hjemmehørende i Aalborg og tillige opført der. I Ø. Han Herred hørte samme år 4 voksne og 8 børn (de sidste er opført som »lutheranere) i Øland og Tranum sogne til mormonerne. I Thisted amts sydlige del, Refs Herred, fandtes tre mormoner, alle bosiddende på Jegindø: blikkenslager H. C. Olesen, hans hustru Else Marie Andersdatter og en ugift skrædder Jens Poulsen Jensen. Ægteparret hørte 1860 stadig til sekten, der nu også havde tilhængere i Vester-vig (tre mænd, tre kvinder og et barn). Af Jegindø Præstekalds kirke-bøger fremgår det videre, at tre af øens beboere – fisker Kr. A. Kristensen, stedets afskedigede (!) jordemoder Maren Sørensen og »Kr. Olsens hustru« – i henholdsvis 1873 og 1875 emigrerede til mormonstaten Utah i USA. P. Madsen, Jegindø, beretter i sin erindringsbog, at hans fars fætre og farbroders svigerfamilie om-kring 1870 drog over Atlanterhavet til Utah. Thybo anfører, at mormonerne i 1860'erne hjemsøgte Helligsø, Gettrup, Vestervig, Agger, Svankjær med flere steder, med det resultat, at nogle ud-vandrede, og andre blev så »grebet i sindet, at de alle dage forblev uharmoniske i deres udvikling«. Ifølge folketællingen 1870 havde sekten det pågældende år 42 tilhængere i Thy, en i Thisted og 41 i landdistrikterne. Mormonerne fandt selv, at befolkningen var »bange« for at have noget med dem at gøre, i modsætning til bebo-erne på Mors, der skal have været mere modtagelige. Omkring midten af 1870'erne synes Thy dog at have fået fornyet interesse, og mormonerne kunne oprette en særlig Thisted-»gren«. Fremgangen varede dog ikke ved. Skal man tro en række præsteindberetninger fra de første årtier af vort århundrede, var der år 1900 for eksempel

kun en kvindelig mormon i Refs-Hassing Herreder, ja, slet ingen 1913-1918. Der har sandsynligvis været nogle både her og i de øvrige thyske herreder. Præsteindberetninger er ikke en helt nøjagtig kilde. Desværre er mormonernes egen medlemsstatistik ikke tilgængelig⁵).

Også *baptisterne* kom tidligt til Thy. 1851 holdt Aalborg-menighedens forstander O. N. Føltved tre forsamlinger i Thisted. I juli 1852 fik Thy og Mors besøg af prædikanten Chr. Westerbye. Det er uvist, om deres virksomhed på egnen gav resultat. Der berettes intet om besøg i de følgende år, og folketællingslisten 1860 rummer ingen baptister. De første vakte skal først være blevet døbt i sidste halvdel af 1860'erne.

I årene 1866-1868 udstrakte Jetsmark-menigheden, hvorunder området hørte, sin virksomhed til Thy og især Thyholm. »Banebryderen« skal have været en svensker »Ekman« og en af Jetsmark-menighedens egne »brødre«. De fandt dog ingen videre indgang og indstillede snart arbejdet. Endnu 1870 var der ifølge folketællingslisten kun 11 baptister i Thy. I de følgende år fik missionsarbejdet mere vind i sejlene. De baptistiske beretninger fra 1870'erne er alle optimistiske, og egnen blev da også fremover en af den danske baptisms bedste arbejdsområder. Flere missionærer besøgte inden længe sognene. Jetsmark-forstanderen Eskild Jensen gjorde flere missionsrejser til Midtthy og Thyholm, hvor også »brødrene« P. Sønder og Søren Hansen virkede. Den sidstnævnte beretter i et samtidigt brev, trykt marts 1874, om sit arbejde på Thisted-egnen: i syv-otte uger har han opholdt sig nord og øst, men mest syd for Thisted, hvor der blev vakt »ikke så lidet åndeligt røre«. På »hele landet« syd for Thisted fandtes kun en baptist, men ikke så få som »er omvendt til Herren og mange søgende sjæle«. Han og P. Sønder fik station hos nogle nyvakte i Skyum fra december 1873. I april 1874 fandtes der på Thisted-egnen – »rigtignok noget adspredte« – 14 baptister. Det følgende år døbte den københavnske menigheds forstander M. Larsen syv personer. På fire uger holdt han på egnen ikke mindre end 28 forsamlinger, hvoraf den sidste besøgte af henved 150 mennesker. Samme år missionerede også Jens Larsen fra Brandsmark i Thy.

I 1877 glædede man sig over,, at Jetsmark-menigheden havde kunnet optage 26 ved dåb. »På Thyland, hvor 10 af de angivne

medlemmer hører hjemme, har vor gamle broder Lars Hovgaard virket stadig i det sidste år, og desuden rejser også en og anden broder fra menigheden derop en gang imellem. Fem medlemmer bor på Thyholm«. Udover de tilrejsende optrådte også møller Anders Jørgensen fra Thyholm som forsamlingsleder. Han kom fra århundredets slutning til at spille en ledende rolle indenfor den thyske og danske baptisme.

Efterhånden som kredsen voksede, opstod naturligt ønsket om at danne en selvstændig menighed. Dette realiseredes ved et møde i Lyngs 6. juli 1891. Som bestyrelse for de 54 medlemmer valgtes Anders Jørgensen og M. Krabbe. Den førstnævnte blev 1893 menighedens første forstander og det følgende år ordineret ved håndspålægelse.

1890'erne kendetegnedes af fremgang. Virksomheden udstraktes til nye landsbyer i Thy. Der blev vundet en del nye medlemmer, navnlig på Thyholm. 1896 døbttes således fire og året efter 9-10 unge. Ifølge Thybo gjorde baptisterne indhug i de folkekirkelige vækkelseskredse. Baptisternes egen statistik anfører 55 nydøbte og 63 tilrejsende i 1890'erne og 37 døbtte og 32 tilrejsende i perioden 1900-13, ialt 187. Medlemstallet var i 1913 dog kun 93, da flere var døde eller rejst bort.

Der holdtes i denne fremgangstid en lang række gudstjenester, missionsuger og bønne- og søndagsskolemøder. Søndagsskolearbejdet startede kort efter 1891. På Thyholm samledes børn i nogle år til privat hverdagsskole. Denne afløstes senere af søndagsskole i hjemmene. Der oprettedes »skoler« i Sennels og Hundborg. I alt skal mere end 100 børn årligt før 1900 være blevet undervist i de baptistiske søndagsskoler. 1894 besøgte de af ikke mindre end 115 børn mod kun 60 et årti senere.

Den almindelige mødevirksomhed samlede navnlig mange mennesker i Skyum og Hørdum. Man havde i denne periode vanskeligt ved at leje egnede lokaler. I Hurup mødtes man i en sal, der tilhørte den stedlige bager. I Hørdum og omegn samledes man i nogle år i blandt andet ikke-baptistiske hjem. Med tiden fik man eget forsamlingshus i Skyum og 1909 og 1912 missionshuse i henholdsvis Sundby (Stagstrup) og Thisted.

Baptistmenigheden fungerer stadig og har i tidsrummet 1891-1963 ialt døbt 244 personer og haft en samlet tilgang på 471. Afgan-

gen har i samme tidsrum været på 402, hvilket giver 69 medlemmer pr. 31.12.1963. Dette tal har ikke ændret sig meget siden. I 1979 havde menigheden 73 medlemmer, der samles til gudstjeneste, møder og sommerlejre, og som tager del i blandt andet kvinde-, junior-kreds- og ungdomsforeningsarbejde. Den første ungdomsforening stiftedes i Thisted 1918 med 23 medlemmer. Tallet øgedes til 59 i 1930, hvorefter det faldt til ca. 40 i 1941. I 1966 var 10 af menighedens 76 medlemmer over 70 år, 30 mellem 50 og 70, 14 mellem 30 og 50 og 22 under 30. Thyholm, der i begyndelsen var det centrale område, gled efter 1910 i baggrunden og skal omkring 1941 have været uden baptister. Missionen rykkede fra århundredets begyndelse længere nordpå. Der blev dog holdt møder i Ydby, Bedsted, Villerslev, Hørdum, Stagstrup og Sjørring sogne. Øst for Thisted var der fast mission i Sennels og mod nord i Hillerslev og Vester Vandet. I efterkrigstiden har der udenfor Thisted været større eller mindre aktivitet i Sundby (Mors), Nørre Vorupør, Hanstholm, Hørdum, Villerslev, Vester Vandet, Stagstrup, Sjørring, Sennels og Hillerslev. Visse steder er arbejdet dog gået mere eller mindre i stå⁶).

Udover mormoner og baptister gjorde også *N. P. Grunnets Evangelisk-lutherske frimenighed* sig i 1850'erne gældende i Thy. Menigheden fik en aflægger i Thisted amt med ordineret forstander allerede 1857. I 1860'erne udvidede den yderliggående lægprædikant *M. A. Sommer* sin frie missionsvirksomhed til også at omfatte Thy og Mors. Ved folketællingen 1870 optræder ingen af disse – i hvert fald ikke direkte. Listen omfatter ved siden af de tidligere omtalte 42 mormoner og 11 baptister 16 *katoliker to jøder*, to af »forskellige kristne sekter« og to »uden positiv religion«. Der har sandsynligvis været tale om andre. Man må i denne sammenhæng huske på, at folketællingslisterne er en usikker historisk kilde. Mange undlod for eksempel at bekende kulør⁷).

I de følgende årtier kom andre religiøse grupper med. Således arbejdede *Luthersk Missionsforenings* missionærer fra 1877 i Vendsyssel. Thy synes først at være blevet inddraget nogle år senere. Missionær *P. Kofoed* berejste fra 1874 Jylland. I november 1881 var han i Han Herred. »I disse fremmede egne og under disse fremmede forhold bliver det i det hele noget mere tungt, trykkende og ængsteligt end almindelig«. I første halvdel af november 1882 var han blandt an-

det i Thy, »hvor jeg ikke tidligere har været, der fandt jeg tegn til et mere dybtgående Guds værk, ja, som det synes, virkelig levende Guds børn, hvilket er en ganske glædelig sjældenhed deroppe nord for fjorden«. Kofoed sigter sandsynligvis hermed til en lille flok »alvorligt vakte mennesker«, der havde forladt folkekirken og som gennem læsning og missionærbesøg blev vundet for Missionsforeningen. Siden »åbnedes flere døre«, og der blev holdt en del møder forskellige steder i Thy. Nogen større tilslutning fik dog hverken Luthersk Missionsforening eller *Evangelisk Luthersk Missionsforening*, der udskiltes fra den første i 1891. I 1943 omtales resultaterne i Thy som små: »Er der endnu enkelte ældre tilbage, som mindes Luthersk Missionsforening, holder bladene og læser Rosenius' skrifter, er det det hele«⁸).

I 1880'erne hjemsøgte også »svenskerne« Thy. Hermed sigtes til forløberne for *Det danske Missionsforbund*, *Frimissionen* også kaldet. Til disse hørte M. A. Sommer, hvis »sommerianere« i flere tilfælde sluttede sig til Missionsforbundet. Vigtigere var dog svenskeren Frederik Fransson, der var en typisk eksponent for datidens amerikanskinspirerede vækkelsesreligiøsitet. Han blev 1885 udvist af landet, men havde forinden samlet en kreds af medarbejdere, der i den følgende tid berejste Danmark. En missionær Hoppe fra København, der tilhørte »det amerikanske brodersamfund« (en baptistisk gruppe), hvis »vennekreds« omfattede enkelte på Thisted-egnen, blev bekendt med Fransson og hans norske medhjælper frk. Cathrine Juell. Den sidstnævnte besøgte efter Franssons udvisning på Hoppes opfordring »vennerne« i Thisted og omegn, hvor hun holdt nogle småmøder. Tilstrømningen voksede snart, men samtidig brød stormen løs. Indremissionæren og præsten i Thisted forenede sig til kamp mod den frie lægmandsvækkelses »vildfarelser«, godt hjulpet af V. Becks udfald i *Indre Missions Tidende* mod »hunpræsten frk. Juell« og den nye »fabrikkristendom«. Resultatet blev, at kun få IM-folk fastholdt forbindelsen til det frie missionsarbejde. I Thy var det »mest verden og nogle få frikirkelige venner og baptister«, der vovede at deltage i frk. Juells møder.

Snart dukkede andre missionærer op: svenskeren »Petersen« fra Värmland og finnen Johanson, der blandt andet vandt en del tilhængere i Vilsund. Også svenskeren C. W. Gillén indfandt sig. Under hans ophold i Thisted opstod der en ikke ringe vækkelse. Mø-

derne begyndte i en primitiv sal – Kiils sal – men man måtte snart leje en større og bedre. Gillén skal have været kendt af hvert menneske i byen. Når drengene så den granvoksne svensker, sang de: »Gillén er kommen, Gillén er kommen. Han har den Helligånd i lommen«.

I oktober 1885 stiftedes i Thisted den første frimissionsforening udenfor København. Den skal fra først af have omfattet henved 30 medlemmer: »folk fra alle lejre, en baptist, en *kvæker*, nogle af Sommers venner og den største part fra kirkens og Indre Missions side og nogle venner af den lutherske mission«. Var man blot »et levende Guds barn«, kunne man optages. Efter Gillén dukkede nye missionsærer op: F. Johanson, K. A. Ringvall, S. J. Bielstein, J. V. Ek-lund, J. C. Andersen, S. K. Nielsen, A. Overgaard med flere. Forsamlingerne fik tillige besøg af prædikanter fra Brodersamfundet, baptisterne og Luthersk Missionsforening. Skønt de fleste IM-folk skræmtes bort, var der enkelte, som sluttede op om møderne. Blandt disse var fiskehandler Jens Jensen-Maar (f. 1856), der snart blev Thisted-menighedens leder. Det varede dog kun kort, idet han 1886 solgte sin forretning og blev rejseprædikant. Da de frie menigheder i 1888 sammensluttedes til Det danske Missionsforbund, var han en af initiativtagerne, og han blev til sin død 1932 forbundets ubestridte høvding.

Afdelingen i Thy eksisterer stadig og består af to menigheder med to missionshuse i Thisted og Hørdum. Tilsammen omfattede de kort efter anden verdenskrig henved 75 medlemmer. Menigheden i Thisted har aldrig været stor, men har dog i årenes løb samlet en trofast flok. Den har stedse været knyttet nøje sammen med arbejdet i Sydthy. Menigheden i Hørdum, der stiftedes 1908 og fra 1920 til 1955 var sammensluttet med Thisted-menigheden, dækker et stort område. En stor del af medlemmerne bor i Hørdum og nærmestliggende landsbyer, men også i Hurup, Heltborg, Ydby, Helligsø og Bedsted er der tilhængere, ja, endog i Krik ved Aggertangen. Thyland-afdelingen har gennem årene haft nær kontakt med menighederne på Mors og i Han Herred. Det sidste område har siden 1890'erne været et af forbundets centre med modermenigheden i Skovsgård (stiftet 1894) og dattermenighederne i Brovst og Øland (stiftet 1942). Alle de nævnte menigheder har gennem årene oplevet op- og nedadgående bevægelser i forsamlingslivet. De har alle

genvordigheder og vanskeligheder til trods samlet mange til missionshus- og teltmøder og til børne-, ungdoms- og spejderarbejde. Hvor mange medlemmer, forbundet i dag omfatter, er vanskeligt at sige. Karakteristisk for Det danske Missionsforbund er et betydeligt antal »frie venner«, det vil sige folk, der deltager i gudstjenester og andet uden at stå som indskrevne medlemmer. Skønmæssigt udgør de »frie venner« ca. en tredjedel af antallet af egentlige medlemmer⁹).

Udover de nævnte frikirker og sekter vides også *irvingianerne*, *adventisterne*, *Jehovas Vidner* med flere at have virket i Thy, men kendskabet til deres virksomhed er yderst begrænset. Præsteindberetninger fra begyndelsen af dette århundrede aftegner spredt »sektbevægelse« i Hundborg-Hillerslev Herreder. Det samme gælder Refs-Hassing Herreder, hvor der da fandtes baptister i Vestervig, Nørhå, Harring, Stagstrup, Skyum og i øvrigt ubetydelig eller forsvindende sektaktivitet. Tilsvarende indberetninger i Kirkelig Håndbog fra 1922 til 50'ernes slutning anfører kun en baptist og en Jehovas Vidner-familie under Hillerslev, lidt sektbevægelse i Thisted, adventister i Ydby og »en del« sektbevægelse i Hassing Herred.

Disse oplysninger kan suppleres med andre om Refs-Hassing Herreder i Aalborg Bisparkiv. År 1900 fandtes der en baptist- eller frimissionskvinde på Jegindø. I de øvrige sogne havde baptismen samme år tilslutning fra 23 familier og 13 enlige. Tre familier og seks enlige tilhørte den »amerikanske brødre-menighed« fem familier Frimissionen, tre familier og fire enlige adventisterne, to familier Luthersk Missionsforening, syv familier irvingianere, en familie den romersk-katolske kirke, en kvinde mormonerne og 20 personer en »frimenighed« (formentlig en grundtvigsk). De samme frikirker og sekter – med undtagelse af mormonerne – findes også i indberetninger fra 1915-1918, med *pinsevækkelsen* som den eneste nye (1916). I Refs Herred var 1918 især Vestervig-Agger berørt med ca. 40 personer, der hørte til henholdsvis Luthersk Missionsforening, irvingianerne, baptisterne og en grundtvigsk valgmenighed. I Hurup hørte to familier og to enlige til adventisterne, i Helligsø-Gettrup en person til Frimissionen. Endvidere hørte tre familier i Bodum-Ydby til adventisterne. I Hassing Herred regnedes en del familier i Harring-Stagstrup til baptisterne. I Snedsted fandtes 2 baptistiske familier og i Hvidbjerg-Ørum seks Frimissions-familier.

Endelig hørte ca. 50 personer i Skyum-Hørdum til enten baptisterne, Frimission eller en grundtvigsk frimenighed¹⁶).

Der er ingen tvivl om, at præsterne i deres indberetninger ofte underdriver eller bevidst forbigår de få vakte i deres sogne, der stod uden for den folkekirkelige fold, hvis de da overhovedet gad gå deres virksomhed efter i sømmene. Antallet og omfanget af den frikirkelige og sekteriske aktivitet er større end tallene ovenfor lader formode. Eksempelvis er der slet ingen omtale af *Frelsens Hær*, der i 1890 fik »station« i Thisted. En tilbunds gående undersøgelse af frikirkernes og sekternes historie vil kunne bringe meget nyt for dagen.

De kirkelige retninger

Som i andre egne af landet var det også i Thy de to store folkekirkelige retninger, IM og grundtvigianisme, der klart kom til at dominere billedet. Ingen af de nævnte frikirker og sekter formåede på nogen måde at gøre dem rangen stridig.

Grundtvigianismen bredte sig fra Mors til Thy, hvor den fremmedes af en række dygtige præster og lægfolk. Bevægelsen fik tilslutning af større eller mindre kredse, familier og enkeltpersoner, der gjorde sig gældende i tilknytning til de fri- og valgmenigheder, der dannedes på Mors, i Klim, Torsted og Hundborg. Grundtvigianerne udfoldede tillige stor aktivitet gennem fri-, høj- og ungdomsskoler og foredrags- og ungdomsforeninger med videre. Alt dette rummer stof nok til en selvstændig artikel eller afhandling. Det er ikke her muligt at nå hele kompasset rundt. Jeg vil i det følgende koncentrere mig om IM og herunder langt overvejende om missionssamfundet på Jegindø, hvis historie det er muligt at beskrive ret nøje ved hjælp af en række trykte og utrykte kilder, især »samfundsrådet«s protokoller. Parallelle undersøgelser og studier vil kunne laves på andre af landsdelens sogne.

Det er vanskeligt at sige, hvornår IM helt præcist begyndte sin thyske virksomhed. Skal man tro Indre Missions Tidende (IMT) viste ingen pastorater eller byer interesse for foreningens arbejde 1854-1864. Thisted amt dukker op i bladet første gang 1865, hvor en enkelt præst nævnes som bidragsyder. Ifølge IMT har ellers ingen fra Thy bidraget med gaver før 1870, da til gengæld Thyholm

og tre-fire andre lokaliteter figurerer på indsamlingslisterne. L. Blauefeldt anfører i sin bog om IM's historie, at landsforeningen i 1869 inddrog en række nye egne, herunder Thy. Rejseprædikanten, pastor Jeansson, besøgte 1871 området. Han indfandt sig igen 1873, denne gang sammen med V. Beck i forbindelse med IM's halvårsmøde i Thisted. Flere missionærer, navnlig J. Dahlstrøm, A. Stubkjær, J. Enggrob, P. Madsen, Jesper Nielsen, P. Kr. Poulsen og P. Kristensen, berejste i de følgende årtier egnen. I juli 1872 indsamlede Stubkjær penge til IM ved forsamlingssteder i Odby, Vestervig og Thisted og holdt desuden møder i Lyngs, Hvidbjerg og Vestervig senere på året. Særlig betydning fik Jesper Nielsen, der 1876-84 boede i Lyngs, derefter til sin død 1896 i Hvidbjerg, men hvis virksomhedsområde strakte sig ud over hele Thy og V. Han Herred. Mange blev vakt gennem hans arbejde fra 1873 og fremefter. Det skyldes blandt andet ham, at mange, såvel gamle som nye, sogne efter 1873 figurerer i IMT med møder og bidrag. 1877 besøgte således hans forsamlingssteder på Thyholm af en »vidunderlig mængde mennesker«. Den unavngivne missionær, der i Jørgen Falk Rønnes erindringer fra Thyholm er med til at fremkalde en kraftig vækkelse i Søndbjerg-Odby i 1870'erne, kan meget vel have været ham. Ifølge Rønne var vækkelsen den »første« på Thyholm, der gennem et vældigt »åndeligt forår« forvandlede fra »en gammeldags, tør, snusfornuftig og egenretfærdig egn til et sted, hvor med ét alle kilder sprang«.

Jørgen Falk Rønne kan have ret i, at drengsårenes vækkelse (han fødtes 1865) for alvor gjorde IM gældende på »Holmen«, men helt nye var de missionske »kendsgerninger« ikke. Missionæren kunne knytte til ved det røre, Rønnes faders forgænger som sognepræst i Søndbjerg havde fremkaldt (se nedenfor). Det er i denne sammenhæng værd at slå fast, at vækkelse kan være så meget. Ordet kan bruges om enkeltpersoners mentale opvågning, i kraft af hvilken den nyvakte ser sit liv i en ny sammenhæng. Den nyomvendte kvinde eller mand vil naturligt søge kontakt med ligesindede og holde sig til eventuelle »troende« præster. Med tiden kan vækkelsen tage form af større eller mindre kredse af omvendte i et pastorat eller på tværs af sognegrænserne. Men vækkelse kan også bryde igennem hos mange på én gang i tilknytning til lægprædikanters og præsters virksomhed. De fleste vækkelsesbeskrivelser sløres ofte af upræcise

eller manglende tidsangivelser for vækkelsens start. Det kan bero på forfatterens højst forskellige informationsniveau, men tillige skyldes, at nogle lader vækkelsen begynde med de første omvendelser og møder, i modsætning til andre, for hvem et mere omfattende religiøst røre er startskuddet.

Blauenfeldt og Thybo er et godt eksempel på denne forskel. Medens Blauenfeldt lader den missionske vækkelse starte 1869-1870, da adskillige sogne blev inddraget, hævder Thybo, at det første vækkelsesmøde fandt sted omkring 1864 med deltagelse af folk fra egnen og Hardsyssel. I 1865 og 1866 ankom flere tilrejsende lægprædikanter, blandt andet Iver Viftrup, Kr. Grønbæk og A. Stubkjær. Den sidstnævnte skal 1866 have holdt forsamling i blandt andet Odby Skole. I slutningen af 60'erne dukkede så de første vakte op i Hvidbjerg-Lyngs pastorat. Samtidig (1868) startede en lille højskole i Villerup, Vestervig sogn. Forstanderen, seminarist Klausen, var grundtvigianer, men gjorde indtil højskolens lukning 1877 stedet til midtpunkt for vakte i miles omkreds. Her kom missionærerne, og mange blev opvakt. Snart begyndte man flere steder at samle sig i små kredse. Også andre sogne end de nævnte berørtes af den nye vækkelse i slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne. Skal man tro Thybo, tog vækkelsen først egentlig fart i løbet af 70'erne og 80'erne. Heri stemmer han således overens med Blauenfeldts fremstilling. Det kan tilføjes, at antallet af bidrag fra Thyholm på IMT's lister øgedes fra 1875 og fremefter.¹¹⁾

Hvad enten man lader IM-arbejdet begynde 1864-1866 eller 1869-1870, så er det mærkeligt, at der intet vidnesbyrd foreligger om vakte i 1850'erne og begyndelsen af 60'erne. Såvel Mors som egnene syd for Limfjorden – Salling og Hardsyssel – var fra 1830'erne hjemsted for adskillige vakte kredse, der var kendt for deres aktivitetstrang og missionsiver. Til- og afgangslister i blandt andet Jegindø Præstekalds kirkebøger viser, at der var forbindelseslinjer til de søndenfjordske egne, hvor vækkelsen fik ny kraft i 1850'erne og 60'erne. Tilsvarende forbindelseslinjer kan trækkes til Thyholm, det øvrige Thy og Mors både da og siden, hvor tilrejsende har tilført nyt blod. Man kan også i denne sammenhæng pege på den lange række af fiskere fra Harboøre, der gennem årtierne har bosat sig ved Limfjorden. Selv til Norge har der været kontakt, uden at man ved meget derom¹²⁾.

Den kendsgerning, at kilderne – få som de er – intet siger om direkte forbindelseslinjer af religiøs art i folkekirkens første levetid, betyder nødvendigvis ikke, at sådanne ikke har eksisteret. Kontakter har der været, mellem arbejdsgivere og tjenestefolk, enkeltpersoner og familier. Arbejde, forlovelse og ægteskab har altid medvirket til at skabe sociale kontakter på tværs af sognegrænserne og på mange egne tillige været en indgangsdør for vækkelse. Det sidste gælder formodentlig også for Thy i perioden før 1870. Enkeltpersoner kan her meget vel have haft kontakt med de kendte kredse mod syd, men hvor der kun har været tale om enkeltpersoner og ikke om vækkelseskredse, er det vanskeligt – for ikke at sige umuligt – at bedømme deres religiøse liv.

Tilfældet Jegindø viser klart, at det ikke går an ukritisk at overtage de gængse »historiske« beretninger. Ifølge de hævdundne »hjemmelmænd« nåede vækkelsen først til øen 1874, da en fastelavnsprediken af sognepræsten, Søren Poulsen, skabte epoke. Før Poulsens ankomst til øen, hævdes beboerne først og fremmest at have været kendt som svire- og slagsbrødre. Var der ballade, hed det stedse: det er naturligvis Jegindøfolkene.

Nu skal man altid være varsom med slige generelle skudsmål, især hvor en ny vækkelse gør det tillokkende at male tiden før omvendelsen med de mørkeste farver. Og selv om mange kan have været afhængige af flasken og slået til Søren og Peter – hvad der ikke var ualmindeligt dengang, Danmark havde som bekendt i århundredets slutning det største brændevinsforbrug i Europa pr. indbygger – så må der have været mange undtagelser i den hårdtarbejdende og ofte fattige befolkning. Hvor vækkelse skriver historie, bliver en lille fjer let til mange. Det sete afhænger nu engang af øjnene, der ser.

Meget tyder på, at de første vakte dukkede op før 1874. Sammenholder man A. Stubkjærs erindringer med Thybos skildring, resulterede et møde under Stubkjærs ledelse i Odby i livlig aktivitet, så der deraf udgik en »mægtig livsstrøm« både til Jegindø, Hvidbjerg og Lyngs. Der opvæktes et stort antal, ikke alene blandt småfolk, men også blandt velhavende gårdfolk. Thybo placerer mødet i 1866 og anfører, at de vakte fra Hardsyssel, Jegindø, Hvidbjerg og Lyngs, ja langt oppe fra i Thy kom dragende for at høre vækkelsespræsten i Søndbjerg-Odby, G. M. Q. Christophersen, der var sog-

nepræst på stedet 1859-1872. Hvorvidt de vakte også søgte til pastor M. J. Mathiesen på Jegindø (1859-1873), hører man intet om. Her satte efterfølgeren, Poulsen, ganske sin forgænger i skyggen, men det er måske værd at bemærke, at Mathiesen efter sin bortrejse til Sjælland 1873 i sit nye kald fik ord for at være en ven af gudelige forsamlinger og IM, hvis kolportører var gæster i præstegården hos »den inderlig fromme mand med det kærlige sind«¹³).

I folks erindring var det Poulsen, der startede i det mindste den egentlige vækkelse. Han var som student blevet grebet af Københavns IM's stifter, Rud. Frimodt. Ifølge Poulsens søn var befolkningen ved faderens ankomst til Jegindø 1873 meget forlystelsessyg og drikfældig. Drikkeriet førte til forsømmelse af arbejde med fattigdom til følge. Fastelavns mandag var det skik at afholde bal og drikkegilde, hvilket foranledigede den nye præst til dagen før at holde en snertende prædiken om svælget mellem Jesu dåbsdag og fandens fødselsdag, som mandagsgildet fejrede. Nogle familier blev grebet af præstens ord og mødtes samme aften hos familien Ernst eller Kl. Sørensen. Præsten blev hentet, og mødet skabte efter sigende så stor glæde, at man fremover vedblev at mødes søndag efter søndag. Der skal til det andet møde have indfundet sig så mange, at det blev nødvendigt at låne skamler og bænke fra nabohusene.

Udover de nævnte hørte også fiskerfamilien Jens Pedersen Noer til de første vakte. Disse stod i forbindelse med ligesindede i andre sogne, der iblandt skomager Laust Jørgensen, der fra 1870 deltog i møder i Odby og blev »endelig« vakt ved en forsamling hos Enevold Nielsens i Hvidbjerg 1874, samme år som han dukkede op som bidragyder i IMT. I 1878 flyttede han til Jegindø, hvis vakte han kendte godt fra bl.a. de regelmæssige besøg, han og mange andre aflagde i Jegindø Kirke, når Poulsen prædikede¹⁴).

Hvor stor, den vakte kreds på øen var ved Poulsens tidlige død 1878, vides ikke. Også den nye præst, *F. N. Mejer*, der blev på øen til 1885, stillede sig på vækkelsens side. Han var stærkt præget af IM og skal have hørt til den gamle skole. Han blev kendt over det ganske land takket være sine meddelelser om opbyggelige, digtede eller videnskabelige hændelser, der gennem 21 år fandt vej til blandt andet IMT's spalter (ca. 800). Han var desuden en flittig bidragyder til forskellige aviser, blade og tidsskrifter¹⁵).

I slutningen af 1880'erne var den vakte kreds vokset så meget, at

det gav mening at bygge eget missionshus. Bygningen stod færdig 1888. Grunden blev skænket af Anders Jensen Drejer, og det meste af arbejdet udførtes af frivillige. Det færdige missionshus havde da også kun kostet 3.000 kr. Huset blev siden (1915) udvidet med en mindre sal samt en have til udendørs møder, bazarer og lignende.

De ledende skikkelser i »samfundet« var fra begyndelsen af 1880-erne Niels Anders Nielsen, Jens Pedersen Noer og Laust Jørgensen. De to sidste, der blev kendt viden om som »træskoprædikanterne«, virkede blandt andet i den søndagsskole, der 1880 påbegyndtes hos gårdejer Mads Vrist, og som Laust Jørgensen ledede til sin død. Jens Pedersen Noer var i mange år fast søndagstaler i missionshuset, hvor han oplæste en prædiken af Carl Moe eller Vilh. Beck og sluttede af med personlig vidnesbyrd og bøn. Sammen med Laust Jørgensen bar han i en årrække arbejdet i missionshuset, der i øvrigt i 40 år bestyredes af Jørgensen¹⁶).

Da missionshuset indviedes, havde pastor Mejer for længst forladt øen. Han efterfulgtes 1885 af *Johannes Bloch*, der efter sigende skal have været en fin og nobel mand, en stor havedyrker og noget af en aristokrat. Han var grundtvigsk indstillet som sin fader, den kendte fynske vækkelsespræst, J. V. Bloch, der havde nær kontakt med de koldske høj- og friskoler. Det berettes om en Jegindøpræst, at han ved et møde på øen i 1880'erne, hvor en missionær talte, tog ordet og gik i brechen for den kendte grundtvigske tanke om »omvendelse efter døden«. Der blev øjeblikkelig stor uro, idet missionsfolk tog kraftigt til genmæle. Bølgerne gik højt, ja, en kvinde blev syg og måtte bæres ud. Og det hele endte med, at sognefogeden måtte opløse mødet. Præsten, der beskrives som en gemytlig mand med et letbevægeligt sind, blev dog senere forsonet med missionsfolkene. Der kan ikke være tvivl om, at præsten er Bloch, men skønt han forligte sig med IM, blev han dog aldrig dens præst¹⁷).

Det gjorde derimod efterfølgeren, P. C. Jensen, der fik syv frugt-bare år på øen fra 1889 til 1896. Om hans præstetid i Vendsyssel 1896-1930 fortælles, at han var en afgjort IM's mand, hvis forkyndelse appellerede mere til viljen end til følelserne. Han trak skellet mellem vakte og vantro så skarpt op, at adskillige familier løste sognebånd til en grundtvigsk præst. Han blev fører for IM i Sydvestvendsyssel, medlem af IM's hovedbestyrelse og var – siger rygter – en sand vækkelsespræst og organisator. Af mange blev han reg-

net for en uforsonlig modstander af andres synspunkter. Karakteristikken passer uden tvivl også på hans tid på Jegindø, hvis vakte i ham fik en præst, som de kunne sympatisere med. De skal da også have forstået »i broderkærlighed og på åndelig vis at hjælpe ham til rette og støtte ham i arbejdet«¹⁸).

Kort før hans bortrejse 1896 opstod der på øen – som så mange andre steder i Jylland omkring 1894-1895 – ny vækkelse, der blev hjulpet godt på vej af Jensen og navnlig hans efterfølger i embedet, *Axel M. Møller*. Denne havde som ung kandidat mødt det stærke vækkelsesliv i Vendsyssel og var blevet en afgjort ven af IM. På Jegindø fandt han 1896 et stort missionssamfund, hvis støtte han blev med det resultat, at »samfundet« fik ny fremgang, og kirkegangen blomstrede i de 10 år, han opholdt sig på øen. Han mindes som en tætsluttet skikkelse og en yderst målbevidst personlighed, der ikke så på sit eget spejlbillede, men »på ægte luthersk vis forkyndte Guds ord«. Da embedet blev opslået ledigt 1895, dukkede følgende beskrivelse op i Dansk Kirketidende: »Stærk missionsbevægelse i nær tilknytning til kirken, særdeles god kirkegang og missionshus. Plads for en troende præst med tilslutning til missionen. Ingen sekter, sognebåndsløsning ukendt, velvillig befolkning«. Det var lige et embede efter Møllers hoved. I hans præstetid befæstede IM i den grad sin position på øen, at en tilsvarende beskrivelse fra 1906 – som de fleste af senere dato – kunne fastslå, at på Jegindø er »livet« så godt som udelukkende præget af IM i religiøs og kirkelig henseende¹⁹).

Arbejdet udvidedes i årene umiddelbart før og efter 1900. I 1899 stiftedes KFUM, efterfulgt af Blå Kors og KFUK i 1907 og 1908. Den alt afgørende begivenhed i »samfundet« i Møllers tid var dog en ny vækkelse omkring 1905-1906 og især oprettelsen af »samfundsrådet«. I februar 1902 foreslog sognepræsten dannelse af et såkaldt »frivilligt menighedsråd« for Jegindø, og allerede den 19. marts kunne man ved skriftlig afstemning vælge et råd betitlet: »Bestyrelse for den Indre Missions Kredsförening på Jegindø«. Alle kredsföreningens mænd og kvinder var valgbare. Der blev ved det første valg afgivet ialt 36 stemmesedler og valgt følgende bestyrelse: pastor Møller (formand), Laust Jørgensen, fiskerne Jens Pedersen Noer, Peder Jensen Klausen og Ole Tuborg Laursen (Kyndi), husmand og detailhandler Niels Petersen Nielsen, samt post Lars Møl-

ler Larsen Trap, ialt syv medlemmer. Der udover fik Søren Madsen Sørensen (Søren Vrist) 15, Anders Jensen Drejer, Mads Sørensen Vrist og Peder Pedersen hver otte stemmer. Resten af de afgivne stemmer var spredt, og navnene er ukendte²⁰).

Det nyvalgte råd drøftede på sit første møde, hvori formanden for den gamle samfundsbestyrelse, Mads Vrist, og Hans Nikolaj Nielsen deltog, spørgsmålet om bestyrelseslove. Man vedtog, at den gamle bestyrelse for missionshuset skulle bestå og Mads Vrist fortsat være kredsens kasserer. Ved samme lejlighed aftalte man – som så ofte senere – den følgende tids møder og deres program. Det nye råd blev det ledende og styrende organ, der lige siden har koordineret de mange aktiviteter, som gennem årene har præget missionssamfundet og et langt stykke det kirkelige liv på øen. Det arbejdede i starten for udvidet syge- og husbesøg, traktatuddeling, indsamlinger med mere. I efteråret 1902 stod ungdoms-, pige- og børnemøder, bedeuge og julefest på programmet.

Den 9. februar 1903 vedtog en generalforsamling en række love for rådet. Ifølge disse var rådet repræsentant for og leder af »samfundet«. Det skulle bestå af syv medlemmer, og formanden, der valgtes for et år ad gangen, skulle lede de månedlige rådsmøder. Som landsforeningens bestyrelse skulle rådet være selvsupplerende. Hvis et rådsmedlems liv eller lære stødte an mod »samfundet«, kunne rådet – dog med mindst fem stemmer – udskille vedkommende. Rådets opgave var at fremme arbejdet for Guds rige i sognet, herunder sørge for afholdelse af møder og forsamlinger, besøg hos gamle og unge, timelig hjælp til trængende i eller udenfor sognet og udøvelse af »samfundstugt«. Beslutninger af almen interesse for samfundets medlemmer skulle bekendtgøres i missionshuset. Hvis ét eller flere – højst tre – samfundsmedlemmer ønskede at fremføre noget for rådet, kunne de få adgang efter forudgående anmeldelse²¹).

Ikke alle var tilfredse med de nye love. Der var navnlig uenighed om, hvorvidt bestyrelsen skulle være selvsupplerende eller vælges på demokratisk vis. Spørgsmålet skabte stor uro i lighed med, hvad der har været tilfældet indenfor landsforeningen lige til denne dag. Ved valget 1906 supplerede bestyrelsen sig med to nye medlemmer, men fire år senere blev rådet tvunget til at tage valgsørgsmålet op til fornyet drøftelse. Flere samfundsmedlemmer gav udtryk for, at

de fandt det forkert, at rådet så at sige var valgt for livstid. Bestyrelsen erklærede sig villig til at træde tilbage og lade »samfundet« foretage nyvalg, såfremt medlemmerne ønskede demokratisk fremgangsmåde. Resultatet blev, at rådet måtte trække sig tilbage. Den 17. august 1910 valgtes en ny bestyrelse ved almindeligt stemmeflertal. Der blev afgivet ialt 82 stemmesedler, og seks af de tidligere rådsmedlemmer genvalgtes.

Det nye råd foreslog kort efter »samfundet« at indoptage en ny bestemmelse i lovene, hvorefter der altid skulle vælges tre suppleanter og samfundsrådet afgå efter et år. Det blev i praksis til otte. I protokolreferatet er det oprindelige et-tal siden blev ændret til et ot-tetal. Det følgende valg fandt da også først sted 8 år senere i 1918, da der blev afgivet 78 stemmesedler og genvalgt fem med lærer Thomsen og Kl. Vester som nye medlemmer. 8 år senere i 1926 gik man atter til valg, og samme år blev det vedtaget, at rådets funktionsperiode for fremtiden skulle være på 4 år. Der blev ved valget afgivet 72 stemmesedler, seks blev genvalgt, og den nye sognepræst blev medlem.

Ved de efterfølgende 5 valg (1930, 1934, 1938, 1942 og 1945) blev der afleveret henholdsvis 72, 66, 42, 125(!) og 46 stemmesedler. I 1930 genvalgtes seks, 1934 (da man gik over til fem bestyrelsespladser) fire, 1938 tre (to ønskede ikke genvalg), 1942 og 1945 fire. I efterkrigstiden til og med 1960 har der været 11 valg. I marts 1945 besluttede man at foretage valg hvert år, således at to medlemmer valgtes det ene år og tre det følgende, og således at valgperioden blev på to år. Dette praktiseredes fra 1945 til 1951, da rådet foreslog, at alle dets fem medlemmer skulle gå af 1952 og nyvalg gennemføres, nu for en 4-årig periode med delvis udskiftning hvert andet år. Der har i perioden 1902-1960 været afholdt i alt 21 del- og helvalg. De 92 pladser, der i dette tidsrum har været til disposition, har været besat af 31 personer, idet adskillige har været medlemmer i flere omgange, ja, nogle over en lang årrække. Til de 31 kan lægges antallet af suppleanter og andre navngivne, der har opnået stemmer ved valgene, men aldrig fik sæde i rådet. Det drejer sig om 34, hvorved det samlede tal kommer op på 65. Dette tal er lidt for lavt. Rådsprotokollerne anfører ikke i alle tilfælde navnene på suppleanter og andre. Gennemgående har der dog været tale om ringe udskiftning og mange gengangere.

Sammenligner man disse tal med antallet af stemmesedler, får man et indtryk af »samfundet«s størrelse. Medlemstallet har været større end antallet af stemmesedler. Det store antal i 1942 (125) skyldes, at man da udsendte stemmesedler til alle de 177 personer, der bidrog til missionshusets drift, ialt 72 ægtepar og 33 enlige, herunder mange tjenestefolk. Det kan tilføjes, at rådets forhandlingsprotokoller i de første 40 år på den ene eller anden måde bringer omkring 100 navne i erindring²²).

Rådets og »samfundet«s aktiviteter gennem årene har været mangfoldige. Man kan i vilkårlig rækkefølge nævne: søndags-, onsdags-, missions-, samtale-, samfunds-, bibel- og helliggørelsesmøder, sammenkomster for gamle, kvinder, piger, karle og børn, bede- og missionsuger, juletræsfester, grundlovs møder, Soldatens Dag, sygepleje, Blå Kors, KFUM og K, forældreaftener, udflugter til »samfund« i Thy navnlig på Thyholm, på Venø, i Struer og på Mors og genbesøg af »vennerne« blandt andet Arbejdernes Bibelkreds i Struer og Nykøbing, indsamlinger til religiøse og sociale formål, kredsarbejde, Unge Hjem, Kristelig lytterforening, vinterlejre, teltnmission og meget andet. Hvor omfattende programmet kunne være, ses af en indberetning i Aalborg Bispearkiv fra 1932, hvor der holdtes 31 møder for unge mænd, 29 for unge kvinder, fire ungdomsmøder, syv »festlige sammenkomster« for unge, 12 børnegudstjenester i kirken og 37 i missionshuset, en sommerfest, en Allehelgensfest og julefest, bibelsamtalemøde en gang ugentlig i missionshuset eller i private hjem. Teltnmissionen, men især vinterlejerne, der fra 1952 holdtes på Jegindø for hele Thy med op til 130 deltagere, har skabt nyt liv. Lejerne har været præget af vækkelser, der navnlig har sat sig spor blandt de unge²³).

»Samfundet« har gennem årene kunnet nyde godt af et nært samarbejde med præsterne og de skiftende første- og andenlærere, der så godt som alle har tilhørt IM, og hvoraf flere har stillet op til samfundsvalgene. Pastor *J. C. Nielsen*, der var øens præst 1906-1912, var IM's mand. Han var en dygtig præst, der havde en god kirkegang og bestræbte sig på at være hele sognets præst, hvilket ikke hindrede ham i at bakke »samfundet« op. Han var kredsformand for KFUM og K i Thy og som mange af egnens præster levende interesseret i Ydre Missions-arbejde. Hans efterfølger, *C. Søndergaard-Thomsen* (1912-1922), var en varm fortaler for søndags-

skole- og hedningemissionssagen. Længst virketid fik pastor *A. P. Jørgensen*, der var sognepræst i ikke mindre end 28 år fra 1922-1950, en tid, der kendetegnedes af store forandringer på øen og nye vækkelser indenfor »samfundet«. Jørgensen var medlem af IM's kredsbestyrelse for Sydthy, og både han og efterfølgeren, *H. H. Legarth*, gik i forgængernes fodspor. Samtlige præster har haft sæde i samfundsrådet, oftest som formænd, og her der igennem knyttet sig tæt til missionsfolkene. Men de har samtidig bestræbt sig på at samle de vakte omkring sognekirken, et ikke ukendt fænomen, hvor præst og missionsamfund er samstemte²⁴.

Et klart vidnesbyrd om »samfundets« forhold til folkekirken er dets listeopstillinger ved århundredets *menighedsrådsvalg*, hvor missionsfolkene har gjort sig stærkt gældende. IM har med enkelte undtagelser i lange perioder siddet inde med alle pladser. Medens man ved valgene 1912, 1916 og 1920 løb med alle fire pladser, måtte man 1922 afgive en af de nu seks pladser til en kandidat fra en konkurrerende liste, der overraskende nok rummede et par kendte samfundsmedlemmer. En lignende situation opstod 1949, da der opstilledes to missionslister – for at undgå fredsvalg! Resultatet blev, at seks missionsfolk fik sæde i rådet. I 1927 måtte man nøjes med fire af seks pladser, men IM har ellers fra 1931 til 1963 totalt besat menighedsrådet, i lighed med hvad der har været tilfældet i hele Refs og Hassing Herreder, hvis man ser bort fra nogle få sogne, hvor IM-samfund kun har haft en fjerdedel eller halvdelen af pladserne. I 10 pastorater har der som på Jegindø været tale om klar eller total dominans. Ved valget 1965 fik IM i Refs-Hassing og Hundborg -Hillerslev Herreder henholdsvis 129 og 73 pladser. Grundtvigianerne fik ialt 54, socialdemokraterne 9 og folk uden »partibetegnelse« 91, tilsammen 154 mod IM's 202 pladser. Kun i Morsø Herred var grundtvigianerne IM jævnbyrdige. IM fik her 57, grundtvigianerne 56, socialdemokraterne 6 og »øvrige« 91 pladser²⁵).

»Samfundet« har også gjort sig kraftigt gældende ved de *politiske valg*. For landsforeningen spillede politik i slutningen af forrige århundrede ellers en ringe rolle. Størstedelen af missionens venner var da højresindede eller politisk indifferente. Man befattede sig kun lidt med politik og andre »verdnessager«. »Talmajestæten« eller »demokratiets spøgelse« havde ifølge Vilh. Beck intet med

»Guds rige« at gøre. Der var dog ikke ubetydelige grupper, der navnlig under forfatningskampen i 1880'erne var fuldt så aktive og venstresindede som den øvrige ikke-missionske landbefolkning. De venstresindede var dog koncentrerede på få »samfund«. »Mønstermenigheder« som Harboøre, Vorupør, Sdr. Bjært med flere støttede uden forbehold partiet Højre.

Det samme gjaldt de thyske missionsfolk, der omkring 1900 stemte på Højre, hvis de da ikke undlod at stemme. Når dette ikke har sat sig spor i kilderne, er årsagen den, at Højre havde et klart flertal i Thy, også i landdistrikterne. Der skal dog have været store lokale forskelle. I Vorupør, hvor to tredjedele af befolkningen hævdes at have været IM inderligt hengiven, fik Højre i 1898 121, Venstre 36 stemmer. I Søndbjerg-Odby, hvor IM skønsmæssigt omfattede ca. halvdelen af beboerne, fik Højre ved samme valg 107, Venstre kun 10 stemmer. Til sammenligning kan tjene, at de sogne, der skildres som »rædsomt døde« i henseende til vækkelse, tilsammen i 1898 havde 130 stemmer for Højre og 177 for Venstre. Sammenholder man disse tal med stemmetallene fra de foregående valg, kan man dog slutte, at IM og Venstre ikke havde fremgang på de samme egne. Valglisten tyder iøvrigt på, at IM nærmest har konsolideret et oprindeligt Højresindelag. Først i 1901 kan man drage sikre konklusioner. Da opstillede IM nemlig sin egen Højre-kandidat, lærer J. Munk-Poulsen, Vorupør. Thisted Amts Tidende udtalte i den anledning, at det var vanskeligt at bedømme, hvor mange stemmer IM kunne mønstre i valgkredsen. Det lokale Venstreblad kunne meddele, at der fra missionsfolkenes side blev drevet ivrig underhåndsagitation. At en mand tilhører IM, betød efter bladets opfattelse nødvendigvis ikke, at han også er en mand, man kan være tjent med som rigsdagsrepræsentant.

Betragter man valgtallene fra perioden 1884-1901, kan der ikke være tvivl om, at kun få IM-folk har støttet Venstre. Det skadede just ikke Venstre, at Munk-Poulsen opstillede 1901. Det splittede tværtimod stemmerne, så Venstre-kandidaten blev valgt. Sine 638 stemmer hentede Munk-Poulsen sikkert overvejende fra normale Højre-vælgere, nemlig 400, og de resterende fra missionsfolk, der hidtil havde undladt at stemme²⁶.

Munk-Poulsen blev først 1913 valgt til folketinget, hvor han havde sæde til 1920 og vel at mærke som repræsentant for Venstre, der

1910 i V. Han Herred og Thy sammenlagt for første gang var blevet det største parti. Højreflertallet i selve Thy gik tabt ved grundlovsvalget 1913, hvor såvel radikale som socialdemokrater undlod at opstille og i stedet stemte på Venstres kandidater, i Thistedkredsen Munk-Poulsen. Man ved desværre kun meget lidt om folketingsvalgene i dette århundrede, idet stemmelisterne fra 1900-tallets begyndelse blev hemmelige. Vil man skildre den politiske udvikling, må man følgelig stort set holde sig til valgtal og de valgte personer. IM vides at have spillet en rolle ved valg af bestemte kandidater. I 1903 opstilledes i Hurupkredsen højrekandidaten kammerherre Barner, der i en lang årrække med stor iver virkede indenfor IM og støttedes af missionsfolk. Ved valget 1920, da man for første gang kunne stemme amtsvis, opstillede de konservative proprietær V. Fibiger, Snedsted, der var en kendt mand indenfor IM. Han stillede op efter pres af kirkelige meningsfæller, der var stærkt bekymrede over forskellige allerede trufne eller forestående afgørelser i kirkelige spørgsmål. Han skal derfor have fået et stort antal stemmer fra IM, også fra vælgere, der ellers ikke sluttede sig til de konservative. Endelig stemte en del af IM på gårdejer Johs. Nørsgaard, Frøslev på Mors, der fra 1932 til krigens slutning sikrede Venstre et mandat²⁷.

Jegindø var et af de steder, hvor Højre længe dominerede. Øen regnedes i slutningen af forrige århundrede for et traditionelt Højrecentrum. Præsterne Mejer, Jensen og Møller stemte på Højre. Tre af de missionske ledere, Kl. Sørensen, Jens Pedersen Noer og Laust Jørgensen, stemte alle på Højre eller undlod at stemme 1881-1898. At Venstre i disse år ikke vandt indpas på øen skyldes sikkert et langt stykke det store missionssamfund. Stemmeprocenten var iøvrigt oftest meget lav²⁸.

Om folketingsvalgene i dette århundrede er det som sagt vanskeligt at udtale sig nærmere. På langt fastere grund er man, hvor det drejer sig om *sogneråds- og kommunevalg*. I disse tog IM på Jegindø ivrigt del. Samfundsrådets protokoller viser, at missionsfolkene ved flere lejligheder afholdt prøvevalg og lavede listeopstillinger forud for valgene. Ved hjælp af Statistiske Meddelelsers trykte oversigter er det muligt at danne sig et indtryk af valgresultaterne til og med 1978. 1909 fik IM i Thisted amt omkring en fjerdedel af de gyldige stemmer. På Jegindø var der fredsvalg med en fællesliste. I 1913 kunne vælgerne stemme på fire bogstavlistes: Socialdemokratiet

(65 stemmer), Radikal Venstre (27), en kommunal vælgerforening (24) og en uafhængig vælgerforening (52). Først 1917 opstilledes en særlig IM-liste, der fik 81 af 171 stemmer og dermed to af fem pladser, de tre øvrige tilfaldt en fisker- og en gårdmandsliste. I 1921 blev det også til to mandater. IM fik 96 stemmer i konkurrence med »fisker-Radikal Venstre-liste« (59) og en »fisker- og gårdmandsliste« (83). Ved valget 1925 optræder ingen særlig IM-liste, men kun en såkaldt »religiøs«, der blot fik 45 af de 252 stemmer og et mandat. Om det »religiøse« dækker IM er uvist. I bekræftende fald er der tale om en halvering siden forrige valg. Modstanderne var 1925 en socialdemokratisk (21), en kommunal (94) og en C-liste (91).

Ved valget 1929 vendte IM-listen tilbage og samlede 77 af 222 stemmer og to pladser. Men derefter forsvinder den igen. Statistikkene for valgene 1933, 1937 og 1943 rummer ingen særlige missionslister, men kun lokal- og kommunallister, ja, 1943 tre såkaldte »upolitiske« – sandsynligvis på grund af krigen. Der kan bag flere af disse skjule sig missionslister. Det er tilfældet med den ene af de »upolitiske« i 1943, der sikrede IM 231 stemmer og fire pladser. Ved det første efterkrigsvalg tabte missionsfolkene atter terræn, idet deres liste 1946 kun fik 142 af 339 stemmer og to mandater. Ved de følgende valg gik det dog på ny fremad: 1950 løb IM med 207 af 346 stemmer med fire af de fem mandater. Det gentog sig 1954, hvor den missionske liste F fik 226 (eller 227) stemmer og fire pladser. Flere af listens kandidater findes iøvrigt også på en anden, upolitisk liste H. Ved valgene 1958 og 1962 forsvinder den særlige IM-liste igen. »Samfundet« vides dog at have stået bag en lokal liste F i 1958. Denne fik 256 stemmer og fire mandater. Det femte gik til fisker Aksel Sørensen, der 1954 optrådte på både liste F og H, men denne gang blev valgt på en liste G. Han var socialdemokrat af overbevisning og var i flere perioder den i sognerådet, der førte ordet for fiskerne. Han var i to valgperioder suppleant til samfundsrådet. Hvorvidt IM gemmer sig bag den sejrige »upolitiske« liste 1962 er uvist. Utænkeligt er det ikke. Dens stemmetal (250) og mandattal (4) svarer til de missionske ved de foregående valg²⁹.

Siden da har meget ændret sig. Der blev ikke ved valgene 1966-1978 opstillet særlige religiøse eller missionske lister. Valget 1966 omfattede tre lister uden betegnelse, og ingen af dem formåede at trænge de andre i baggrunden. Udover en liste G, der fik 51 stem-

mer, var der tale om to større, der støttedes af henholdsvis 127 og 155. Ser man bort fra 1946, var der for første gang siden begyndelsen af 1930'erne ikke tale om én dominerende liste. Årsagerne hertil var flere: dels blev fra 1960'erne erhvervs- og partipolitiske hensyn mere fremherskende på for eksempel det missionskes bekostning – omend man vel fortsat skelede dertil. Dels hørte Jegindø efter den store kommunalomlægning til Thyholm. For at undgå stemmespild og sikre repræsentation opstillede man 1970 en samlet Jegindø-liste. Dette har gentaget sig 70'erne igennem på bekostning af særlige religiøse, parti- eller erhvervspolitiske opstillinger.

Det er uomtvisteligt, at IM på Jegindø har spillet en vigtig lokalpolitisk rolle. Den har i perioder domineret rådet og følgelig i flere omgange siddet inde med formandsposten og vigtige udvalgspladser, i lighed med hvad der iøvrigt har været tilfældet i Sydthy. I 1958 for eksempel fik IM i Refs-Hassing Herreder repræsentanter indvalgt i otte kommunalråd og formandsposten i de fire. Hvor stærkt den missionske indflydelse har været på Jegindø fremgår blandt andet af det faktum, at man i sognerådet fra 1933 i et par årtier havde for vane at indlede møderne med kort bøn og Fadervor. Man ophørte først dermed, da et samfundsmedlem i rådet påpegede det unaturlige i at indlede et fuldstændigt verdsligt foretagende med bøn³⁰).

Den foreliggende artikel er langt fra fuldstændig. Den rummer kun de første brikker til et større puslespil. En grundig gennemgang af aviser, blade med mere, kombineret med undersøgelser på »stedet«, vil kunne bringe meget nyt materiale til veje og sikre en bedre belysning af de ovenfor berørte emner. Det er således ikke usædvanligt, at de personer, der var ledende i én sammenhæng, også var det i andre. På Jegindø kunne den samme mand optræde som samfundsleder og som medlem af menigheds- og sogneråd. Men også i andre henseender har missionsfolk medvirket til fremskridt og vækst. En nærmere undersøgelse af historien bag øens fiskeri, tærskeforening, handelsliv, bank- og mejeridrift med mere vil uden tvivl føje nye facetter til billedet af det lokale missionsfund. Et af de punkter, hvorpå missionsfolkene i denne egn har påvirket omgivelserne, er mejeridriften. Som de missionske fiskere i blandt andet Vorupør »kom hviledagen i hu«, gjorde også vækkelsesmiljøerne inde i landet overholdelsen af det tredje bud til en mærkesag. Så-

ledes var en fjerdedel af mejerierne i Thisted amt i 1930'erne »søndagshvilende«. På Jegindø holdt mejeriet stille om søndagen i mange år³¹).

Videre studier vil formentlig også gøre det muligt at give en bedre belysning af forholdet mellem missionsamfund og sognets øvrige befolkning gennem årene. De gængse fremstillinger, indbefattet de missionske, tier næsten helt herom. Der står intet om sammenstød, uoverensstemmelser og brydninger. Man får let det indtryk, at alt har åndet idyl, og at for eksempel hele Jegindø har bøjet sig ind under det missionsk dominerede kirke- og vækkelsesliv.

Beretningernes tavshed kan skyldes meget. At der har været mislyde er uomtvisteligt. Men erindringsbøger, festskrifter m.m. har en tendens til at nedkæmpe de mere negative sider. Man vil ikke fordunkle mindets glans ved at huske på stridigheder eller uoverensstemmelser indadtil og udadtil og har følgelig behændigt undgået at skrive derom. Det gælder også for samfundsprotokollens vedkommende. Men virkeligheden er genstridig, og sandheden er næsten altid en anden, hvor en vækkelse sætter igennem. Det gælder i høj grad for IM, der som bekendt på lands- og lokalplan stedse har gjort omvendelse og »skellet« til sine vigtigste kendetegn. Hvor dette sker, vil det altid slå gnister..

På Jegindø har »samfundet« spillet en dominerende rolle i 100 år, og langt fra alle har accepteret den missionske besættelse af kirke- og vækkelsesliv. På den anden side har man i stigende grad lært at leve med hinanden. Stærkt medvirkende hertil har utvivlsomt været samfundsmedlemmers udfarende kraft i råd, kald og stand, hvilket har bidraget til at udglatte og udjævne. Ja, den politiske og erhvervsmæssige medleven har givet missionsfolk medansvar og et langt stykke fælles horisont med »anderledestænkende«.

Også den tætte forbindelse til folkekirken og dens præster har i det lange løb bidraget til at udviske grænserne. Den oprindeligt principielt frikirkelige bevægelse IM er med årene og navnlig efter anden verdenskrig i stigende grad blevet folkekirkelig. Dette skyldes ikke blot, at retningen – om nogen – blev den sejrende indenfor folkekirken, men tillige, at den mere og mere har ladet sig indrullere i den officielle kirke, som den tidligere kritiserede så skarpt. En af grundene hertil kan meget vel være den, at vor tids pluralisme og verdsliggørelse har skabt nye frontstillinger for de kirkelige

grupperinger. Disse har et vist stykke fået religiøse og ikke-religiøse modstandere og er følgelig ophørt med at betragte konkurrenterne som egentlige fjender.

Hvor IM mere eller mindre satte sig på det kirkelige liv i et sogn, neddæmpedes de frikirkelige tilbøjeligheder til fordel for den trofasthed over for den gudstjenestelige ordning, der også er en del af missionens historiske tradition. Det ses meget tydeligt på Jegindø. Det kirkelige liv har her været rigt. Såvel alter- som kirkegangstallene vidner om et levende menighedsliv. Nadvergæsternes antal har i dette århundrede stedse ligget højt. I 1923 var der ca. 1200, 1927 omkring 1000. Derefter faldt tallet til 800 og 772 i 1931 og 1935, for så atter at stige til 923 i 1939 og 1080 i 1947, ja, til 1381 i 1955, for at toppe med 1941 i 1959, da folketallet var ca. 800. I 1960'erne var nadvergæsternes antal lidt lavere: Omkring 1900 i 1963 og 1677 i 1967 (667 indbyggere). Også kirkegangen har været bemærkelsesværdig god. Bortset fra 1939, da gennemsnitstallet kun var 11 procent, har det aldrig ligget under 20 procent, ja, oftest på 25-30 procent og i 1922 på ikke mindre end 40 procent³²).

Kirkegangstallene lader sig selvsagt vanskeligt dechiffrere, og uden altergangslister er det umuligt at sige noget om nadvergæsterne og blandt andet bestemme forholdet mellem vækkelsesfolk og »andre«. Tallenes størrelse tyder på, at der har været tale om både missionsfolk og »almindelige« folkekirkekristne. De sidste er vanskeligt at registrere, men der er ingen tvivl om, at mange af dem gennem årene har fastholdt kontakten til det kirkelige miljø. Som sagt er det vækkelses folk og ikke dem, der står i forgrunden, når historien skrives. Det gælder i højeste grad på Jegindø, hvor det klart var IM, der stjal billedet. Kirkelig Håndbog omtalte 1967 øen som et sogn med sjældent gode forhold, hvor alt arbejde præges af IM, med to samtalekredse, to bibelkredse, fire Ydre Missionskredse, KFUM og K, FDF og FPF, missionshus, søndagsskole, idrætsforening, ungdomsforening, sømands- og DMS-kreds³³).

Jegindø er et udmærket eksempel på den indflydelse, vækkelse og kirkelig retningsdannelse kan have på en egns og et sogns åndelige og kulturelle liv. Jegindø har her stået i centrum, men tilsvarende undersøgelser kan laves af andre sogne og områder i Thy. Her som der har de gudelige vækkelser og kirkelige retninger på afgørende måde præget udviklingen i sognene i mere end 100 år. De religiøse

og kirkelige strømninger er en væsentlig del af de folkelige bevægelser, der mere end noget andet har været med til at forme nutidens Danmark.

NOTER:

1. Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Århundrede I-VII, København/Åbenrå 1960-1977, red. A. Pontoppidan Thyssen.
2. Henning R. Lauridsen: De folkelige institutioner og lokalsamfundet. Studier over de folkelige bevægelser og institutioner i Nordvestjylland 1870-1914, Århus 1980.
3. »Jens Thybo«: Kun god er Gud. Skildringer af Menighedslivets Opvaagnen i Thy I-II, København 1923 og 1926 (I,7f).
4. Vækkelsernes Frembrud bd. IV 1967, 24ff, 144ff; V 1970, 43, 51f, 231ff, 323ff; VI 1962, indl., 137ff, 187.
5. Skandinaviens Stjerne 23. årg. 140; 26. årg. 11 og 74 (morm.). – Folketællingslisterne omtalt her og i det flg. findes i Rigsarkivet, København. – Jegindøs kirkebøger i Landsarkivet for Nørrejylland (LAN) i Viborg, C 126 og 127. – Se endvidere Thybo a.s. I, 60, P. Madsen: 80 år på Jegindø, 1973, og præsteindberetninger i Dansk Kirketidende 1900ff (i forbindelse med præstekifte i sognene).
6. Stat. Tab. 3.R. 18. Bd. XXXIV; Den danske Evangelist 1868, 107; 1874, 136; 1875, 138. Henry Petersen: Baptistforstander O. N. Føltveds 1. og 2. Dagbog, i Kirkehist. Samlinger 1977; Ove Jensen (red.): Brovst-Jetsmark Baptistmenighed, 1959(?); Thylands Baptistmenighed 1891-1941, 1941; Thylands Baptistmenighed 1941-1966 (ved Krabbe, Møller og Andersen); Jetsmark Baptistmenighed 1856-1931, 1931; Det danske Baptistsamfunds Statistik 1839-1964.
7. En Røst i Ørken, 1858, 12; Emil Larsen: Mogens Abraham Sommer, 1969.
8. Luthersk Missionsforening gennem 75 Aar, 1943; Luthersk Missionsforening 1868-1918, 1922 (især side 150ff); Johs. Kofoed (red.): Mindeskrift for Evangelisk luthersk Missionsforenings Virksomhed i Jylland 1891-1941, 1941; Frode Thorngreen (red.): På Ordets grund, Luthersk Missionsforening 1868-1968.
9. Det danske Missionsforbund gennem 50 Aar, 1888-1938, 1938; H. Rasmussen: En dansk vækkelsesbevægelse. Det danske Missionsforbund 1888-1963, 1963.
10. Præsteindberetninger i Dansk Kirketidende 1896ff og i Aalborg Bispearkiv, LAN, Viborg: Indberetninger om kirkelige forhold 1900-1932 (C1-979).
11. Indre Missions Tidende 1865, 1870, 1872, 1874f, 1878, 1880, 1885, 1887; Thybo I, 10ff, 28ff, 60ff m.fl. steder; L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie, København 1922, 122, 130, 142 m.fl. steder; Anders Stubkjær: Nogle Oplevelser, 1966 udg., 181ff; Jørgen Falk Rønne: I Sol og Blæst, København 1936.
12. Kirkebøger i præstegården på Jegindø.
13. A. Stubkjær a.s., 181f; Thybo I, 11ff; P. Holt: Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark, 1961ff, 490f; P. Nedergaard: En dansk Præste- og Sognehistorie V, 1959, 725 (se også under Gørlev, Roskilde Stift).
14. Nedergaard V, 725-29; P. Madsen 1973; Thybo I, 51ff.
15. Nedergaard V, 726 (se også under Kerteminde, Fyns Stift).

16. P. Madsen; Thybo I, 53f.
17. Nedergaard V, 726; P. Madsen.
18. Thybo I, 53f; Nedergaard V, 726 (og under Horsens-Hammer); P. Madsen.
19. Nedergaard V, 726 (og under Thisted); Thybo I, 54; Dansk Kirketidende 1896, 142f; 1906, 191.
20. Se til dette og det flg. Protokol for Jegindø Samfundsraad (beg. 9.4.1902): I. 9.4.1902-28.10.1912; II. 25.11.1912-29.1.1923; III. 26.2.1923-29.2.1932; IV. 29.3.1932-1963. Om valget se I, 19.3.1902.
21. Protokol I.
22. Protokol I-IV.
23. Protokol I-IV; Aalborg Bispearkiv, LAN, Viborg: Indberetninger om kirkelige forhold 1900-1932 (C1-979); P. Madsen.
24. Nedergaard V, 726f, 729 (og under Tinglev og Amager); P. Madsen; Dansk Kirketidende 1912-208.
25. Protokol for Samfundsraadet; Kirkelig Haandbog 1923ff; Nedergaard V (under de forskellige sogne i de nævnte herreder).
26. Jørgen Kirkegård: Indre Mission og Indre Missions venners forhold til politik under forfatningskampen 1872-1901, hist. speciale, København 1971, 80-85, 102ff.
27. Kirkegård sst.; Landet mod nordvest II, 1946; Nedergaard V, 656f.
28. Kirkegård bilag 10, 1f.
29. Samfundsraadsprotokollerne; Stat. Med. 4.R. bd. 31, 42, 54, 62, 73, 83, 96, 105, 121, 127, 140, 156, 171; Thisted Amtsavis 3.3., 9.4. 1954, 5.3.1958.
30. Stat. Med. 1968, 1970, 1975, 1978; Thisted Amts Tidende d. 4.3.1970; P. Madsens erindringer; Nedergaard V (se de enkelte sogne i herrederne).
31. P. Madsens erindringer; G. Ellbrecht: Dansk Mejeristat 1931ff; Margaretha Balle-Petersen: Guds folk i Danmark, i Folk og Kultur 1977, 93.
32. Kirkelig Haandbog 1923/1967.
33. Kirkelig Haandbog 1923/1967.

En rettelse og beklagelse

Der skete i forbindelse med udarbejdelsen af Historisk Årbog for 1982, hvad der ikke må ske – og hvad der iøvrigt er enhver redaktørs evige skræk: To artikler, eller rettere navnene på forfatterne, blev forbyttet. Det var ikke sket, hvis artiklerne havde været signeret.

Artiklen »En andagtsbog fra Øsløs«, Historisk Årbog 1982 side 42, er ikke som angivet skrevet af lektor Frands Ole Overgaard, men af adjunkt Tom Mortensen, Grenaa.

Tom Mortensen har uddybet undersøgelsen om den gamle herrnhutiske andagtsbog, og vi bringer denne tilføjelse som supplement til hans artikel i årbogen 1982. Det sker med behørig afbigt for den famøse fejltagelse.

Mette Fastrup.

Andagtsbogen fra Øsløs

AF TOM MORTENSEN, Grenaa

Da min artikel om den gamle, herrnhutiske andagtsbog fra Øsløs blev fremsendt til redaktionen for et par år siden, var der et par uklarheder med hensyn til de personnavne, som er indført i bogen, men som også forbinder bogen med det herrnhutiske menighedsliv på egnen. Der forligger nu nye oplysninger, som jeg har modtaget fra Wolf Møller i Albæk. Han har beskæftiget sig med slægterne fra Øsløs sogn, og ved hans hjælp kan en del af de uklare punkter fjernes.

Andagtsbogen har været benyttet af slægten i gården matrikel nr. 18, der lå sydligst i Øsløs sogn som fæstegård under Vesløsgaard. Bruger- og ejerlisten af denne gård ser sådan ud:

1711 fæstes gården af Anders Christensen Skaarup, død 1748.

1741 fæstes gården af Christen Andersen efter hans fader Anders Christensen Skaarup. Chr. Andersen er død 1797.

1779 og igen 1795 fæstes gården af sønnen Anders Christensen.

1801 er gården beboet af samme Anders Christensen, bonde og gårdbeoer. Han er da 43 år og gift med Else Nielsdatter, der er 37 år.

Gården er formentlig på det tidspunkt blevet selvejergård, idet Vesløsgaard solgte ud af sit bøndergods netop omkring 1800.

1834 er gården beboet af Niels Andersen, gårdejer. Han er da 38 år og søn af ovennævnte Anders Christensen.

1845 og igen 1860 ejes gården stadig af Niels Andersen.

1890 er den beboet af Anders Nielsen, født 1832 som søn af Niels Andersen. Han døde 1907.

1909 er gården overtaget af Chr. Bødker Nielsen. Gården er hermed overgået til en anden slægt.

De i andagtsbogen indførte personnavne må antages at være ejer-
navne. Det drejer sig om følgende:

Anne Andersdatter, f. i gården matr. nr. 18 i 1794 som datter af da-
værende beboer Anders Christensen og Else Nielsdatter.

Niels Andersen, f. i gården matr. nr. 18 i 1796 af samme forældre.
Han ejede gården i alt fald fra 1834.

Iver Nielsen, f. i gården matr. nr. 18 ca. 1846 som søn af Niels An-
dersen. Han nævnes i folketællingen 1890 som enkemand og
beboer af en af nabogårdene.

Endnu en person bør trækkes frem, nemlig Else Nielsdatter, mo-
deren til Anne og Niels. Hun var født 1764 som datter af Niels Chri-
stensen Kjær i Øsløs (1709-1765). Og denne Niels Kjær var med
sikkerhed medlem af den herrnhutiske menighed i Øsløs, idet han
er nævnt i en samtidig medlemsfortegnelse.

Endelig vil man fra artiklen i årbog 1982 erindre, at både Anne
Andersdatter og Niels Andersen er nævnt to gange i andagtsbogen.
Dels står deres navne separat, dels er de nævnt på forsatsen, hvor
formodentlig moderen har optegnet samtlige sine børns fødselsår,
men dog således, at formuleringen lyder for Annes vedkommende:
Ano 1794 d 11 Octobr Er Min föselsdaag Anne Anders Datter
Øslös – og for Niels' vedkommende: Ano 1796 Er Min sön Niels
Andersen föd d 19 Majje.

Herefter må det være rimeligt at antage, at Else Nielsdatter var
den centrale person i den herrnhutiske trosudøvelse i matrikel nr.
18. Andagtsbogen kan hun have fået fra sin far Niels Kjær – den
trykte del er jo fra 1757 – og hun har sørget for, at den gik videre til
børnene. Også barnebarnet Iver har hæget om bogen, men det kan
jo desværre ikke afgøres, om dens religiøse indhold betød noget for
ham.

En tak til Wolf Møller, Albæk ved Randers, for de her benyttede
data fra kirkebøger og folketællinger.

Museet for Thy og Vester Hanherred

Det er en stor glæde at skrive årsberetningen i år. 1983 vil indgå som det bedste år i Museet for Thy og Vester Hanherreds nyere tids historie.

Museets kaotiske pladsforhold er løst takket være Thisted Kommune. Det blev efterhånden klart, at museet ikke ville kunne få plads i det gamle uldspinderi, og Thisted Kommune har i stedet lejet 2. sal på Munkevej 20, og dermed givet museet såvel forsvarlige magasiner og værkstedsforhold, samt gjort det muligt at flytte kontorsektionen, så hele personalet nu er samlet.

Museet håber i løbet af vinteren at kunne invitere dem, der har lyst, op for at se vore nye og velindrettede lokaler.

Museet i Jernbanegade kan nu igen bruges fuldt ud til det formål, det er givet til af afdøde kaffegrosserer Spangberg, nemlig til at udstille Thy og Vester Hanherreds spændende historie fra oldtid til nutid.

Museets personale glæder sig til at tage fat på at gøre udstillingerne tidssvarende.

Vi takker alle, der har vist forståelse for de seneste års vanskeligheder, og kommer nok til at bede om overbærenhed, medens de nye udstillinger bygges op i de kommende år.

II

Årets arbejde i marken

EN KVINDEGRAV FRA YNGRE STENALDER

Hos proprietær Kjeld Hilligsøe, Morup Mølle, har museet i foråret 1983 undersøgt en fladmarksgrav fra yngre stenalder. Som det ofte er tilfældet ved fremkomsten af oldtidsfund, stødte man ved markarbejde på gården Fuglsangs jorder lige øst for Morup Mølle på en samling større sten. De fandtes på en mod vest let hældende skråning ned mod engstrøget, der omgiver Hvidbjerg Å. Efter afdækning fremtrådte graven som en let ovalformet N-S vendt nedgrav-

ning 3,50 meter lang og 2,75 meter bred, fyldt med hovedstore sten. Efter fjernelsen af stenene, der utvivlsomt har været dynget over en trækiste, fandtes på gravbunden en større samling ravperler i alt 166. Flere af perlerne var af en ganske speciel udformning uden gennemboring, men med en indsnævring på midten. Desværre fandtes ingen yderligere oldsager i graven, men at dømme ud fra den store mængde perler og selve gravformen er der formodentlig tale om en kvindegrav fra den sidste fase af yngre stenalder – dolk-tiden – omkring 1800 før Kristi fødsel.

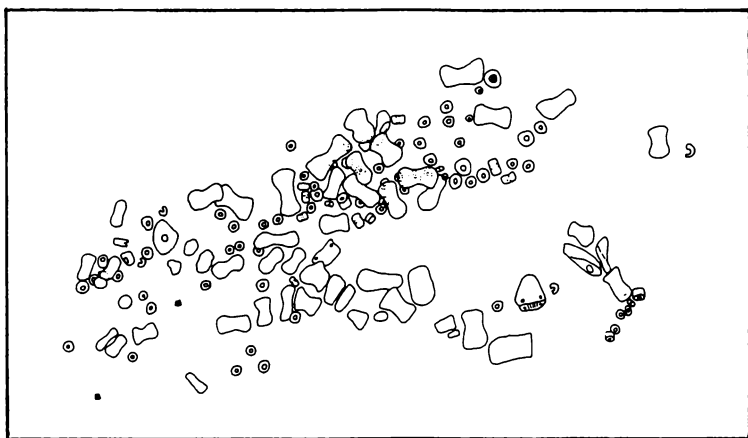


Fig. 1: Ravperler på gravbunden. Mål 1:4. Tegning: Viborg Amts Konserveringsanstalt.

GRAVE FRA BRONZEALDEREN

Hos gårdejer Erik Knakkegaard, Nørhå, har museet undersøgt en overpløjet gravhøj med tre grave fra bronzealderen. De to af gravene var stenkister og indeholdt udelukkende brændte knogler. Den tredje grav var udsædvanlig ved at indeholde rester af to personer. Der fandtes et delvis bevaret ubrændt skelet, der antagelig har været nedlagt i en nu helt forsvundet bulkiste, og ved dennes fodende en lille niche af kantstillede kalkstensblokke, hvori der lå de brændte knogler af endnu et individ. Til trods for, at ingen af gravene indeholdt oldsager, kan de ud fra gravformen dateres til den midterste del af bronzealderen.

I et tilfældigt prøvehul på marken fandtes endvidere dele af et lerkar fra yngre stenalder, omkring 3200 f. Kr.

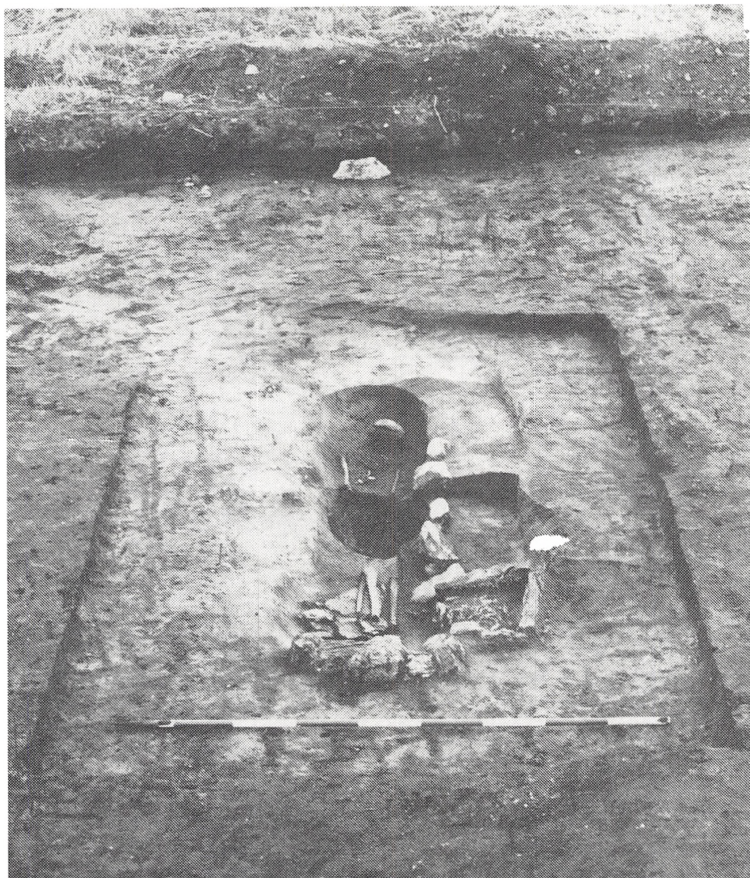


Fig. 2: Skeletgrav fra Nørhå med kranie og skinneben afdækket. I forgrunden til højre ses en lille niche sat af kalkstensblokke, som indeholdt brændte menneskeknogler.

Foto: Anne-Louise Olsen.

UNDERSØGELSER VED HELTBORG

Siden omtalen i Historisk Samfunds årsbog for 1982 af muscets store undersøgelse af en byhøj fra ældre jernalder ved Heltborg er udgravningen blevet ført til ende i efteråret 1982. Med et samlet udgravningsareal på ca. 1600 kvadratmeter er der skønsomt blevet undersøgt mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$ af bopladsarealet.

Den bebyggelse, som har dannet de tykke kulturlag ved Heltborg bestående af husrester, affaldslag og brolægninger, startede om-

kring 150 f. Kr. og fortsatte i mindst 300 år. Fra dette tidsrum er i alt undersøgt 24 huse. Som en nyhed viste udgravningen imidlertid også, at der på stedet allerede i slutningen af bronzealderen havde ligget huse, idet der i undergrunden blev fundet en række stolpehuller tilhørende et ca. 18 meter langt og 6 meter bredt hus af en helt anden konstruktion end de traditionelle jernalderhuse med deres tørvebyggede vægge. Bronzealderhuset, der er det først undersøgte i Thy, havde nemlig stolpesatte vægge og ligner helt tilsvarende huse udgravet i Vestjylland. På et tidspunkt blev bronzealderbebyggelsen nedlagt, stedet udlagt som marker, for først et par århundreder senere igen at blive inddraget til bebyggelse.



Fig. 3: Stenbrolagt vindfang til jernalderhus under afdækning ved Heltborg.

Foto: Jens-Henrik Bech.

Fra gårdejer Jens Andreas Mikkelsen, Bedsted, har museet fået foræret en hovedstor sten, der på alle sider er dækket af ca. 90 små skåltegn – almindeligvis kun ca. 1,5 cm brede og få millimeter dybe. Stenen er fundet opløjet på giverens ejendom og stammer formodentlig fra bronzealderen. Stenen kan ikke have tjent noget praktisk formål, og på linie med andre skålsten må den derfor snarest have fungeret i en kultisk eller religiøs sammenhæng.

Hos gårdejer Magnus Andersen, Ø. Vandet, har museet foretaget en prøveundersøgelse af et kulturlag fra en tidlig del af middelalderen.

ANDRE UNDERSØGELSER

I slutningen af forrige århundrede begyndte man at anvende is som konserveringsmiddel for fødevarer – en metode, som indtil da kun havde været anvendt i den finere husholdning, som for eksempel på herregårde og i højborgerlige hjem i byerne. Det var især mejeriernes behov for nedkøling af mælken, der satte fart i opfindelserne, og som en side-effekt af andelstiden og mejeribruget brugte man ligeledes at nedkøle fisk, der skulle forsendes over længere afstande. Dampskibe og jernbanelinierne muliggjorde en udvidelse af markedet og var medvirkende årsag til den opblomstring i fiskeriets tilstand, der kan iagttages ved slutningen af 1800-tallet.

I tiden omkring 1885 og derefter anlagde man således fiskepakhuse med tilknyttede ishuse ved de små fiskerlejer langs kysterne, og »Foreningen til Fiskeriernes Fremme« udsendte i 1885 gennem Dansk Fiskeritidende en vejledning i opførelse og isolering af sådanne is- og pakhuse.

Isen, man brugte, blev i vintermånederne hentet i de strandkær og småsøer, der lå inde i baglandet. Husene opførtes med dobbeltvæg, og hulrummet udfyldtes med lyng eller tørvsmuld eller hvilket isolerende materiale, man lokalt havde rådighed over. Byggematerialet var ofte cementsten – et materiale, der har haft stor udbredelse i kystområderne i Thy og Vester Hanherred. Cementstene blev fremstillet lokalt og var en væsentlig del af vinterbeskæftigelsen for kystens mænd i de perioder, da de ikke kunne komme på havet.

Disse huse er nu næsten alle forsvundet, enten fordi de ikke mere var i brug, eller fordi havet har taget dem.

I december 1982 foretog museet en opmåling og registrering af det gamle ishush og af landingspladsen ved Baun, hvor havet ved novemberstormen 1981 gjorde svære indhug. Hosstående foto fra 1930'erne viser landingspladsen, da alle husene endnu var i brug, og der var otte aktive fiskerlag ved pladsen.



Fiskerlejet Baun ved Hamborg i 1930'erne. Personerne er fra venstre 1. Viggo Andersen (Skredder) (?), 2. Anders Bjerre, 3. Jens Nielsen (Kræmer), 4. Martinus Madsen, 5. Per Harbo, 6. Jens Frost, 7. ?, 8. ?, 9. Chr. P. Josefsen, 10. Anders Nielsen (Kræmer), 11. Chr. Poulsen, 12. Martin Simonsen.

Gram Foto, Thisted, udlånt til museet af A. Harbo, Hamborg.

PUBLIKATIONER

Svend Sørensen, Jan Krogh og Erik Holm: Sådan lå landet. En families skæbne for 100 år siden. 1982.

Hanne Mathiesen og Niels K. Nielsen: Lildstrand 1883-1983. Om et nordvestjysk fiskerleje og dets historie. 1983.

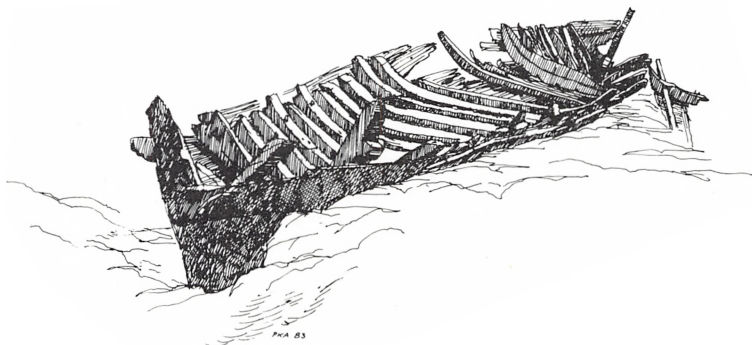
FORMIDLING

Desuden har museets pædagog deltaget i tilrettelæggelse af skoleemneuger og forstået den daglige kontakt til skoler med videre samt medvirket i udstillingsarbejde.

Museets etnolog har holdt foredrag og forelæsninger over emner vedrørende kulturelle og historiske forhold i Thy og Hanherred for forskellige grupper fra universitetsstuderende til højskoleelever og forskellige ungdomsorganisationer.

UDSTILLINGER

På museet i Thisted har der fra den 1. marts 1983 været arrangeret en særudstilling om udgravningen af koggen ved Kollerup. Der vises opmålingstegninger, fund og en model af koggen.



Efter forhandlinger med Kunstmuseet Trapholt i Kolding har det været muligt at bringe den gipsfigur til Hanstholm, som kunstnerinden Anne Marie Carl Nielsen i årene omkring 1909 lavede af en vestkystfisker. Modellen til statuen var fisker og redningsmand C. C. Harbo fra Pugdal i Ræhr Sogn, som omkom under fiskeri fra Hansted i 1909, knap 45 år gammel. En bronzeafstøbning blev i 1931 opstillet på havnen i Skagen.

Der bor stadig efterkommere af C. C. Harbo i Hanstholm, og i forbindelse med opstilling af statuen var der arrangeret en mindre festlighed.

C. C. Harbo-udstillingen kan for fremtiden ses i museet ved Hanstholm Fyr.



De yngste gæster ved højtideligheden i anledning af »C. C. Harbo«s hjemkomst til Hanstholm var de to oldebørn, Mogens Christensen Harbo og Claus Chr. Harbo, sønner af Gunhild og Evald Harbo, Hanstholm.

Fiskerlejet Lildstrand dannedes for hundrede år siden, da P. C. Hansen Græsbøl erhvervede det halve af et pakhús, der havde været benyttet til Norgeshandelen, og slog sig ned ved stranden som fisker. Han opførte kort tid efter »Strandgaarden«, der er det ældste

beboelseshus i Lildstrand. Bosætningen ved kysten tog fart i årene derefter, og der opstod et lille samfund ved de yderste klitter. I anledning af 100-året for fiskerlejets grundlæggelse ønskede Beboer- og Spilhusforeningen at udsende et skrift om Lildstrands historie. Skriftet såvel som jubilæumsudstillingen blev udarbejdet af museets etnolog Hanne Mathiesen og arkitekt ved Hanstholm Kommune Niels K. Nielsen.

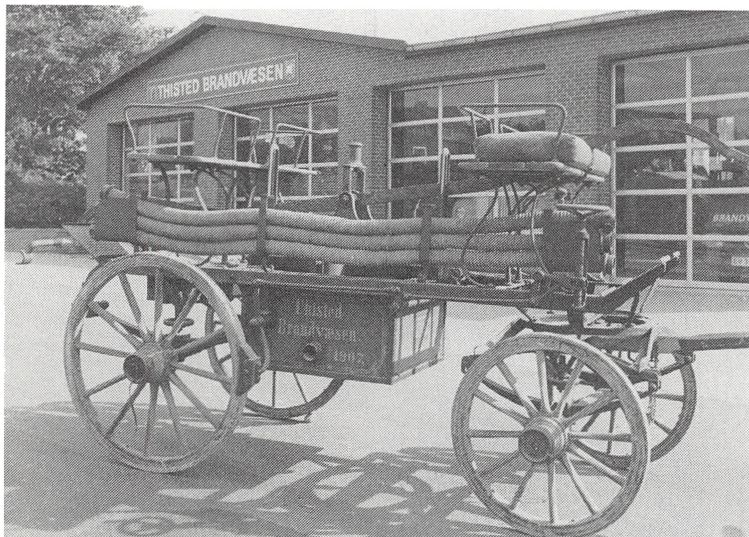
Udstillingen var bygget op på et antal fotostater efter private fotos, der ikke tidligere har været vist offentligt, samt på fiskeredskaber af nyere og ældre dato – alle endnu i behold som privateje i Lildstrand.



Den lokalhistoriske udstilling fyldte den ene ende af Lildstrand Forsamlingshus med minder over de hundrede år, man festede så smukt for. Udstillingen bragte en stemning af hav med inden døre, dertil kom den til at virke som et minde over de mennesker, som tog deres tørv ved den kyst, der skulle blive hjemsted for et stadig livskraftigt fiskerleje.

Thisted Dagblad grundlagdes i 1882 under navnet Thisted Amtstidende. I anledning af 100-året arrangerede museet i samarbejde med Dagbladet en udstilling om avisens historie. Udstillingen vises i Den danske Bank i Thisted.

Den 1. november 1982 kunne Thisted Brandvæsen fejre 75-års jubilæum. I den anledning arrangerede museet i forbindelse med



brandvæsenet en udstilling om udviklingen igennem de forløbne 75 år. Udstillingen vist på Thisted Brandstation.

TILVÆKST TIL SAMLINGERNE

Thisted Brandvæsens gamle hestetrukne brandsprøjte har, siden den i 1923 blev taget ud af brug, ført en omflakkende tilværelse, og til sidst var den på Fyn. Den er nu, takket være en donation fra Sparkekassen Thy, erhvervet til museet i Thisted og blev i forbindelse med jubilæumsudstillingen vist frem på Thisted Brandstation i november 1982 i velreoveret stand.

Samlingen af effekter fra amtmand Gerhard Faye (1760-1846) er i år suppleret med en gipsbuste af amtmanden og en signet, der har været i hans eje.

Da museet sidste år hjemtog en del af det gamle inventar fra Brugsen i Nors, kom den gamle nisse også for en dag. Efter at den har gennemgået en omhyggelig konservering i museet og på amtets konserveringsanstalt i Skive, kunne den i december måned igen udstilles i Brugsens vindue, til glæde for mange Nors-borgere. Resten af året tilbringer den i »mølpose« i museets magasiner.

Fra Det kongelige Biblioteks Håndskriftsafdeling har museet fået overladt et lille skrin af træ, som har tilhørt videnskabsmanden

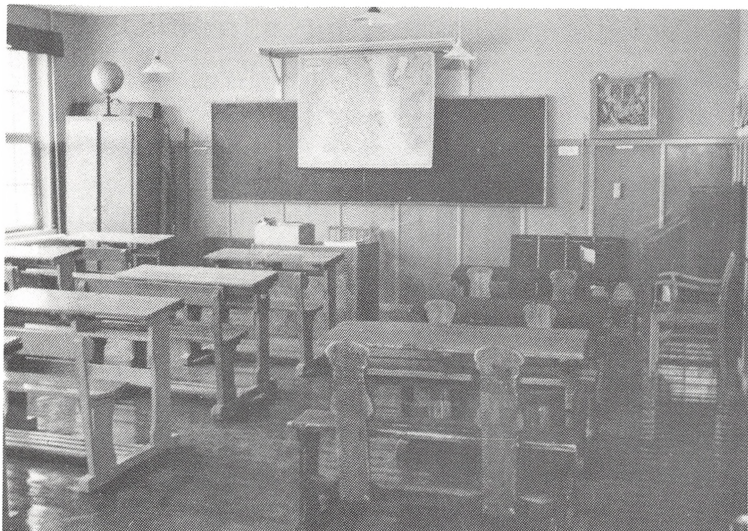


Nissen fra Nors

Foto: Tage Jensen.

Malthe Conrad Bruun, der fødtes i Thisted 1775 som søn af amtsforvalter A. C. Bruun. Han tilbragte en stor del af sit liv i Frankrig, og skrinet har formentlig tjent ham som rejseskriveskrin.

Skolemuseet i Lindahlsminde gamle Skole nyder fortsat stor bevågenhed, og atter i år er der indkommet ældre skolebøger og fotos til belysning af de skolehistoriske forhold i Sydthy.



Lindahlsminde gamle skole.

Fra et stort antal private givere har museet modtaget genstande til belysning af såvel erhvervskulturelle forhold som det mere private og dagligdags liv, som det forhen levedes i Thy på landet og i byen.

Igen i år en varm tak til alle, der har bidraget med oplysninger og gaver, til gæster, som har brugt os, og til vore bevilgende myndigheder – alle er lige uundværlige.

Jette Kjær.

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune

Den lokalhistoriske interesse er i god og støt vækst i disse år. Årsagerne hertil er det ikke vanskeligt at finde frem til. Men man må glæde sig, hver gang interessen for det nære samfund udmønter sig i en saglig og grundig søgen efter en baggrund for det, som sker i dag, og en forståelse for udviklingen.

Uden historie – ingen fremtid

Vi vil ikke her give en beretning for det år, vi står i, kun konstatere, at arkivet bliver benyttet af stadig flere mennesker med konkrete, lokale, men mangeartede interesser. Vi tilstræber stadig at være hele kommunens arkiv, og vi samarbejder med og giver råd og vejledning til de grupper, som har taget fat på deres sognes historie. Som et enkelt eksempel kan nævnes, at der er kommet gang i arbejdet i Skjoldborg, hvor man i foråret påbegyndte en billedindsamling og lavede en udstilling i sognegården.

Til stadighed modtager arkivet billeder og arkivalier af mange typer, noget som altsammen er med til at gøre arkivet værdifuldere og fyldigere, og som vi er givnerne meget taknemlige for. Også den formidlende del af arkivets virksomhed er der grøde i, idet der arbejdes med forskellige udgivelser til undervisningsbrug. En bog om fattigvæsenet i Thy udkommer således inden jul.

Et par ting kan det være betimeligt at trække frem her, nemlig: foreningsindsamlingen og Balles tingbogsekstrakter.

Foreningsindsamlingen:

På amtsplan er der fra november 1982 iværksat en kampagne til indsamling af de folkelige rørelses arkiver. Projektet, der er finansieret af undervisningsministeriet og Viborg Amtskommune, er af et års varighed, men alt tegner til, at projektet kan fortsætte et halvt år mere, hvad der er godt og nødvendigt, hvis indsamling og registrering skal gøres færdig. Som projektleder er ansat cand. mag. Erik Bach Andersen.

Foreningsarkiver udgør et vigtigt kildemateriale til forskningen i de sidste 150 års danmarkshistorie. Efter at danskerne med grundloven i 1849 opnåede fri forsamlingsret er foreningslivet efterhånden blevet en selvfølgelig del af hverdagen. Ingen er vist i tvivl om, at de folkelige bevægelser i bred forstand har spillet en afgørende rolle i den økonomiske, sociale og politiske udvikling. Men det er begrænset, hvor meget vi ved om de enkelte bevægelser.

Mange protokoller, regnskaber og lignende frister en usikker tilværelse på lofter og i pulterkamre, og der er risiko for, at dette materiale går tabt.

De folkelige Bevægelser i Viborg Amt



**FORENINGS-
PROTOKOLLER,
REGNSKABER,
FOTOS,
BREVE o.L.**

Foreningsarkiver fortæller historie

Lad de lokalhistoriske arkiver registrere,
hvad der er bevaret

Kontakt det nærmeste lokalhistoriske arkiv

Derfor gøres denne særlige indsats for at sikre det kildemateriale, der findes rundt omkring i foreninger eller hos private. Selv om arkivet allerede før kampagnen havde mange foreningsarkiver i forvaring, modtager vi nu løbende adskillige arkiver, eller vi får mulighed for at registrere protokoller, som stadig befinder sig ude i foreningerne. Inden efterårssæsonen sætter ind, er der indsamlet og/eller registreret arkiver fra godt 200 foreninger i kommunen. I forbindelse med kampagnen arrangeres der plancheudstillinger om emnet forskellige steder i kommunen i efterårets løb. Ligesom der arrangeres en orienteringsaften med husmandsbevægelsen som eksempel.

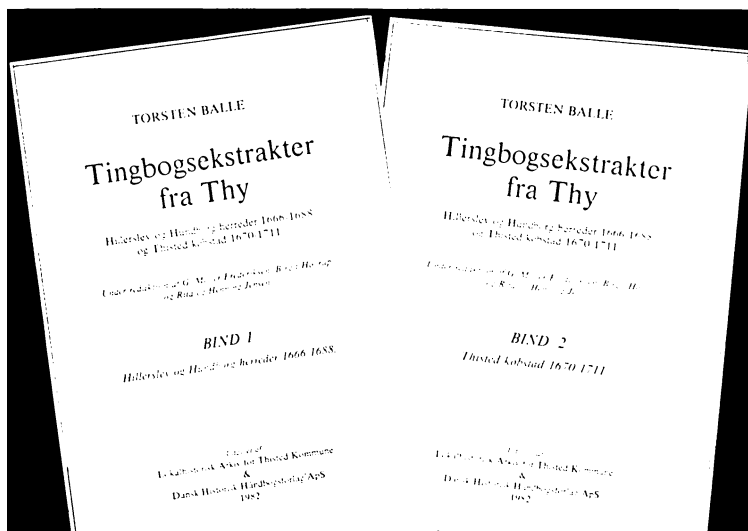
Balles tingbogsekstrakter

Lokalhistorisk Arkiv er medudgiver af Balles tingbogsekstrakter fra Hillerslev og Hundborg herreder 1666-1688 og fra Thisted 1666-1711. De udkom som et tobindsværk i efteråret 1982.

Det er nok værd at gøre opmærksom på, at dette værk kan bruges i mange sammenhænge i lokal- og slægtshistorisk arbejde.

En flittig bruger af værket har prøvet at anskueliggøre det således:

»For slægtsforskere med interesser i Hillerslev og Hundborg her-



red samt Thisted by er ovennævnte bog et uundværligt værktøj ikke alene med henblik på de mange konkrete oplysninger, den indeholder om slægtsforbindelser, men også fordi den bibringer slægtsforskningen en menneskelig baggrund for de tørre data, der hentes fra andre arkivalier f.eks. kirkebøger.

Det bør i øvrigt ikke glemmes, at perioden 1666-1688 (1711) er ufuldstændigt eller slet ikke belyst i mange af kirkebøgerne for det omhandlede område.

Som eksempel på den rigdom af oplysninger, der kan hentes, skal nævnes en arvesag fra Hillerslev herreds tingbog 1666 17/9, 24/9 og 5/11.

Lad os forudsætte, at man i sin forskning i en af slægtsgrenene er nået til Oluf Jensen i Tingstrup. Måske ved man det fra kirkebogen, men ellers fremgår det af tingbogen, at hans kone hedder Maren Christensdatter. Thisted og Thisted landsogns kirkebog sidst i 1600-tallet er ikke særlig oplysende og i øvrigt meget medtaget af tidens tand, men heldigvis har Oluf måttet anlægge sag ved tinge for at få udbetalt sin kones arvelod efter 2 af hendes salig faders søskende, »der døde for omtrent 10 år siden« i Sperringgaard og efter hendes farfader, der døde i november 1656 i samme gård. Sjørrings sogns kirkebog, hvorunder Sperring hører, er bevaret fra 1703, men på grundlag af tingbogens oplysninger kan Marens slægt nu føres 2 generationer længere tilbage og endda med navngivelse af faderen Christen Sørensens søskende og hans svoger (og dennes fader). Endvidere af farfaderen Søren Christensen og dennes enke og endog som ovenfor nævnt med mere eller mindre sikre angivelser af dødstidspunktet for nogle af de nævnte«.

Det samlede værk er på 1550 sider i to bind og kan købes af Samfundets medlemmer til en særpris på 350 kr. pr. indbundet bind. Henvendelse skal ske til Dansk Historisk Håndbogsforlag, Klintevej 25, 2800 Lyngby, tlf. (02) 98 85 00.

Orla Poulsen.

Hanstholm lokalhistoriske Arkiv

Så er et år igen gået, og det har været et arbejdsår med masser af billedstof at arbejde med. To ting drejer det sig jo altid om, dels at få billederne arkiveret og så få dem bestemt. Det er svært, når bille-

derne stammer fra før 1910, men da er det godt at være lokalkendt. Og kniber det for en selv, så har jeg oplevet, at ældre mennesker har genkendt andre.

Også gamle fiskeredskaber er afleveret, genkendt og forklaret. Her har vi haft stor hjælp af Anders Præstegaard. Hummerfiskeri med kranjer er en ældgammel måde at fange på. Det var en slags ruser, jernbøjler med net på. Som vagere, der flød ovenpå vandet, blev brugt en gaj, i Hanstholm kaldtes den også »tryl«. De første hummertejner af smalle staver med støbt cement i bunden begyndte at komme frem omkring 1905.

Også slægtsforskning er meget aktuell. Selv fra udvandrere i Amerika kan der komme forespørgsler, men så sker det, at slægten er flyttet til Vust og Klim, og så er de jo ikke i vore kirkebøger. Gæsterne bliver gjort opmærksom på, hvor de skal henvende sig for at komme videre.

Vi har stor hjælp af Jenny Larsen, Frøstrup. Vi håber, at vi snart kan komme videre med udbygning af kirkebøger, så vi kan supplere bøgerne 1800-tallet ud. Ellers er arkiverne i gang med at samle foreningsarkivaler sammen i kommunen. Der er indgået en del, men vi har gjort den opdagelse, at protokoller, billeder og regnskaber forsvandt under evakueringen i årene 1942-1945. En del var opbevaret i det gamle redningshus, som lå på sletten oven for Roshage landingsplads, men huset blev revet ned, og materialet spredt for alle vinde.

Hans Hansen.

Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs

Det har været et stille år for vores forening. For at komme videre, er det nødvendigt, at vi får anstændige arkivforhold – også af hensyn til det dejlige arkivmateriale, vi har.

Desværre har vores mest aktive og vidende medlem, Åse Hjelm Nielsen, forladt egnen, men vi regner stadig med, at hun kan hjælpe os af og til. I hendes sted er Anna Pilgaard indtrådt i bestyrelsen. Ved generalforsamlingen fortalte Orla Poulsen om besættelsesårene i Thy og viste en autentisk film fra den tid.

I samarbejde med Thisted Museum havde vi i marts måned en velbesøgt Johan Skjoldborg-aften med foredrag af Hanne Mathiesen og sang af Alfred Kanstrup. Ved byfesten i Vesløs havde vi som sædvanlig arrangeret en udstilling af vore lokalhistoriske fotos. I årets løb har vi modtaget pengegaver fra Sparekassen Thy og fra Han Herreds Sparekasse.

Niels Johansen.

Lokalhistorisk Forening for Hunstrup og Østerild

Foreningen har 13. og 14. november 1982 haft en udstilling, hvor man naturligvis først og fremmest viste gamle billeder fra sognene. Desuden blev der præsenteret en gammel film fra Snedsted samt en film fra 1945 om russiske krigsfanger, som meget dramatisk blev transporteret fra Thisted til grænsen. De to filmindslag stod Orla Poulsen og Knud Holch Andersen for.

Foreningen er tilmeldt Folkeuniversitetet og havde i forbindelse med generalforsamlingen i januar 1983 museumsinspektør Jens-Henrik Bech, Thisted, til at holde foredrag ledsaget af dias om udgravninger i Thy.

I efteråret 1983 laver foreningen en indsamlings-kampagne, hvor man især vil prøve at samle oplysninger om husmandsbevægelsen.

Forbindelsen til Folkeuniversitetet fortsættes med et foredrag af museumsinspektør Clausager, Sæby, om slægtsforskning, og foråret 1984 følger en udstilling. Sideløbende med dette vil man gennemfotografere sognene, først og fremmest mejeriet, som blev nedlagt oktober 1983.

Jørn Nielsen.

Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø

I 200-året for Blichers fødsel havde vi som det sidste arrangement i 1982 en Blicher-aften på Hotel Tømmergaarden i december. Pastor

Poul Hansen, Søndbjerg, holdt foredrag, og der blev sunget sange af Blicher. Efter kaffen var der lysbilled-gætteleg ved Poul Møller.

Sammen med Jens Glob Samvirket havde Egnshistorisk Forening i marts 1983 indbudt til to foredragsaftener om »Thyholm i 100 år« ved henholdsvis forskningsmedarbejder Henning R. Lauridsen og overarkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, Erhvervsarkivet, Århus. Disse arrangementer skal ses i sammenhæng med den øvrige aktivitet til belysning af vor egns historie efter banens anlæggelse.

Ved generalforsamlingen 15. april 1983 talte (på grund af afbud fra Jørgen Thorgaard) Ellen Agergaard, Gudum, over emnet: »Den rige hverdag«. Senere læste hun digte af Aakjær og fortalte om sin barndom og ungdom i Kloster Mølle i Gudum.

Kassereren, Askov Lyngs, afløstes i bestyrelsen af Anna Fomsgaard, Lyngs.

Sommerens udflugt foregik den 28. juni til Kongenshus Mindepark, hvor hedens opdyrkere har fået sig en værdig mindeplads i »lyngens brune land«. Efter en bustur ad små og snoede veje og et ophold i Borbjergs smukke kirke sluttedes af med kaffe på Borbjerg Møllekro.

Den traditionelle lokale tur gik i år til Jegindø med besøg i auktionshallen, det gamle Hesterodde Færgested, Jegindø Kirke og Tambohus Kro.

Foreningen har med sine godt 300 medlemmer god opbakning. Det kommende årsskrift 1984, som er det 10. i rækken, er udarbejdet i samarbejde med Jens Glob Samvirket og indeholder artikler om Thyholm og Jegindø gennem 100 år.

Anna Overgaard.

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø

Man chokeres næsten, når man hører, at der allerede er gået et år, og det er på tide igen at skrive beretning til Historisk Årbog.

Arbejdet på arkivet går jo rutinemæssigt, og man synes ikke, der er noget særligt at berette om. Og dog er der ved nærmere eftertan-

ke altid sket et eller andet, som gør det netop svundne år lidt anderledes end det foregående.

I år har vi været så heldige at få endnu et lokale stillet til rådighed og kan nu tillade os at have særskilt kontor, hvor tilgangsreol og kartoteksskuffer har fået plads.

Derved er der blevet bedre forhold for forskerne i det store rum, som nu også jævnlige bliver brugt til møder.

Samtidig har vi fået nyt bord, nye stole og nyt lys, altsammen noget, som er en selvfølge på de større arkiver, men som vi virkelig glæder os over her.

Udvidelsen gav os for første gang mulighed for at lave udstilling i egne lokaler.

Anledningen var Jens Glob-projektet »Thyholm i 100 år«, som vi forsøgte at give liv gennem billeder, dels lånte fra Struer Museum, dels ca. 200 fra vor egen fotosamling.

Det var sidst i november måned, og en af dagene var den søndag, da der var juleudstilling i byen.

Om det nu var udsigten til at få lidt varme i kroppen, eller det virkelig var vore billeder, der trak, skal være usagt. Men succes'en var hjemme.

Vi er nu ved at være færdige med at hjemkøbe de mest nødvendige kopier til slægtsforskerne, og det store ønske herefter vil være et læscapparat. Foreløbig ser vi ingen udvej for at skaffe det.

Efterhånden har vi erkendt det umulige i at overkomme registreringen løbende, og arkivaren har derfor påbegyndt en slags forregistrering, som vil gøre det endnu ikke arkiverede materiale tilgængeligt for vore faste gæster.

Arkivet har foranlediget en mand sendt på kursus i båndoptager- og interviewteknik, og vi håber, det vil vise sig at være en god investering. Det er meget tidkrævende at tale med gamle folk, og det er en af de opgaver, som dårligt tåler at vente.

Landskampagnen for indsamling af foreningsarkiver er endnu ikke nået til vor del af landet, men vi forventer, at den vil indgå i næste års aktiviteter.

Cora Christoffersen.

Til medlemmerne

I det forløbne år er arbejdet med det påtænkte registerbind til årbogens første 75 årgange fortsat, og de egentlige forarbejder nærmer sig deres afslutning. Vi nærmer os derefter det tidspunkt, hvor der skal tages stilling til trykning og til fremskaffelse af den nødvendige kapital hertil.

På generalforsamlingen i juni måned blev det vedtaget at ændre foreningens navn til »Historisk Samfund for Thisted Amt«, det vil sige, at vi vender tilbage til det navn, der anvendtes indtil 1970. Beslutningen skal stadfæstes på endnu en generalforsamling.

Den historiske udflugt i 1982 gik den 5. september til herregården Hessel ved Hvalpsund, en stråttækt, firelænget gård, der såvel i det ydre som i det indre viste et troværdigt billede af landbruget i Danmark omkring århundredskiftet. Stedet kan anbefales som et velegnet udflugtsmål for vore medlemmer.

På generalforsamlingen i juni vedtoges det at forhøje kontingenten til 45 kr. Trods forhøjelsen vil vi stadig kunne påberåbe os det laveste kontingent blandt de amtshistoriske samfund.

Vi håber på medlemmernes forståelse for, at stigende udgifter nødvendiggør stigende indtægter.

Historisk Samfund takker alle, private som offentlige myndigheder, der i det forløbne år har støttet vort arbejde.

P.b.v.

H. A. Lund-Sørensen.

Regnskab for Historisk Samfund for Thy, Mors og V. Han Herred

1. april 1982 - 31. marts 1983

Beholdning fra forrige år 24.284,09

INDTÆGT:

Indg. kontingent: 992 medlemmer a 35,00 kr.	34.720,00	
Indg. kontingentrestancer	700,00	
Salg af årbøger	4.263,00	
Bidrag fra Thisted kommune	645,00	
Bidrag fra Viborg amt	1.500,00	
Tilskud fra staten	3.900,00	
Gave fra medlem i København	65,00	
Indgåede renter	2.178,02	47.971,02
		72.255,11

UDGIFT:

Trykning af årbogen	35.193,34	
Tryksager	609,02	
Forfatterhonorarer	3.366,00	
Udgifter ved udsendelse	1.000,00	
Deltagelse i årsmøde (Mette Fastrup)	433,00	
Regnskabsmæssig medhjælp	250,00	
Sammensl. af lokalhist. foreninger.....	1.323,00	
Dansk hist. Fællesforening	296,00	
Annoncer, udflugt og repræs.....	1.170,07	
Porto, telefon m.v.	3.625,00	47.265,43
		24.989,68
Udgifter ved udarbejdelse af årbøgernes indholdsfortegnelse, a conto	9.420,84	
Beholdning.....		15.568,84
Indlånsbøger	11.153,89	
Checkkonto	3.411,18	
Girokonto	1.003,77	
		15.568,84

STATUS

Beholdning af gl. årbøger	2.400,00
Beholdning iflg. driftsregnskab	15.568,84
Register a conto	9.420,84
	27.389,68

Thisted, den 11. april 1983

Chr. Jensen,
kasserer.

Regnskabet revideret.

Thisted, den 21. april 1983

Cai Winther

Tage Rasmussen

Historisk Samfund

Formand: H. A. Lund-Sørensen, 7770 Vestervig, tlf. (07) 94 11 17, i kontortiden 95 17 22. Kasserer: forretningsfører Chr. Jensen, Tingstrupvej 78, 7700 Thisted, tlf. (07) 92 03 74. I bestyrelsen: redaktionschef Jørgen Miltersen, Tved, museumsinspektør Jette Kjær, Tvorup, museumsinspektør Per Noe, Bjergby, skoleinspektør Gustav Nordentoft, Stagstrup, og redaktør E. Damsgaard, Fjerritslev.

Thisted Museum

Formand: Jørgen Miltersen, Tved, næstformand og sekretær: skoleinspektør Bjarne Søndberg, Thisted, kasserer: sparekassedirektør Poul Jensen, Thisted. I bestyrelsen fhv. kriminalassistent Helge Hald, Thisted, arkitekt O. Brusck, Vesløs, gårdejer Jens Tølbøll, Skyumgård, samt Thisted Kommunes repræsentant, Viggo Møller, Sennels.

Morslands historiske Museum

Formand: direktør Arly Botved Christensen, Nykøbing. I bestyrelsen: bankdirektør Hans Jørgen Christensen, Nykøbing, arkitekt Edvin Ravn, Nykøbing, gdr. Martin Riis, Sejerslev, lærer Poul Thomsen, Ø. Jølby. Repræsentant for Morsø Kommune: læge Jørgen Lang Petersen, Ø. Hvidbjerg og økonoma Ellen Holbech, Nykøbing.